

कर्नाटक सरकार

आयुक्त कार्यालय सार्वजनिक शिक्षण विभाग

नृपतुंग रस्ता बेंगळूरु - 560 001

उर्दू व इतर अल्पसंख्याक भाषा शाळांचे निर्देशनालय

नृपतुंग रस्ता बेंगळूरु

सहयोग

कर्नाटक प्रौढ शिक्षण परीक्षा मंडळ, मल्लेश्वरम, बेंगळूरु

दहावीच्या उत्तम निकालासाठी

विषय : समाज विज्ञान

प्रश्नोत्तर मालिका

आयोजक

श्री.मोहम्मद मोहसिन् आयुक्त
सार्वजनिक शिक्षण विभाग
बेंगळूरु - 560 001

संकल्पना

श्रीमती. जोहरा जबीन एम.

निर्देशिका

उर्दू आणि इतर अल्पसंख्याक भाषा शाळांचे
निर्देशनालय आयुक्त कार्यालय, नृपतुंग
रस्ता बेंगळूरु - 560 001

सं
यो
ज
क

श्रीमती मंजुळा आर, जेष्ठ सह निर्देशिका
उर्दू आणि इतर अल्पसंख्यांक भाषा शाळांचे निर्देशनालय
&
श्री मदिगौडा बि. एन्. जेष्ठ सह निर्देशक

सल्ला मार्गदर्शन
श्रीमती : नागरजा एच्.

वि
ष
य
त्र
ज्ञ
अ
नु
वा
द
क

श्री. अमोल वसंतराव आवटे
कोगनोळी हायस्कूल, कोगनोळी ता.चिक्कोडी

मनोगत

प्रिय शिक्षक बंधुनो,

“ कर्नाटक सरकार ” सार्वजनिक शिक्षण विभागाच्या उर्दू आणि इतर अल्पसंख्याक भाषा शाळांचे निर्देशनालय बेंगळूरु आणि कर्नाटक प्रौढ शिक्षण परीक्षा मंडळ यांच्या संयुक्त विद्यमाने सन् 2014-15 मध्ये तयार केलेल्या नवीन पाठ्य पुस्तकाला अनुसरून एप्रिल 2015 मध्ये घेण्यात येणाऱ्या नविन परीक्षा पध्दतीला नजरेसमोर ठेऊन मुलांची शैक्षणिक पातळी आणि सार्वत्रीक निकाल वाढविण्याच्या दृष्टीने समाज विज्ञान विषयाची प्रश्नोत्तर मालिका तयार केली आहे. ही प्रश्नोत्तर मालिका राज्याच्या वेगवेगळ्या जिल्ह्यातील विषयतज्ञ शिक्षकांनी तयार केलेली आहे.

राज्यातील सर्व शाळांचे मुख्याध्यापक व विषय शिक्षकांनी या प्रश्नोत्तर मालिकेचा उपयोग आपल्या शाळेतील विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक उन्नतीसाठी करावा. हे पुस्तक पूर्ण स्वरूपात येण्यामागे उर्दू आणि इतर अल्पसंख्याक भाषा निर्देशनालयाचे निर्देशक आणि कार्यालयीन सहकारी यांची भूमिका स्तुत्य आहे.

श्री.मोहम्मद मोहसिन् आयुक्त

सार्वजनिक शिक्षण विभाग

आयुक्त कार्यालय, बेंगळूरु 560-001

प्रस्तावना

प्रिय शिक्षक मित्रांनो,

“ कर्नाटक सरकार ” सार्वजनिक शिक्षण विभागाच्या उर्दू आणि इतर अल्पसंख्यांक भाषा शाळांचे निर्देशनालय बेंगळूर आणि कर्नाटक प्रौढ शिक्षण परीक्षा मंडळ यांच्या सहयोगाने दहावीच्या विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक पातळी वाढविण्यासाठी व सार्वत्रिक निकाल वाढविण्याच्या दृष्टीने समाज विज्ञान विषयात व विद्यार्थ्यांच्या मध्ये सहज अध्ययन व अध्ययनाला पूरक प्रश्नोत्तर मालिका तयार केली गेली आहे. ही प्रश्नोत्तर मालिका राज्यातील वेगवेगळ्या जिल्ह्यातील विषयतज्ञ शिक्षकांच्याकडून तयार केली आहे. या अध्ययन पध्दतीचा शिक्षकांनी उपयोग करून विद्यार्थ्यांच्या यशामध्ये आपले योगदान द्यावे ही आमची इच्छा आहे. राज्यातील सर्व शाळांचे मुख्याध्यापक आणि विषय शिक्षकांनी या प्रक्रियेचा परिपूर्ण उपयोग करून घेऊन विद्यार्थ्यांच्या उत्तम निकालासाठी हातभार लावावा. या गणित विषयाच्या प्रश्नोत्तर मालिकेच्या प्रक्रियेमध्ये सहभागी झालेल्या सर्व अधिकारी, सहकारी शिक्षण महाविद्यालयाचे प्रवाचक, प्राध्यापक, साधन व्यक्ती यांचे मनःपूर्वक आभार !

श्रोमतो – जोहरा जबीन एम.

निर्देशिका ,

उर्दू आणि इतर अल्पसंख्यांक भाषा शाळांचे निर्देशनालय

नृपतुंग रस्ता बेंगळूरु 560 001

अनुक्रमणिका

अ.क्र.	प्रकरणाचे नांव	प्रश्नसच पृष्ठ क्र.	उत्तरसच पृष्ठ क्र.
	इतिहास		
1	1. युरोपियनांचे भारतात आगमन	1	1
2	2. वसाहतीच्या वर्चस्वाखालील कन्नड भाषिक प्रदेश	6	5
3	3. लोककथित इतिहास	9	9
4	4. ब्रिटिश सत्तेचा पाया आणि त्याचे परिणाम	12	12
5	5. सामाजिक आणि धार्मिक प्रबोधनाची चळवळ	15	15
6	6. भारतीय स्वातंत्र्याचे पहिले युध्द (1857)	18	19
7	7. ब्रिटिश सत्तेचे भारतावरील परिणाम	23	23
8	8. स्वातंत्र्य चळवळ	26	26
9	9. स्वातंत्र्योत्तर भारत	29	29
10	10. 20 व्या शतकातील राजकीय घडामोडी	32	32
	राज्यशास्त्र		
11	1. भारतासमोरील आव्हाने व त्यावरील उपाययोजना	35	35
12	2. भारताचे परराष्ट्र धोरण	38	39
13	3. भारत आणि इतर राष्ट्रांचे नातेसंबंध	41	43
14	4. जागतिक समस्या आणि भारताची भूमिका	44	47
15	5. जागतिक संघटना	47	50
	समाजशास्त्र		
16	1. सामाजिक स्तर	50	54
17	2. श्रम आणि आर्थिक जीवन	53	57
18	3. सामुहिक वर्तन आणि प्रतिरोध	56	60
19	4. सामाजिक समस्या	59	63
	भूगोल		
20	1. भारत आमची मातृभूमी	62	66
21	2. भारताचे स्वाभाविक विभाग	65	69

अनुक्रमणिका

अ.क्र.	प्रकरणाचे नांव	प्रश्नसंच पृष्ठ क्र.	उत्तरसंच पृष्ठ क्र.
22	3. भारताचे मान्सून हवामान, ऋतु आणि लक्षणे	69	73
23	4. भारतातील माती	72	77
24	5. भारतातील अरण्ये	75	81
25	6. जलसाधन संपत्ती	78	85
26	7. भारतातील उपयुक्त जमीन आणि शेती व्यवसाय	81	89
27	8. खनिजे व शक्तीसाधने	84	92
28	9. भारतातील वाहतुक	87	95
29	10. भारतातील प्रमुख उद्योगधंदे	90	98
30	11. दळणवळण	93	101
31	12. नैसर्गिक (प्रकोप) आपत्ती	96	104
32	13. भारताची लोकसंख्या	99	108
	अर्थशास्त्र		
33	1. विकास (प्रगती)	102	112
34	2. अर्थव्यवस्था आणि सरकार	105	115
35	3. ग्रामीण विकास	108	119
36	4. सार्वजनिक अर्थव्यवस्था आणि अंदाजपत्रक	111	122
	व्यवहार अध्ययन		
37	1. बँकेचे व्यवहार	114	125
38	2. विमा	117	129
39	3. उद्योजकता	120	132
40	4. व्यवसायाचे जागतिकीकरण	123	136

इतिहास - प्रकरण 1 (कार्ड-1)

युरोपियनांचे भारतात आगमन

- अ) खालीलपैकी योग्य पर्याय निवडून लिहा.
- 1) युरोपमधील हे देश ज्यांनी खलाशांना नवीन भूमार्ग शोधण्यासाठी उत्तेजन दिले.
 - a) स्पेन व इटली
 - b) पोर्तुगाल व ब्रिटन
 - c) स्पेन व पोर्तुगाल
 - d) ब्रिटन व फ्रान्स
 - 2) खालील मोंगल राजाने ब्रिटीशांना कलकत्याजवळील काही गावे मंजूर केली.
 - a) जहांगीर
 - b) बहादूर शहा दुसरा
 - c) बाबर
 - d) फारुख सियर
 - 3) सिराज उद्दौला हा या प्रांताचा नवाब होता.
 - a) बंगाल
 - b) मद्रास
 - c) म्हैसूर
 - d) कर्नाटक
 - 4) प्लासीची लढाई यावर्षी झाली.
 - a) इ.स.1857
 - b) इ.स. 1758
 - c) इ.स. 1757
 - d) इ.स. 1775
 - 5) बंगाल प्रांतात ब्रिटीशांना दिवाणी हक्क कोणी दिले.
 - a) दुसरा शहा आलम
 - b) जहांगीर
 - c) फारुख सियर
 - d) बहादूर शहा दुसरा
 - 6) वाँदीवाँशच्या लढाईतील ब्रिटीश सैन्याचा सेनापती
 - a) डुप्ले
 - b) सर आयर कूट
 - c) रॉबर्ट क्लार्क
 - d) लॉर्ड वेलस्ली
 - 7) प्लासीच्या लढाईत ब्रिटीशांचा सेनापती.
 - a) सर आयर कूट
 - b) रॉबर्ट क्लार्क
 - c) लॉर्ड वेलस्ली
 - d) लॉर्ड डलहौसी

8) बंगालमध्ये दुहेरी राज्यव्यवस्था यांने सुरु केली.

a) सिराज उद्दौला	b) डुप्ले
c) रॉबर्ट क्लार्क	d) मीर जाफर

9) मीर जाफर नंतर बंगालचा नवाब हा झाला.

a) शहा आलम	b) शुजा-उद्दौला
c) मीर कासीम	d) सिराज उद्दौला

ब) एका वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) भारताकडे येणारा सागरी मार्ग कोणी शोधला ?
- 2) भारतातील कोणत्या पदार्थांना युरोपमध्ये मागणी होती ?
- 3) आशियायी व युरोपियन देशांमध्ये मध्ययुगातील व्यापार कोणत्या मार्गांनी चालत असे ?
- 4) खलाशांना त्यांच्या समुद्र प्रवासात कोणत्या शास्त्रीय साधनांचा उपयोग झाला ?
- 5) अरबी समुद्रावर कोणाची मक्तेदारी होती ?
- 6) इटालीतील कोणत्या शहरातून मसाले वितरीत होत असत ?

इतिहास
प्रकरण 1 (कार्ड-2)
युरोपियनांचे भारतात आगमन

अ) योग्य पर्याय निवडून उत्तर लिहा.

- 1) वास्को-द-गामा भारतात या ठिकाणी येऊन पोहोचला.
a) कोच्चूर b) कालिकत
c) माहे d) कोचीन
- 2) ब्रिटीशांनी बळकाविलेला भारतातील पहिला प्रदेश
a) मद्रास b) कलकत्ता
c) बंगाल d) कर्नाटक
- 3) रॉबर्ट क्लार्कची बंगालचा गव्हर्नर म्हणून नेमणूक यावर्षी झाली.
a) 1765 b) 1756
c) 1757 d) 1675
- 4) त्रिकूट मैत्रीच्या सैन्यात औंधचा नवाब हा होता.
a) शहा आलम b) मीर जाफर
c) मीर कासीम d) शुजा-उदा-दौला
- 5) कर्नाटकच्या पहिल्या युध्दानंतर फ्रेंचाने इंग्रजांना खालील ठिकाण तहानुसार परत दिले.
a) कलकत्ता b) माहे
c) मद्रास d) बंगाल

ब) एका वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) ब्रिटीश इस्ट इंडीया कंपनीची व्यापारी केंद्रे कोणती ?
- 2) कोणत्या स्थानिक राज्यकर्त्यांच्या उदयामुळे मोंगल साम्राज्याचे पतन झाले ?
- 3) तिसऱ्या कर्नाटक युद्धात फ्रेंचाचा पराभव करणारा ब्रिटीश सेनापती कोण ?
- 4) युरोपातील कोणत्या देशांना भारतातील मसाले निर्यात होत असत ?
- 5) भारतात व्यापार करण्यासाठी इंग्रजांनी कोणाची परवानगी मिळवली?
- 6) फ्रेंचाने ब्रिटीशांचा कोणता किल्ला जिंकला ?
- 7) मीर जाफरने ब्रिटीशांना कोणता प्रदेश दिला ?
- 8) कर्नाटकच्या कोणत्या नवाबाने फ्रेंचांना पाठींबा दिला ?

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) बक्सारच्या युद्धाचे परिणाम काय झाले ?
- 2) दुहेरी राज्यव्यवस्थेचे वर्णन करा.
- 3) भारताकडे येणाऱ्या नवीन व्यापारी मार्गाच्या शोधाला कोणते घटक कारणीभूत ठरले.
- 4) प्लासीच्या लढाईचे परिणाम सांगा.

इतिहास
प्रकरण 1 कार्ड-3
युरोपियनांचे भारतात आगमन

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) सुरवातीला युरोपियनांचा भारताशी व्यापार कसा चालत असे ?
- 2) प्लासीच्या लढाईचे परिणाम काय झाले ?

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) इंग्रजांना भारतात आपली सत्ता स्थापन करण्यात कर्नाटक युध्दे कशी सहाय्यभूत ठरली ते सांगा.

इतिहास

प्रकरण-2 कार्ड-1

वसाहतींच्या वर्चस्वाखालील कन्नड भाषिक प्रदेश

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) 1 ले अँग्लो म्हैसूर युध्द कोणत्या तहाने संपुष्टात आले.
 - a) मंगलोर
 - b) श्रीरंगपट्टण
 - c) म्हैसूर
 - d) मद्रास
- 2) वडेयर घराण्याचा शेवटचा राजा कोण ?
 - a) कृष्णराज वडेयर
 - b) रामराय
 - c) जय चामराज वडेयर
 - d) चिक्क देवराय
- 3) फ्रेंचाची कोणती वसाहत दुसऱ्या अँग्लो म्हैसूर युध्दानंतर ब्रिटीशांनी ताब्यात घेतली ?
 - a) पाँडेचेरी
 - b) माहे
 - c) यानम
 - d) चंद्रनगर
- 4) 17 व्या शतकाच्या प्रारंभात कोणी दक्षिण कन्नडा आपल्या ताब्यात घेतले ?
 - a) व्यंकटप्पा नायक
 - b) पुट्ट बसप्पा
 - c) गुड्डेमनी अय्यप्पा
 - d) रामगौडा
- 5) भारताच्या बाहेर प्रथम पाऊल ठेवणारा भारतीय राजा कोण ?
 - a) कृष्ण देवराय
 - b) वीरराज
 - c) चिक्कवीर राज
 - d) लिंगराज

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) तिसऱ्या अँग्लो म्हैसूर युध्दाची युध्दखंडणी टिपुला काय द्यावी लागली ?
- 2) हैदर अलीचा मुलगा कोण ?
- 3) दुसरे अँग्लो म्हैसूर कोणत्या तहाने संपुष्टात आले ?
- 4) हैदर अलीचा मृत्यू केव्हा झाला ?
- 5) त्रिकुट मैत्रीचा तह कोणाकोणामध्ये झाला ?

इतिहास

प्रकरण-2 कार्ड-2

वसाहतीच्या वर्चस्वाखाली कन्नड भाषिक प्रदेश

अ) योग्य उत्तर लिहा

- 1) आठ शतके कोडगुवर कोणी राज्य केले ?
 - a) चेंगाल्व
 - b) कुर्ग
 - c) हालेरी
 - d) वडेयर
- 2) चौथे अँग्लो म्हैसूर युद्ध केंव्हा घडले ?
 - a) 1784
 - b) 1792
 - c) 1799
 - d) 1768
- 3) टिपू सुलतानची राजधानी कोणती ?
 - a) श्रीरंगपट्टण
 - b) हैद्राबाद
 - c) मंगलोर
 - d) म्हैसूर
- 4) टिपूच्या मृत्यूनंतर ब्रिटीशांनी कुर्ग कोणत्या राजाच्या हवाली केले ?
 - a) कुर्ग
 - b) वडेयर
 - c) हालेरी
 - d) चेंगाल्व
- 5) कोडगुवर राज्य केलेला भारतीय शेवटचा राजा कोण ?
 - a) कृष्णदेवराय
 - b) वीर राज
 - c) लिंगराज
 - d) चिक्कवीर राज

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) कोणाच्या कारकिर्दीला रामराज्य असे म्हणतात ?
- 2) मुंबई कर्नाटकात कोणते प्रदेश होते ?
- 3) लिंग राजचा मुलगा कोण ?
- 4) त्रावण कोरच्या राजावर टिपू सुलतान केंव्हा आक्रमण केले ?

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) श्रीरंगपट्टणचा करार करणे टिपूला अनिवार्य ठरले स्पष्ट करा.

इतिहास

प्रकरण-2 कार्ड-3

वसाहतीच्या वर्चस्वाखाली कन्नड भाषिक प्रदेश

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) दुसऱ्या अँग्लो म्हैसूर युद्धाची कारणे कोणती ?
- 2) हैद्राबाद कर्नाटक प्रदेश कोणता ?

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) मुंबई कर्नाटकचा भाग कशा रितीने ब्रिटीशांकडे गेला ? वर्णन करा.
- 2) इंग्रजांच्या विरोधात हैदर अलीने कसा संघर्ष केला ?

इतिहास
प्रकरण-3 कार्ड-1
लोककथन इतिहास

अ) योग्य उत्तर लिहा

- 1) बळ्ळारी प्रदेशात कृष्णदेवारायापेक्षा कोण अधिक लोकप्रीय होता ?
 - a) चिक्कदेवराय
 - b) लिंगराज
 - c) कुमारराम
 - d) वीरराज
- 2) इंग्रज इतिहासकारांनी 1857 च्या उठावाला असे संबोधले.
 - a) शिपायांचे बंड
 - b) आदर्शवाद
 - c) भारतीय स्वातंत्र्याचे युद्ध
 - d) यापैकी नाही.
- 3) मौखिक इतिहासात पुराव्यापेक्षा जास्त याला महत्व असते.
 - a) पार्श्वभूमी
 - b) रेखात्मक काळ
 - c) आदर्शवाद
 - d) अर्थ
- 4) मौखिक साधनांद्वारे रचल्या जाणाऱ्या इतिहासाला असे म्हणतात.
 - a) वर्णनात्मक इतिहास
 - b) जनसामान्यांचा इतिहास
 - c) मौखिक इतिहास
 - d) वैज्ञानिक इतिहास

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) रेखात्मक काळ म्हणजे काय ?
- 2) मौखिक इतिहासाच्या रचनेत कोणती साधने आवश्यक ठरतात ?
- 3) कालचक्र म्हणजे काय ?
- 4) मौखिक इतिहासाची दोन लक्षणे सांगा.
- 5) भारतीय इतिहास कोणत्या पध्दतीने काळ दर्शविते ?

इतिहास
प्रकरण-3 कार्ड-2
लोककथन इतिहास

अ) योग्य उत्तर लिहा.

- 1) काळाच्या एका चक्राला काय म्हणतात ?
a) युग b) कालचक्र c) तप d) चक्र
- 2) भारतीय पध्दत चक्राकार पध्दतीने काळ दर्शविते.
a) तप b) कालचक्र
c) चक्र d) युग
- 3) आधुनिक काळात या इतिहासाला महत्व प्राप्त झाले आहे.
a) खेड्यांच्या b) राज्यांच्या
c) सामान्य माणसांच्या d) कोणत्याही नाही.
- 4) इतिहास मांडत असताना पहिल्या घटनेनंतर दुसरी घटना त्यानंतर तिसरी घटना याला असे म्हणतात.
a) कालचक्र b) इतिहासातील घटना
c) सुसंगत मांडणी d) रेखात्मक काळ

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) चरित्र लेखकांनी आपल्या लेखनात कशाचा आदर्श समोर ठेवला आहे ?
- 2) मौखिक इतिहास म्हणजे काय ?
- 3) युग म्हणजे काय ?
- 4) मौखिक इतिहासामुळे कशाला उजाळा मिळतो ?

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) आदर्शवाद आणि पार्श्वभूमी या दोन्ही बाबी इतिहासकारांना आव्हान ठरणाऱ्या आहेत विशद करा.

इतिहास
प्रकरण-3 कार्ड-3
लोककथन इतिहास

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) इतिहास लेखनावर पाश्चिमात्यांचा काय परिणाम झाला ?
- 2) चरित्र लेखनात रेखात्मक काल आदर्शवादाचे विवरण करा.

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) मौखिक साधनांच्या आधारे इतिहास कसा लिहिला जावू शकतो ?

इतिहास

प्रकरण-4 कार्ड-1

ब्रिटीश सत्तेचा पाया आणि त्याचे परिणाम

अ) योग्य उत्तर लिहा.

- 1) सहाय्यक सैन्य पध्दत यांने सुरु केली.
 - a) डलहौसी
 - b) लॉर्ड वेलस्ली
 - c) डुप्ले
 - d) कॉर्नवॉलीस
- 2) दुसऱ्या बाजीराव पेशव्याने कोणत्या तहाद्वारे सहाय्यक सैन्य पध्दतीचा स्विकार केला ?
 - a) बासेन तह
 - b) मंगलोर तह
 - c) म्हैसूर तह
 - d) श्रीरंगपट्टण तह
- 3) शिखांचा प्रसिध्द राजा कोण ?
 - a) तेजबहादूर
 - b) दुलिपसिंग
 - c) रणजितसिंह
 - d) लाल सिंग
- 4) दुलिपसिंह सत्तेवर असताना त्याचा प्रधान कोण होता ?
 - a) लालसिंग
 - b) शहाआलम
 - c) रतनसिंग
 - d) तेजबहादूर

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) स्पर्धात्मक परीक्षा कोणत्या कायद्यानुसार घेण्यात येऊ लागल्या ?
- 2) धर्म आणि जातीवर आधारीत स्वतंत्र्य मतदार संघ कोणत्या कायद्यानुसार स्थापन केले ?
- 3) 1909 चा कायदा कोणी बनविला ?
- 4) रॉबर्ट क्लार्कने कोणती पध्दत अमलात आणली ?

इतिहास

प्रकरण-4 कार्ड-2

ब्रिटीश सत्तेचा पाया आणि त्याचे परिणाम

अ) योग्य उत्तर लिहा.

- 1) सहाय्यक सैन्य पध्दत यांने सर्वप्रथम स्विकारली.
 - a) टिपू सुलतान
 - b) दुलिपसिंग
 - c) हैद्राबादचा निजाम
 - d) यापैकी नाही
- 2) पंजाबचा सिंह असे कोणाला म्हणतात ?
 - a) रणजितसिंह
 - b) लालसिंग
 - c) दुलिपसिंह
 - d) तेजबहादूर
- 3) रेग्युलेटींग अॅक्ट केंव्हा अंमलात आला ?
 - a) 1783
 - b) 1764
 - c) 1767
 - d) 1773
- 4) दुहेरी राज्यपध्दत या कायद्यानुसार रद्द करण्यात आली.
 - a) 1784 चा पिट्स इंडिया अॅक्ट
 - b) 1861 चा कन्सील अॅक्ट
 - c) 1773 चा रेग्युलेटींग अॅक्ट
 - d) 1919 चा गव्हर्मेण्ट ऑफ इंडिया

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) साल्बार्डच्या तहानुसार कोणाला पेशवा म्हणून घोषित केले ?
- 2) दुसऱ्या बाजीराव पेशव्याने कोणत्या तहाद्वारे सहाय्यक सैन्य पध्दत स्विकारली ?
- 3) भारताचा पहिला गव्हर्नर जनरल हा होता.
- 4) प्रांतामध्ये दोन गृहांचे सरकार स्थापन्याची पध्दत कोणत्या अॅक्टनुसार सुरु झाली ?
- 5) 'खालसा' कोणाला म्हणतात ?

क) खालील प्रश्नाचे दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) 1909 च्या कायद्यानुसार करण्यात आलेल्या सुधारणा कोणत्या ?

इतिहास

प्रकरण-4 कार्ड-3

ब्रिटीश सत्तेचा पाया आणि त्याचे परिणाम

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) रेग्युलेटींग अॅक्टची प्रमुख वैशिष्ट्ये कोणती ?
- 2) सहाय्यक सैन्य पध्दत म्हणजे काय ?

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) पहिल्या अँग्लो-मराठा युध्दाचे विश्लेषण करा.

इतिहास

प्रकरण-5 कार्ड-1

सामाजिक आणि धार्मिक प्रबोधनाची चळवळ

अ) योग्य पर्याय निवडा.

- 1) राजाराममोहन यांनी----- हे वर्तमानपत्र सुरु केले.
a) द ट्रिब्यून
b) संवाद कौमुदी
c) केसरी
d) द बेंगाल गॅझेट
- 2) 'वेदांकडे परत चला' असा उपदेश यांनी दिला.
a) राजाराम मोहनराय
b) म. जोतिबा फुले
c) स्वामी दयानंद सरस्वती
d) स्वामी विवेकानंद
- 3) आर्य समाजाची स्थापना कोणी केली ?
a) अॅनी बेझंट
b) मादाम ब्लेव्हटस्की आणि ऑलकॉट
c) स्वामी विवेकानंद
d) महादेव गोविंद रानडे
- 4) 'गुलामगिरी' हे पुस्तक कोणी लिहिले ?
a) म. जोतिबा फुले
b) आत्माराम पांडुरंग
c) महादेव गोविंद रानडे
d) डॉ. बी.आर. आंबेडकर

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) अँग्लो ओरीएंटल स्कूलचे सध्याचे नांव काय ?
- 2) इ.स. 1893 चे सर्वधर्म संम्मेलन कोठे भारले होते ?
- 3) मुलींसाठी हायस्कूलची स्थापना कोणी व केंव्हा केली ?
- 4) स्वामी विवेकानंदाचे गुरु कोण होते ?

इतिहास

प्रकरण-5 कार्ड-2

सामाजिक आणि धार्मिक प्रबोधनाची चळवळ

अ) योग्य पर्याय निवडा.

- 1) 19 व्या शतकाला असे म्हणतात.
 - a) पुनरुज्जीवनाचा कालखंड
 - b) असहकार चळवळ
 - c) प्रबोधनाची चळवळ
 - d) यापैकी नाही.
- 2) ब्राम्हो समाजाची स्थापना यांनी केली.
 - a) राजाराम मोहनराय
 - b) म. जोतिबा फुले
 - c) स्वामी दयानंद सरस्वती
 - d) रामकृष्ण परमहंस
- 3) भारतीय पुनरुज्जीवनाचे जनक यांना म्हणतात.
 - a) स्वामी विवेकानंद
 - b) राजाराम मोहन राय
 - c) रामकृष्ण परमहंस
 - d) आत्माराम पांडुरंग
- 4) प्रार्थना समाजाची स्थापना यांनी केली.
 - a) स्वामी विवेकानंद
 - b) राजाराम मोहन राय
 - c) रामकृष्ण परमहंस
 - d) आत्माराम पांडुरंग

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) भारतीय पुनरुज्जीवनासाठी आधुनिक शास्त्र आणि इंग्रजीची आवश्यकता आहे असे कोण प्रतिपादित केले ?
- 2) आर्य समाजाचे मुख्य कार्य कोणते ?
- 3) म. फुलेंनी कोणत्या पुस्तकात वेठबिगारीचे वर्णन केले आहे ?
- 4) न्यू इंडिया वर्तमानपत्र कोणी सुरु केले ?
- 5) अँग्लो ओरिएण्टल स्कूलची स्थापना कोणी केली ?

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) 'वेदांकडे परत चला' या दयानंद सरस्वतींच्या घोषणेचे विवरण करा.

इतिहास

प्रकरण-5 कार्ड-3

सामाजिक आणि धार्मिक प्रबोधनाची चळवळ

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) ब्राम्हो समाजाची शिकवण कोणती ?
- 2) अॅनी बेझंटनी केलेल्या सुधारणा कोणत्या ?

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) सत्यशोधक समाजाच्या सुधारणा लिहा.
- 2) अलिगड चळवळीचा हेतू विशद करा.

इतिहास
प्रकरण 6 (कार्ड-1)
भारतीय स्वातंत्र्याचे पहिले युद्ध (1857)

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) भारतीय स्वातंत्र्याचे पहिले युद्ध या वर्षी लढले गेले.
a) 1867 b) 1857
c) 1875 d) 1785
- 2) हे ब्रिटीशांचे शक्तीशाली लष्करी केंद्र होते.
a) बराकपूर b) मीरत
c) दिल्ली d) कानपूर
- 3) भारताचा बादशाह म्हणून हा घोषित केला.
a) शहा आलम b) नानासाहेब
c) बहादूरशहा दुसरा d) तात्या टोपे
- 4) बराकपूर याठिकाणी या भारतीय शिपायाने एका ब्रिटीश अधिकाऱ्याला ठार मारले.
a) नानासाहेब b) तात्या टोपे
c) मंगल पांडे d) नारायण राव
- 5) ब्रिटीशांविरुद्ध बंड करणारी झाशीची राणी
a) ओबव्वा b) लक्ष्मीबाई
c) चन्नम्मा d) मालम्मा
- 6) औद्योगिक क्रांती येथे घडून आली.
a) अमेरिका b) फ्रान्स
c) रशिया d) ब्रिटन

7) इंग्लडच्या राणीने जाहीरनामा या वर्षी प्रसिध्द केला.

- a) 1857 b) 1858
c) 1758 d) 1785

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) भारतीय स्वातंत्र्याच्या पहिल्या युध्दाला ब्रिटीश इतिहासकार काय म्हणतात ?
- 2) लॉर्ड डलहौसीने कोणाची राज्यपदे काढून घेतली ?
- 3) भारतातील लघु व कुटीर उद्योग का संकटात सापडले ?
- 4) इंग्रजांनी भारतीय शिपायांना दिलेली बंदुकीचे नाव काय ?
- 5) भारतीय इतिहासकारांनी 1857 च्या उठावास काय नाव दिले ?

क) पाच-सहा वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) भारतीय स्वातंत्र्य युध्दाचे (1857) चे तात्कालीक कारण कोणते ?
- 2) 1857 ची राजकीय कारणे कोणती ?
- 3) 1857 ची आर्थिक कारणे कोणती ?

इतिहास
प्रकरण 6 (कार्ड-2)
भारतीय स्वातंत्र्याचे पहिले युद्ध (1857)

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) डॉक्ट्रीन ऑफ लॅप्समुळे ब्रिटीश नियंत्रणाखाली आलेले प्रदेश
 - a) सातारा, दिल्ली, बंगाल, झाशी
 - b) झाशी, सातारा, जयपूर, उदयपूर
 - c) जयपूर, दिली, उदयपूर, झाशी
 - d) बंगाल सातारा जयपूर उदयपूर
- 2) 1857 च्या अपयशाचे खालीलपैकी हे कारण होते.
 - a) ब्रिटीश युद्धात सहभागी झाले नाहीत.
 - b) ब्रिटीश धाडसाने लढले.
 - c) झाशीच्या राणीचा पराभव झाला.
 - d) सैनिकापुढे योग्य उद्दिष्ट नव्हते.
- 3) कानपूर उठावातील नेतृत्व याने केले.
 - a) नअनासाहेब व मंगल पांडे
 - b) नानासाहेब व तात्याटोपे
 - c) तात्या टोपे व मंगल पांडे
 - d) बहादूरशाहा दुसरा व तात्या टोपे
- 4) 1857 च्या काळात भारतीय न्यायालयीन भाषा ही होती.
 - a) इंग्लीश
 - b) पार्शियन
 - c) हिंदी
 - d) बंगाली

5) पहिले भारतीय स्वातंत्र्य युध्द या ठिकाणी पसरले.

- a) झाशी, बंगाल, दिली
- b) दिल्ली, बिहार, झाशी
- c) कानपूर ओरिसा, बंगाल
- d) दिल्ली, कानपूर, झाशी

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) भारतात सत्तेचा विस्तार करताना ब्रिटीशांनी कोणत्या योजना आणल्या ?
- 2) सैनिक बेकार होण्याची कारणे कोणती ?
- 3) 1857 नंतर भारतीय प्रशासनाला कोणाला जबाबदार मानले ?
- 4) डॉक्ट्रीन ऑफ लॅप्स कोणी अमलात आणले ?
- 5) झाशीच्या राणीने कोणते ठिकाण जिंकले ?

क) तीन-चार वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) डॉक्ट्रीन ऑफ लॅप्स धोरणाचे परिणाम काय झाले ?
- 2) आर्थिक क्षेत्रातील बदल हे 1857 च्या बंडाचे कारण घडले ह्या विधानाचे स्पष्टिकरण द्या.

इतिहास

प्रकरण 6 (कार्ड-3)

भारतीय स्वातंत्र्याचे पहिले युद्ध (1857)

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) ब्रिटीशांनी या राज्यकर्त्यांची राजपदे काढून घेतली.
 - a) मोगल बादशहा व औंधचा नवाब
 - b) हैद्राबाद नवाब व औंधचा नवाब
 - c) मोगल बादशाह व मराठे
 - d) शहा आलम व सिराज उद्दौला
- 2) भारतीय व्यापारी बेकार बनले याचे कारण
 - a) 1857 चा उठाव
 - b) अति उत्पादन
 - c) भारतीय मालावर आयात कर
 - d) कुटिरोद्योग बुडाले
- 3) सरकार व शेतकरी यामध्ये दलाल हे होते.
 - a) गव्हर्नर जनरल
 - b) सैनिक
 - c) व्हॉईसरॉय
 - d) जमीनदार
- 4) झाशी येथील लढ्याचे नेतृत्व केले.
 - a) नानासाहेब
 - b) लक्ष्मीबाई
 - c) तात्या टोपे
 - d) बहादूर शहा दुसरा

ब) एका वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) मंगल पांडेला फाशी का देण्यात आली ?
- 2) भारतीय सैनिकांनी लोकांचा विश्वास का गमावला ?
- 3) 1857 उठावानंतर भारतीय प्रशासनाची जबाबदारी कोणावर सोपविली ?
- 4) इंग्लंडच्या राणीने जाहीरनामा केंव्हा प्रसिध्द केला ?

क) चार-पाच वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) 1857 च्या उठावाला कारणीभूत पायाभूत घटना कोणत्या ?

इतिहास

प्रकरण 7 (कार्ड-1)

ब्रिटीश सत्तेचे भारतातील परिणाम

अ) योग्य पर्याय निवडून उत्तर लिहा.

1) महल म्हणजे

a) जिल्हा

b) तालुका

c) खेडे

d) घर

2) भारतात इंग्रजी शिक्षणाचा प्रारंभ याने केला.

a) लॉर्ड मेकॉले

b) लॉर्ड कर्झन

c) लॉर्ड विल्यम बेंटिंग

d) लॉर्ड कॉर्नवॉलीस

3) भारतातील पहिला रेल्वेमार्ग या दरम्यान सुरु झाला.

a) मुंबई ते ठाणे

b) कलकत्ता ते राणीगंज

c) मद्रास-बेंगलोर

d) बेंगलोर- म्हैसूर

ब) एका वाक्यात उत्तरे द्या.

1) कन्नड भाषेतील पहिले वर्तमानपत्र कोणते ?

2) कन्नड भाषेतील पहिले वर्तमानपत्र कोणी सुरु केले ?

3) विविध भाषेतील वर्तमानपत्रांना भारतात केंव्हा सुरवात झाली ?

4) चार्ल्सवूडच्या खलित्यात कोणती सूचना करण्यात आली ?

इतिहास
प्रकरण 7 (कार्ड-2)
ब्रिटीश सत्तेचे भारतातील परिणाम

अ) योग्य पर्याय निवडून उत्तर लिहा.

- 1) या वर्तमानपत्राने बंगालमधील नील शेतकऱ्यांच्या लढ्यात महत्वपूर्ण भूमिका बजावली.
 - a) अमृत बझार
 - b) दी ट्रिब्यून
 - c) हिंदू पॅट्रियट
 - d) दी बेंगाल
- 2) आठराव्या शतकात भारत हा अधिक कच्चा माल पुरवठा करणारे केंद्र यामुळे बनले आहे.
 - a) भारतीय मालाच्या दर्जात घसरण झाल्यामुळे
 - b) युरोपातील मालाच्या असंतुलनामुळे
 - c) इंग्लंडमधील औद्योगिक क्रांतीमुळे
 - d) कच्चा मालाच्या उत्पादनात वाढ झाल्यामुळे
- 3) लॉर्ड कॉर्नवॉलीसने जमिनदारी पध्दत या ठिकाणी अमलात आणली.
 - a) कुर्ग
 - b) मद्रास
 - c) मुंबई
 - d) बेंगाल

ब) एका वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) ब्रिटीशांनी भारतात रस्ते व रेल्वे यंत्रणा का अमलात आणली ?
- 2) औद्योगिक क्रांतीमुळे भारतात काय बदल घडून आले ?

इतिहास

प्रकरण 7 (कार्ड-3)

ब्रिटीश सत्तेचे भारतातील परिणाम

अ) योग्य उत्तर लिहा.

1) 'अ' गटात वर्तमानपत्रांची नावे दिली आहेत तर 'ब' गटात त्यांचे संपादक आहेत योग्य जोड्या जुळवा.

'अ' गट

'ब' गट

1. संवाद कौमुदी	a) सुरेंद्रनाथ बॅनर्जी
2. कलकत्ता जर्नल	b) इश्वरचंद्र विद्यासागर
3. सोम प्रकाश	c) राम मोहन रॉय
4. द बेंगाल	d) बर्किंग हॅम

a) 1 - c,	2 b,	3 d,	4 a
b) 1 c	2 d,	3 b,	4 a
c) 1 a	2 c	3 d	4 b
d) 1 d	2 b	3 a	4 c

2) भारतात एकसुत्री शासनव्यवस्था निर्माण करण्यासाठी खालीलपैकी एक विधान उपयुक्त नाही.

- ब्रिटीशांनी फोडा व राज्य करा या तत्वाचा अवलंब केला.
- डलहौसीने डॉक्ट्रीन ऑफ लॅप्स हे तत्व आणले.
- वेलस्लीने तैनाती फौज आणली.
- ब्रिटीशांनी विविध जमीन महसूल पध्दती आणल्या.

ब) दोन ते तीन वाक्यात

1) वाहतुक व दळणवळण क्षेत्रामुळे स्वातंत्र्य चळवळीला गती मिळाली. चर्चा करा.

क) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर लिहा.

1) ब्रिटीशांनी शिक्षण क्षेत्रात कोणत्या सुधारणा केल्या ?

इतिहास
प्रकरण-8 कार्ड-1
स्वातंत्र्य चळवळ

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) भारतीय राष्ट्रीय काँग्रेसची स्थापना केंव्हा झाली ?
a) 1883 b) 1885 c) 1985 d) 1858
- 2) भारतीय राष्ट्रीय काँग्रेसची स्थापना कोणी केली ?
a) ए.ओ. ह्युम b) दादाभाई नौरोजी
c) गोपाळकृष्ण गोखले d) कोणतेही नाही
- 3) आर्थिक निःसारणाचा सिध्दांत कोणी मांडला ?
a) अरविंदो घोष b) लाला लजपतराय
c) बिपीनचंद्रपाल d) दादाभाई नौरोजी
- 4) टिळकांनी कोणते मराठी वर्तमानपत्र सुरु केले ?
a) न्यू इंडिया b) मराठा
c) बंगाल d) केसरी
- 5) सार्वजनिक गणेशोत्सव कोणी सुरु केले ?
a) भगतसिंग b) लोकमान्य टिळक
c) चंद्रशेखर आझाद d) वि.दा. सावरकर

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) प्रमुख क्रांतीकारक नेते कोणते ?
- 2) भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीत कोणता काळ गांधीयुग म्हणून ओळखतात ?
- 3) खिलाफत चळवळ कोणी सुरु केली ?
- 4) कोणत्या क्रांतीकारकाने भारतीयांच्या हत्याकांडाबद्दल जनरल डायरने ठार मारले ?
- 5) असहकार चळवळ कोणी सुरु केली व केंव्हा केली ?
- 6) कोणत्या कायदानुसार भारतीयांना निवडणूक लढवण्याची संधी दिली गेली ?

क) खालील प्रश्नाचे दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) 1909 च्या कायदानुसार करण्यात आलेल्या सुधारणा कोणत्या ?

इतिहास
प्रकरण-8 कार्ड-2
स्वातंत्र्य चळवळ

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) सायमन कमिशनची स्थापना केंव्हा करण्यात आली ?
a) 1827 b) 1927 c) 1972 d) 1928
- 2) 1929 च्या राष्ट्रीय काँग्रेसच्या लाहोर अधिवेशनाचे अध्यक्ष हे होते.
a) विजयालक्ष्मी पंडित b) कमला नेहरु
c) जवाहरलाल नेहरु d) म. गांधीजी
- 3) स्वराज्य पक्षाची स्थापना कोणी केली ?
a) लोकमान्य टिळक b) मोतीलाल नेहरु
c) वल्लभाई पटेल d) पंडित नेहरु
- 4) 1930 मधील दांडीयात्रेचा प्रवास कोठून सुरु झाला ?
a) लाहोर b) साबरमती
c) दांडी d) कोणतेही नाही.
- 5) 1 ली गोलमेज परिषद केंव्हा भरवली गेली.
a) 1930 b) 1903 c) 1803 d) 1893

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) भारतीय जनतेला गांधीजींनी कोणता संदेश दिला ?
- 2) 'ट्रेड युनियन अॅक्ट' केंव्हा अंमलात आला ?
- 3) 1827 मध्ये कामगार चळवळ कोठे सुरु झाली ?
- 4) काँग्रेस समाजवादी पक्षाची स्थापना कोणी केली ?
- 5) सुभाषचंद्र बोस यांनी कोणत्या नावाचा स्वतंत्र पक्ष स्थापन केला ?

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) मिठाच्या सत्याग्रहाचे वर्णन करा.

इतिहास
प्रकरण-8 कार्ड-3
स्वातंत्र्य चळवळ

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) इंडियन काँग्रेसच्या स्थापनेपूर्वी भारतात कोणत्या संघटना होत्या ?
- 2) बंगालच्या फाळणीची कारणे कोणती ?

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) स्वातंत्र्य चळवळीतील टिळकांचे योगदान स्पष्ट करा.

इतिहास
प्रकरण-9 कार्ड-1
स्वातंत्र्योत्तर भारत

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) भारताला स्वातंत्र्य मिळाले तेव्हा गव्हर्नर जनरल हे होते.
a) लॉर्ड माऊंट बॅटन
b) मोहमद जीना
c) जवाहरलाल नेहरू
d) वल्लभाई पटेल
- 2) भारतीय घटना केंव्हा अंमलात आली ?
a) 26 जानेवारी 1950
b) 15 ऑगस्ट 1950
c) 26 नोव्हेंबर 1950
d) 26 नोव्हेंबर 1949
- 3) 42 व्या घटनेतील दुरुस्तीनुसार भारताने कोणते धोरण अवलंबिले ?
a) जशास तसे
b) कटूतेचे
c) मित्रत्व
d) अलिप्तवादी
- 4) पोलादी पुरुष असे यांना ओळखले जाते.
a) म. गांधी
b) जवाहरलाल नेहरू
c) सरदार वल्लभाई पटेल
d) विक्रम साराभाई
- 5) जुनागड संस्थान भारतीय संघराज्यात केंव्हा सामील झाले ?
a) 1948
b) 1949
c) 1947
d) 1950

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) जम्मू आणि काशीरचा राजा कोण होता ?
- 2) पाँडेचेरीला केंव्हा केंद्रशासित प्रदेश म्हणून घोषित केले ?
- 3) लोकशाही चळवळ म्हणजे काय ?
- 4) 1953 मध्ये सरकारने कोणत्या आयोगाची रचना केली ?
- 5) फाजल अली आयोगाच्या सदस्यांची नावे लिहा.

इतिहास
प्रकरण-9 कार्ड-2
स्वातंत्र्योत्तर भारत

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) भारत व पाकिस्तान ही राष्ट्रे या साली उदयाला आली.
a) 3 जून 1947 b) 14 ऑगष्ट 1947
c) 15 ऑगष्ट 1947 d) 17 ऑगस्ट 1946
- 2) राज्यघटना अंमलअत आल्यानंतर हे भारताचे पहिले राष्ट्रपती होते.
a) म. गांधी b) डॉ. राजेंद्र प्रसाद
c) वल्लभाई पटेल d) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर
- 3) ब्रिटीशांनी भारत सोडला तेव्हा भारतात ही संस्थाने होती.
a) 562 b) 151
c) 663 d) 29
- 4) पोलादी पुरुष असे यांना म्हणतात.
a) म.गांधी b) डॉ. बी.आर. आंबेडकर
c) राजेंद्र प्रसाद d) वल्लभाई पटेल

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) हैद्राबाद भारतीय संघराज्यात केंव्हा विलीन झाले ?
- 2) नॅशनल कॉन्फरन्स पक्षाच्या कोणत्या नेत्याने काश्मीर मुक्तीसाठी लढा दिला.
- 3) संयुक्त राष्ट्रसंघाने युध्दबंदीचा आदेश केंव्हा जारी केला ?
- 4) पाकव्याप्त काश्मीर कशाला म्हणतात ?

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) पोर्तुगीजांच्या ताब्यातून गोवामुक्ती कशी करण्यात आली ?

इतिहास
प्रकरण-9 कार्ड-3
स्वातंत्र्योत्तर भारत

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) स्वातंत्र्यानंतर भारतापुढे कोणत्या समस्या होत्या ?
- 2) कर्नाटक राज्याची निर्मिती कशी झाली ?

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) भाषावर प्रांत रचनेच्या प्रक्रियेबद्दल थोडक्यात माहिती द्या.

इतिहास

प्रकरण-10 कार्ड-1

20 व्या शतकातील राजकीय घडामोडी

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) पहिले महायुद्ध केंव्हा घडले ?
 - a) 1914-1918
 - b) 1914-1917
 - c) 1915-1918
 - d) 1913-1918
- 2) रशियनमध्ये केंव्हा समाजदवादी क्रांती झाली ?
 - a) ऑक्टोबर 1917
 - b) नोव्हेंबर 1917
 - c) नोव्हेंबर 1918
 - d) नोव्हेंबर 1817
- 3) राष्ट्रसंघटनेची स्थापना केंव्हा झाली ?
 - a) 1920
 - b) 1930
 - c) 1820
 - d) 1980
- 4) 19 व्या शतकात रशियामध्ये कोणत्या घराण्याची स्थापना होती ?
 - a) झार
 - b) ज्यू
 - c) मांचू
 - d) कोणतेही नाही.
- 5) रशियन राज्यक्रांती झाल्यानंतर रशियाचे राष्ट्राध्यक्ष हे बनले.
 - a) लेनिन
 - b) स्टॅलिन
 - c) मॅनेशेवीक्स
 - d) बोलशेवीक्स

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) लेनिननंतर रशियाचे राष्ट्राध्यक्ष कोण बनले ?
- 2) रशियाने दुसऱ्या महायुद्धानंतर कोणत्या गटराष्ट्राचे नेतृत्व केले ?
- 3) बाऊन शर्ट्स या खासगी सैन्याचे संघटन कोणी केले ?
- 4) राष्ट्रीय फॅसिस्ट पक्षाचा संघाचा संस्थापक कोण ?
- 5) दुसरे महायुद्ध केंव्हा घडले ?

इतिहास

प्रकरण-10 कार्ड-2

20 व्या शतकातील राजकीय घडामोडी

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) जपानने रशियाला कॅव्हा हरविले ?
a) 1905 b) 1949
c) 1914 d) 1907
- 2) रशियन राज्यक्रांती कॅव्हा झाली ?
a) 1907 b) 1905
c) 1811 d) 1917
- 3) रशियाला लोकशाही प्रजासत्ताक म्हणून कोणी घोषित केले ?
a) लेनिन b) मॅनेशेवीक्स
c) हिटलर d) स्टॅलीन
- 4) लेनिनचा मृत्यू कॅव्हा झाला ?
a) 1927 b) 1949
c) 1924 d) 1905

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) जगातील पहिला अंतराळवीर कोण ?
- 2) हिटलरच्या मते कोणता वंश जगातील सर्वश्रेष्ठ होता ?
- 3) वंशभेदाचा प्रसार करण्यासाठी हिटलरने कोणत्या मंत्र्यांची नेमणूक केली ?
- 4) 1922-23 या काळात इटलीचा पंतप्रधान कोण होता ?
- 5) दुसऱ्या महायुद्धानंतर कोणते प्रतिस्पर्धी गट तयार झाले ?

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) रशियामध्ये स्टॅलीनने कोणकोणत्या सुधारणा केल्या ?

इतिहास
प्रकरण-10 कार्ड-3
20 वुया शतकातील राजकीय घडामोडी

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) शीतयुध्द म्हणजे काय ?
- 2) अमेरिकेचा उदय कशाप्रकारे झाला ?

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) पहिल्या महायुध्दाचे परिणाम लिहा.

राज्यशास्त्र

प्रकरण 1 (कार्ड-1)

भारतासमोरील आव्हाने व त्यावरील उपाययोजना

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) भारतात भाषावार प्रांतरचनेनुसार राज्ये निर्मिती सुरु झाली.
a) 1965 b) 1956 c) 1953 d) 1950
- 2) राष्ट्रीय शिक्षण हक्क कायदा या वर्षी अंमलात आला.
a) 2009 b) 1986 c) 1961 d) 2010
- 2) भारत सरकारने राष्ट्रीय साक्षरता मिशन या वर्षी सुरु केले.
a) 2001 b) 2011 c) 1988 d) 2002
- 2) मुलभूत हक्कामध्ये शिक्षण हक्क घटनेतील या कलनुसार घेण्यात आला आहे.
a) 42 b) 21 c) 41 d) 93

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) प्रांतीयवाद म्हणजे काय ?
- 2) जातीयवाद म्हणजे काय ?
- 3) भ्रष्टाचार म्हणजे काय ?
- 4) दारीद्रय म्हणजे काय ?
- 5) नफेबाजी म्हणजे काय ?

ब) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) स्त्रियांचे स्थान उंचावण्यासाठी सरकारने कोणते उपाय केले ?
- 2) चोरट्या व्यापारावर आळा घालण्यासाठी सरकारने कोणते उपाय योजिले ?
- 3) लोकसंख्येच्या वाढीमुळे कोणत्या समस्या निर्माण झाल्या आहेत ?
- 4) आर्थिक असमानता नष्ट करण्यासाठी काय उपाय योजावेत ?

‘ राज्यशास्त्र ’

प्रकरण-1 कार्ड-2

भारतासमोरील आळ्हाने व त्यावरील उपाययोजना

अ) योग्य पर्याय निवडून उत्तर लिहा.

1) 2011 च्या जनगणनेप्रमाणे भारताची लोकसंख्या

a) 84 कोटी b) 102.7 कोटी

c) 121 कोटी d) 121 लाख

2) 2011 च्या जनगणनेप्रमाणे साक्षरतेचा भारतातील दर

a) 12% b) 26%

c) 74% d) 66%

ब) एका वाक्यात उत्तरे द्या.

1) चोरटा व्यापार म्हणजे काय ?

2) भ्रष्टाचारावर आळा घालण्यासाठी कोणत्या संस्था कार्यरत आहेत ?

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे द्या.

1) साक्षरतेचा प्रसार करण्यासाठी कोणत्या उपाययोजना केल्या आहेत ?

राज्यशास्त्र

प्रकरण 1 (कार्ड-3)

भारतासमोरील आव्हाने व त्यावरील उपाययोजना

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) इ.स. 1988 मध्ये भारत सरकारने राष्ट्रीय साक्षरता मिशन या हेतूने सुरु केली.
 - a) निरक्षरांना साक्षर करण्यासाठी
 - b) स्त्रियांना साक्षर करण्यासाठी
 - c) पुरुषांना साक्षर करण्यासाठी
 - d) स्त्रियांमध्ये जागरूकता निर्माण करण्यासाठी
- 2) कर्नाटक सरकारने स्त्री शक्ती योजना निर्माण करणेचा उद्देश
 - a) भ्रष्टाचाराचे निर्मुलनासाठी
 - b) ग्रामीण भागातील स्त्रियांचा सर्वांगीण विकास
 - c) शहरी भागातील स्त्रियांचा सर्वांगीण विकास
 - d) ग्रामीण व शहरी स्त्रियांचा सर्वांगीण विकास
- 2) इ.स. 2001 मध्ये 6 ते 14 वयोगटातील मुलांना मोफत शिक्षण देण्यासाठी हा कार्यक्रम सुरु करण्यात आला.
 - a) कामासाठी अन्न
 - b) RMSA
 - c) सर्व शिक्षण अभियान
 - d) साक्षर भारत कार्यक्रम

ब) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) प्रांतीयवाद हा राष्ट्रीय एकात्मतेला मारक आहे. स्पष्ट करा.

राज्यशास्त्र
प्रकरण 2 (कार्ड-1)
भारताचे परराष्ट्र धोरण

अ) एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) परराष्ट्र धोरण म्हणजे काय ?
- 2) सार्वभौम राष्ट्र म्हणजे काय ?
- 3) भारताच्या परराष्ट्र धोरणाचे शिल्पकार कोण ?
- 4) अफ्रिकेचे गांधी कोण ?

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) परराष्ट्र धोरणाची उद्दिष्टे सांगा.
- 2) पंचशील करार म्हणजे काय ? तत्वे सांगा.

राज्यशास्त्र
प्रकरण 2 (कार्ड-2)
भारताचे परराष्ट्र धोरण

अ) एका वाक्यात उत्तर द्या.

1) निशस्त्रीकरण म्हणजे काय ?

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) सध्याच्या जगाला निशस्त्रीकरणाची अत्यंत गरज आहे. असे भारत प्रतिपादन करतो. स्पष्ट करा.
- 2) भारत वसाहतवादाच्या विरोधात का आहे ?
- 3) अलिप्तवाद म्हणजे काय ? भारताने अलिप्ततेचे धोरण का अंगिकारले आहे ?

राज्यशास्त्र
प्रकरण 2 (कार्ड-3)
भारताचे परराष्ट्र धोरण

अ) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) परराष्ट्र धोरण राष्ट्राच्या विकासाला सहाय्यक असते. कसे ?
- 2) वर्णभेद म्हणजे काय ? वर्णभेद हा विघातक आहे. स्पष्ट करा.

राज्यशास्त्र
प्रकरण 3 (कार्ड-1)
भारताचे इतर राष्ट्राशी संबंध

अ) एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) चीनचे साम्यावादी राष्ट्र म्हणून केंव्हा घोषणा झाली ?
- 2) रशियाने मदत केलेल्या भारतातील लोह पोलाद कारखान्यांची नांवे सांगा.
- 3) श्रीलंकेतील दहशतवादी संघटनेचे नांव
- 4) कारगील युध्द केंव्हा झाले ?

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) भारत व पाक संबंध मैत्रीचे नाहीत हे तुम्ही कसे सांगाल ?
- 2) भारताचे रशियाशी मैत्रीपूर्ण संबंध आहेत या विधानाचे समर्थन करा.

राज्यशास्त्र
प्रकरण 3 (कार्ड-2)
भारताचे इतर राष्ट्रांशी संबंध

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) शेजारील देशांशी चांगले संबंध का असावेत.
- 2) भारत व पाकिस्तानमध्ये तणावाची कारणे कोणती ?
- 3) भारत व नेपाळ संबंध थोडक्यात लिहा.

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) भारत व अमेरिका या लोकशाही राष्ट्रांतील संबंध स्पष्ट करा.
- 2) भारत व रशिया या राष्ट्रांतील संबंध स्पष्ट करा.

राज्यशास्त्र
प्रकरण 3 (कार्ड-3)
भारताचे इतर राष्ट्रांशी संबंध

अ) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) भारत व श्रीलंकामध्ये ऐतिहासिक संबंध आहेत. चर्चा करा.
- 2) भारत व बांगला देशमधील संबंध सुधारण्यात कोणत्या समस्या आहेत ?

राज्यशास्त्र

प्रकरण 4 (कार्ड-1)

जागतिक समस्या व भारताची भूमिका

अ) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) युनोने मानवी हक्कांची घोषणा केंव्हा केली ?
- 2) अफ्रिकेत वर्णद्वेषाविरुद्ध कोण लढले ?

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) दुसऱ्या महायुद्धानंतर कोणत्या समस्यांना तोंड द्यावे लागले ?
- 2) वर्णभेदाविरुद्ध लढलेले जगातील नेते सांगा.
- 3) मानवी हक्कासंदर्भातील लढ्याविरोधात महत्वाची पावले कोणती ?

‘ राज्यशास्त्र ’

प्रकरण-4 कार्ड-2

जागतिक समस्या व भारताची भूमिका

अ) उत्तर लिहा.

- 1) दहशतवाद म्हणजे काय ?
- 2) वर्णभेद म्हणजे काय ?

ब) दोन ते तीन वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) दहशतवाद ही असामाजिक गोष्ट आहे. कशी ?
- 2) शस्त्रास्त्र स्पर्धा जगाला विनाशाच्या खाईत लोटणार या विधानाद्वारे शस्त्रास्त्र स्पर्धेमुळे होणारे परिणाम सांगा.

‘ राज्यशास्त्र ’

प्रकरण-4 कार्ड-3

जागतिक समस्या व भारताची भुमिका

अ) पाच ते सहा वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) निःशस्त्रीकरण करण्यासाठी कोणकोणते करार झालेले आहेत ?
- 2) मानवी हक्कासंदर्भात भारताची भुमिका स्पष्ट करा.

राज्यशास्त्र
प्रकरण 5 (कार्ड-1)
जागतिक संघटना

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) युनायटेड नेशन्स (संयुक्त राष्ट्र) ही संकल्पना यांनी मांडली.
a) चर्चिल b) स्टॅलीन c) एफ.डी. रूझवेल्ट d) कनेडी
- 2) युनोचे सरचिटणीस हे आहेत.
a) ट्रिग्रे लाय b) कोफी अन्मान
c) बान की मून d) नेल्सन मंडेला
- 3) युनोचे मुख्यालय येथे आहे.
a) वॉशिंग्टन b) न्यूयॉर्क c) जिनिव्हा d) हेग
- 4) जागतिक कुटुंबाच्या आर्थिक विकासाकरीता कार्य करणारी समिती
a) ILO b) WTO c) UNCTAD d) UNICEF
- 5) सार्कचे मुख्यालय येथे आहे.
a) लंडन b) रोम c) काठमांडू d) पॅरीस
- 6) सध्या युनोची सदस्य संख्या इतकी आहे.
a) 150 b) 193 c) 198 d) 200

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) राष्ट्रकूल संघाचे मुख्यालय कोठे आहे ?
- 2) आंतरराष्ट्रीय न्यायालयाचे प्रमुख कार्यालय कोठे आहे.
- 3) WHO चे मुख्य यश कोणते ?

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) युनोच्या प्रमुख शाखा कोणत्या?
- 2) सुरक्षा समितीतील कायम सभासद राष्ट्रे कोणती ?
- 3) सार्क संघटनेतील सदस्य राष्ट्रे कोणती ?

राज्यशास्त्र
प्रकरण-5 कार्ड-2
'जागतिक संघटना'

अ) योग्य उत्तर निवडा

- 1) युनोची स्थापना या वर्षी झाली.
 - a) 24 ऑक्टोबर 1945
 - b) 26 जानेवारी 1948
 - c) 26 जानेवारी 1945
 - d) 26 जानेवारी 1985
- 2) पहिल्या महायुद्धाचा परिणाम म्हणून लिग ऑफ नेशन्सची स्थापना झाली. दुसऱ्या महायुद्धाचा परिणाम म्हणून
 - a) सार्क
 - b) युनो
 - c) कॉमनवेल्थ ऑफ नेशन्स
 - d) ASEAN
- 3) युनोच्या स्थापनेमध्ये खालील नेतृत्व कारणीभूत आहे.
 - a) गाऊली, चर्चिल, मार्शल
 - b) चर्चिल, स्टॅलीन रुझवेल्ट
 - c) मार्शल, ट्रुमन, डी गाऊली
 - d) ट्रुमन, चर्चिल, स्टॅलीन

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) युनोची कॅबिनेट म्हणून ही शाखा कार्य करते.
- 2) WHO ची स्थापना केंव्हा झाली ?
- 3) WHO चे विस्तारीत रूप
- 4) SAARC चे विस्तारीत रूप
- 5) UNO चे विस्तारीत रूप

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) युनोची उद्दीष्टे स्पष्ट करा.

राज्यशास्त्र
प्रकरण-5 कार्ड-3
'जागतिक संघटना'

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) जागतिक आरोग्य संघटनेची उद्दिष्टे कोणती ?
- 2) संयुक्त राष्ट्र संघटनेची उद्दिष्टे कोणती ?

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) महासभेच्या रचनेबद्दल वर्णन करा.
- 2) आर्थिक व सामाजिक समितीची कार्ये लिहा.
- 3) युरोपियन समुदायाचे वर्णन करा.

समाजशास्त्र
प्रकरण-1 कार्ड-1
सामाजिक स्तर

अ) योग्य पर्याय निवडा.

- 1) अस्पृश्यता विरोधी कायदा यावर्षी आस्तित्वात आला.
a) 1954 b) 1955
c) 1956 d) 1965
- 2) अस्पृश्यता हा हिंदु समाजावरील कलंक आहे असे यांनी म्हटले.
a) गांधीजी b) आंबेडकर
c) म. फुले d) राजाराम मोहन रॉय
- 3) घटनेच्या या कलमानुसार अस्पृश्यता हा शिक्षापात्र गुन्हा आहे.
a) 17 व्या b) 18 व्या
c) 42 व्या d) 31 व्या

ब) एका वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) पूर्वग्रह म्हणजे काय ?
- 2) सामाजिक स्तर म्हणजे काय ?
- 3) अस्पृश्यतेला विरोध केंव्हापासून सुरु झाला ?

समाजशास्त्र
प्रकरण-1 कार्ड-2
सामाजिक स्तर

अ) एका वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) समाजात व्यक्तीमध्ये कोणत्या प्रकारच्या विविधता आढळतात ?
- 2) समाजात व्यक्तीची ओळख किंवा वेगळेपण कोणत्या गोष्टीवर आधारीत आहे ?
- 3) सामाजिक एकता कशी निर्माण होईल ?

ब) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) अस्पृश्यता निर्मुलनामध्ये समाज सुधारकांनी कोणती भुमिका निभावली ?
- 2) पूर्वग्रहामुळे कोणते परिणाम होतात ?

समाजशास्त्र
प्रकरण-1 कार्ड-3
सामाजिक स्तर

अ) पाच-सहा वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) अस्पृश्यता समाज विघातक आहे. चर्चा करा.
- 2) सरकारने अस्पृश्यतेच्या निवारणासाठी कोणत्या उपाययोजना केल्या आहेत.

समाजशास्त्र
प्रकरण-2 कार्ड-1
श्रम व आर्थिक जीवन

अ) योग्य पर्याय निवडा.

- 1) श्रम विभागणी खालीलपैकी या गोष्टीला कारणीभूत ठरते.
 - a) विशेष नैपुण्य
 - b) कमी मजुरी
 - c) बेरोजगारी
 - d) भ्रष्टाचार
- 2) विशेष प्रशिक्षण नसलेल्या कामगारांना असे म्हणतात.
 - a) संघटीत कामगार
 - b) असंघटीत कामगार
 - c) शहरी कामगार
 - d) मोठ्या कारखान्यातील कामगार
- 3) भारतात समान वेतन कायदा या वर्षी लागू झाला.
 - a) 1976
 - b) 1977
 - c) 1985
 - d) 1972

ब) एका वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) श्रम म्हणजे काय ?
- 2) श्रमाची विभागणी कोणत्या गोष्टींवर अवलंबून असते ?
- 3) मजुरीरहित श्रम म्हणजे काय ?
- 4) बेरोजगारी म्हणजे काय ?

समाजशास्त्र
प्रकरण-2 कार्ड-2
श्रम व आर्थिक जीवन

अ) एका वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) श्रम विभागणी म्हणजे काय ?
- 2) संघटित कामगार कोणाला म्हणतात ?
- 3) संघटित कामगारांना कोणत्या सुविधा मिळतात ?

ब) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) बेरोजगारीमुळे कोणत्या समस्या निर्माण होतात ?
- 2) मजुरीसहीत श्रम म्हणजे काय ?
- 3) बेकारीचे प्रकार कोणते ?

समाजशास्त्र
प्रकरण-2 कार्ड-3
श्रम व आर्थिक जीवन

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) बेरोजगारीची कारणे कोणती ?
- 2) समान वेतन कायदा कोणी व केंव्हा लागू केला ?
- 3) असंघटीत कामगारांच्या समस्या कोणत्या ?
- 4) संघटित व असंघटित कामगार म्हणजे काय ?

समाजशास्त्र
प्रकरण-3 कार्ड-1
सामुहिक वर्तन आणि प्रतिरोध

अ) योग्य पर्याय निवडा.

1) उत्तर कन्नड जिल्ह्यामध्ये वृक्षांच्या संरक्षणासाठी खालीलपैकी चळवळ उभारली.

a) चिक्कू	b) अप्पिको
c) कैगा	d) सायलेंट व्हॅली

2) नर्मदा बचाव अंदोलनामध्ये खालील महिलेचा सहभाग होता.

a) वंदना शानबाग	b) स्मिता पाटील
c) विमला रानडे	d) मेधा पाटकर

3) डॉ. शिवराम कारंथ व त्यांच्या सहकार्यांनी खालील ठिकाणी अणुऊर्जा प्रकल्प निर्माण करण्यास विरोध केला.

a) कैगा	b) कुमठा
c) सालकणी	d) पालघाट

ब) एका वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) चिपको चळवळ कोणत्या राज्यात सुरु झाली ?
- 2) जमाव म्हणजे काय ?
- 3) दंगल म्हणजे काय ?
- 4) दंगलीची उदाहरणे द्या.

समाजशास्त्र
प्रकरण-3 कार्ड-2
सामुहिक वर्तन आणि प्रतिरोध

अ) एका वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) सायलेंट व्हॅली कोणत्या राज्यात आहे ?
- 2) महिलांच्यामध्ये स्वावलंबन निर्माण करण्यासाठी कर्नाटकात कोणती योजना सुरु झाली ?
- 3) चिपको चळवळीचे शिल्पकार कोण ?
- 4) जमावाची उदाहरणे द्या.

ब) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) जमावाचा प्रभाव काय होतो ?
- 2) जमावाचे स्वरूप स्पष्ट करा.
- 3) पर्यावरण प्रदुषण म्हणजे काय ?

समाजशास्त्र
प्रकरण-3 कार्ड-3
सामुहिक वर्तन आणि प्रतिरोध

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) कैगा आंदोलन का सुरु करण्यात आले ?
- 2) चिपको चळवळीचे वर्णन करा.
- 3) कर्नाटकात महिलांच्या स्व-सहाय्य संघाचे वर्णन करा.
- 4) अप्पिको चळवळीची कारणे कोणती ?

समाजशास्त्र
प्रकरण-4 कार्ड-1
सामाजिक समस्या

अ) एका वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) सामाजिक समस्या म्हणजे काय ?
- 2) बालमजुरी म्हणजे काय ?
- 3) हुंडा म्हणजे काय ?

ब) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) भारतात कोणकोणत्या सामाजिक समस्या आहेत ?
- 2) बालमजूर विशेषतः कोणत्या क्षेत्रात काम करतात ?
- 3) बालमजुरीची कारणे कोणती ?
- 4) बालमजुरीमुळे कोणत्या समस्या निर्माण झाल्या आहेत ?

समाजशास्त्र
प्रकरण-4 कार्ड-2
सामाजिक समस्या

अ) एका वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) बालमजुरी प्रतिबंधक कायदा केंव्हा अंमलात आला ?
- 2) घटनेतील कोणते कलम बालमजुरीचा विरोध करते ?
- 3) हुंडा बंदी कायदा केंव्हा अंमलात आला ?
- 4) स्त्रीभ्रूण हत्या म्हणजे काय ?

ब) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) बालमजुरीमुळे कोणते परिणाम झाले आहेत ?
- 2) हुंडा ही एक सामाजिक समस्या आहे. स्पष्टीकरण द्या.
- 3) हुंडा पध्दत निर्मूलणासाठी कोणते उपाय करण्यात आले आहेत ?

समाजशास्त्र
प्रकरण-4 कार्ड-3
सामाजिक समस्या

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) हुंडा पध्दतीचे दुष्परिणाम कोणते ?
- 2) स्त्री अर्भक हत्या म्हणजे काय ?
- 3) स्त्रीभ्रुण हत्येमुळे कोणते परिणाम झाले आहेत ?

भूगोल

प्रकरण 1(कार्ड-1)

भारत आपली मातृभूमी

अ) योग्य उत्तर निवडा व लिहा.

- 1) हे भारताचे दक्षिणेकडील सर्वात शेवटचे टोक आहे.
 - a) थिरुअनंतपूरम
 - b) इंदीरा पॉईंट
 - c) तुतीकोरीन
 - d) लक्षद्वीप
- 2) हे रेखांशा भारताची प्रमाण वेळ दर्शविते.
 - a) $82 \frac{1}{2}^{\circ}$ प. रेखांश
 - b) $82 \frac{1}{2}^{\circ}$ पूर्व रेखांश
 - c) $82 \frac{1}{2}^{\circ}$ द. रेखांश
 - d) 82° पश्चिम रेखांश
- 3) भारताच्या मध्यातून खालील अक्षांश जाते.
 - a) $66 \frac{1}{2}^{\circ}$ उत्तर अक्षांश
 - b) $66 \frac{1}{2}^{\circ}$ दक्षिण अक्षांश
 - c) $23 \frac{1}{2}^{\circ}$ उत्तर अक्षांश
 - d) $23 \frac{1}{2}^{\circ}$ दक्षिण अक्षांश
- 4) $82 \frac{1}{2}^{\circ}$ पूर्व रेखांश जे भारताच्या मध्यातून जाते ते या नावाने सुध्दा ओळखले जाते.
 - a) अहमदाबाद
 - b) अलाहाबाद रेषा
 - c) जबलपूर रेषा
 - d) हैद्राबाद रेषा

ब) एका वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) भारताच्या मध्यातून कोणते रेखांश जाते ?
- 2) आकारमानाच्या बाबतीत भारताचा कितवा क्रमांक लागतो.
- 3) भारत हे ग्रिनीच प्रमाण वेळेपेक्षा किती पुढे आहे ?

भूगोल

प्रकरण 1(कार्ड-2)

भारत आपली मातृभूमी

अ) योग्य उत्तर निवडा व लिहा.

- 1) हा देश भारताच्या आग्नेय दिशेला आहे.
 - a) बांगला देश
 - b) मालदिवज
 - c) श्रीलंका
 - d) पाकिस्तान
- 2) खालील देशांच्या समुहात फक्त एकच समूह भारताचा शेजारील आहे.
 - a) भूतान, पाकिस्तान, म्यानमार
 - b) भूतान, पाकिस्तान, इराक, नेपाळ
 - c) इरान अफगाणिस्तान, म्यानमार, नेपाळ
 - d) श्रीलंका, अफगानिस्तान, इंडोनेशीया, म्यानमार
- 3) भारताच्या राष्ट्रीय राजधानीचा प्रदेश आहे.
 - a) मुंबई
 - b) नवी दिल्ली
 - c) कोलकत्ता
 - d) चेन्नई
- 4) खालीलपैकी या देशांची सीमा भारताशी निगडीत नाही.
 - a) श्रीलंका
 - b) नेपाळ
 - c) पाकिस्तान
 - d) म्यानमार
- 5) जगाच्या लोकसंख्येत भारताचे प्रमाण इतके आहे.
 - a) 17%
 - b) 18%
 - c) 17.5%
 - d) 18.5%

भूगोल

प्रकरण 1(कार्ड-3)

भारत आपली मातृभूमी

अ) योग्य उत्तर निवडा व लिहा.

- 1) भारत हे नाव या नदीवरून घेतले आहे.
 - a) गंगा
 - b) यमुना
 - c) सिंधू
 - d) नर्मदा
- 2) भारत हे नांव या भारतीय राजवरून घेतले आहे.
 - a) भरत
 - b) चंद्रगुप्त
 - c) अशोक
 - d) कृष्ण
- 3) हा देश भारताच्या दक्षिणेला आहे.
 - a) बांगलादेश
 - b) पाकिस्तान
 - c) मालदिवज्
 - d) श्रीलंका
- 4) इंदिरा पॉईंट हे या बेटावर आहे.
 - a) लक्षद्विप
 - b) सेंट मोरी
 - c) ग्रेट निकोबार
 - d) अंदमान
- 5) भारत अशियाच्या कोणत्या दिशेस आहे.
 - a) उत्तर
 - b) दक्षिण
 - c) पूर्व
 - d) पश्चिम

ब) एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) भारताचे क्षेत्रफळ किती आहे ?
- 2) भारत किती अक्षांशात विभागला आहे ?
- 3) भारत किती रेखांशात विभागला आहे ?

भूगोल

प्रकरण-2 (कार्ड-1)

भारताचे स्वाभाविक विभाग

अ) खालीलपैकी एक पर्याय निवडा.

- 1) ही हिमालयाची अलिकडच्या काळातील पर्वत श्रेणी आहे.
 - a) हिमालय
 - b) सर्वोच्च हिमालय
 - c) शिवालिकस रांगा
 - d) हिमाचल
- 2) हे भारतातील सर्वात उंच पर्वत शिखर आहे.
 - a) के 2 गॉडविन ऑस्टीन
 - b) माऊंट एव्हरेस्ट
 - c) धवलगिरी
 - d) कांचनगंगा
- 3) हा भारताचा सर्वात जुना भौगोलिक भाग आहे.
 - a) किनारपट्ट्या
 - b) द्विपकल्पीय पठार
 - c) उत्तरेकडील पर्वत
 - d) पश्चिमेकडील पर्वत
- 4) उत्तरेकडील महामैदानांना असेही म्हटले जाते.
 - a) रावी गंगा
 - b) नर्मदा गंगा
 - c) सतलज गंगा
 - d) सतलज यमुना
- 5) उत्तरेकडील महामैदानावर ही माती पसरलेली आहे.
 - a) लाल माती
 - b) गाळाची माती
 - c) लॅटेराइट माती
 - d) पर्वतीय माती

ब) एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) हिमालयातील प्रसिध्द दऱ्या कोणत्या ?
- 2) हिमालयाच्या पायथ्याकडील टेकड्या कोणत्या नावांने ओळखल्या जातात ?
- 3) भारतातील अलिकडच्या काळात तयार झालेली जमीन कोणती आहे ?
- 4) अंदमान व निकोबार बेटे कशापासून बनली आहे.?

क) दोन ते तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) भारतीयांच्या जीवनात हिमालयाचा काय प्रभाव आहे ?

भूगोल

प्रकरण-2 (कार्ड-2)

भारताचे स्वाभाविक विभाग

अ) खालीलपैकी एक पर्याय निवडा.

- 1) हे बेट प्रवाळ बेट म्हणून ओळखले जाते.
 - a) अंदमान बेट
 - b) निकोबार बेट
 - c) लक्षद्विप बेट
 - d) सेंट मेरी
- 2) लक्षद्विप बेटे ही या समुद्रात आहेत.
 - a) अरबी समुद्रात
 - b) बंगालचा उपसागर
 - c) मन्नारचे आखात
 - d) लाल समुद्र
- 3) हिमालय पर्वत हा या ठिकाणापासून अरुणाचल प्रदेशपर्यंत पसरला आहे.
 - a) पमीर नॉट
 - b) नागालँड
 - c) बद्रीनाथ
 - d) कैलास

ब) एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) डून्स म्हणजे काय ?
- 2) हिमालय पर्वताचा भारतीय हवामानावर काय परिणाम झाला आहे ?
- 3) भारताच्या मालकीची किती बेटे आहेत ?
- 4) पश्चिम किनाऱ्याला महाराष्ट्र, गोवा व कर्नाटकात काय म्हणतात ?

क) दोन ते तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) भारताचे स्वाभाविक विभाग सांगा.
- 2) पश्चिम किनाऱ्यावरील चार बंदरे सांगा.
- 3) उत्तरेकडील मैदानांना संचीत मैदान असे का म्हणतात ?
- 4) द्विपकल्पीय पठाराला आर्थिकदृष्ट्या महत्व आहे. स्पष्ट करा.
- 5) पश्चिमघाट पूर्व घाटापासून कसे वेगळे आहेत ?
- 6) पश्चिम किनारा व पूर्व किनारा फरक स्पष्ट करा.

भूगोल

प्रकरण-2 (कार्ड-3)

भारताचे स्वाभाविक विभाग

अ) खालीलपैकी एक पर्याय निवडा.

- 1) हिमालयातील उंच शिखरे-कांचनगंगा, धवलगिरी, नंदादेवी, गौरीशंकर ही या रांगात आहेत.
 - a) शिवालीक
 - b) हिमाचल
 - c) सर्वोच्च हिमालय
 - d) कैलास
- 2) चिल्का : ओरीसा तर पुलीकत : -
 - a) कर्नाटक
 - b) केरळ
 - c) तामिळनाडू
 - d) आंध्रप्रदेश
- 3) माऊंट एव्हरेस्टची उंची
 - a) 8648 मी.
 - b) 6848 मी.
 - c) 8848 मी.
 - d) 8948 मी.
- 4) सर्वोच्च हिमाचल रांगा इथे आहेत.
 - a) हिमाचल
 - b) काराकोरम
 - c) शिवालीक
 - d) हिमाद्री
- 5) पश्चिम घाटांना व कर्नाटकात काय म्हणतात ?
 - a) अन्नमलई
 - b) सह्याद्री
 - c) निलगिरी
 - d) अरवली
- 6) दक्षिण भारतातील सर्वात उंच पर्वत हा आहे.
 - a) अनैमुडी
 - b) माऊंट एव्हरेस्ट
 - c) महादेव
 - d) अमरकंटक

- 7) पश्चिम व पूर्व घाट या ठिकाणी मिळतात.
a) निलगीरी	b) अनैमुडी
c) अन्नमलई	d) अमरकंटक

ब) एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) शिवालीक रांगातील चार डून्सची नावे सांगा.
- 2) हिमालयातील खिंडीचे महत्व सांगा.
- 3) मध्य हिमालयातील चार थंड हवेची ठिकाणे सांगा.
- 4) हिमालयातील महत्वाच्या दऱ्या सांगा.
- 5) शिवालीक रांगांची वैशिष्ट्ये सांगा.
- 6) द्विपकलीय पठार कोठे स्थित आहे ?

भूगोल

प्रकरण 3 (कार्ड-1)

भारताचे मान्सून हवामान, ऋतू आणि लक्षणे

अ) योग्य उत्तर निवडा व लिहा.

- 1) भारतात सर्वात जास्त पाऊस पडणारे ठिकाण
 - a) आगुंबे
 - b) चेरापुंजी
 - c) मौसिनराम
 - d) हलिकल
- 2) बंगालचा उपसागरात व अरबी समुद्रात ह्या काळात वारंवार वादळे उठतात.
 - a) नैऋत्य मान्सून
 - b) ईशान्य (मान्सून परतीचा) मान्सून
 - c) उन्हाळा
 - d) हिवाळा

ब) एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) पश्चिम बंगालमध्ये उन्हाळ्यात पडणाऱ्या पावसाला काय म्हणतात ?
- 2) केरळ व कर्नाटकमध्ये उन्हाळ्यात पडणाऱ्या पावसाला काय म्हणतात ?
- 3) भारतात सर्वात कमी पाऊस पडणारे ठिकाण कोणते ?
- 4) भारतातील सर्वात जास्त तापमानाची नोंद होणारे ठिकाण कोणते ?

क) खालील प्रश्नांची तीन ते चार वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) भारताच्या हवामानावर परिणाम करणारे घटक कोणते ?
- 2) भारताच्या वार्षिक हवामानाचे चार मोसम सांगा.
- 3) भारतात सर्वात जास्त पाऊस पडणारी ठिकाणे (प्रदेश) कोणते ?
- 4) भारतात सर्वात कमी पाऊस पडणारे प्रदेश कोणते ?
- 5) भारतीय शेती हा मान्सूनचा जुगार आहे. कसा?

भूगोल

प्रकरण 3 कार्ड-2

भारताचे मान्सून हवामान, ऋतु आणि लक्षणे

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) भारताची शेती मान्सूनचा आहे.
 - a) जुगार
 - b) रॉयली
 - c) मँगो शॉवर्स
 - d) यापैकी नाही
- 2) मे महिन्यात पडणाऱ्या पावसाला प.बंगालमध्ये म्हणतात.
 - a) मँगो शॉवर्स
 - b) कॉफी कारंजा
 - c) काल बैसाकी
 - d) मान्सूनचा जुगार
- 2) भारतात नैऋत्य मान्सून म्हणजे
 - a) उन्हाळा
 - b) हिवाळा
 - c) मान्सून परतीचा पाऊस
 - d) पावसाळा
- 2) हे अतिजास्त उष्णता असलेला प्रदेश आहे.
 - a) रॉयली
 - b) रोयली
 - c) चिली
 - d) गंगानगर

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) भारतातील सर्वात कमी पाऊस पडणारे ठिकाण कोणते ?
- 2) भारतात पावसाचे वार्षिक सरासरी प्रमाण किती असते ?
- 3) कमी पावसाचा प्रदेश म्हणजे काय ?
- 4) एकूण पावसाच्या किती टक्के पाऊस पावसाळ्यात पडतो ?

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) भारताचे वार्षिक हवामान किती ऋतूत विभागले आहे ? ते कोणते ?

भूगोल

प्रकरण 3 कार्ड-3

भारताचे मान्सून हवामान, ऋतु आणि लक्षणे

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) मान्सूनचे वारे म्हणजे काय ?
- 2) भारतीय शेती मान्सूनचा जुगार आहे. चर्चा करा.

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) भारतात मान्सूनचा पाऊस कसा येतो ? हे स्पष्ट करा.

भूगोल

प्रकरण 4 (कार्ड-1)

भारतातील माती

अ) योग्य उत्तर निवडा व लिहा.

- 1) ही माती कमी पावसाच्या प्रदेशात उपयुक्त आहे.
 - a) काळी माती
 - b) लाल माती
 - c) लॅटरेट माती
 - d) वाळवंटी माती
- 2) खालील माती भारताच्या सर्वात जास्त प्रदेशात पसरलेली आहे.
 - a) काळी माती
 - b) लाल माती
 - c) लॅटरेट माती
 - d) गाळाची माती.
- 3) मातीचे हे दोन प्रकार कॉफी व इतर पिकांसाठी अतिशय युपयुक्त आहेत.
 - a) गाळाची माती व डोंगरी माती
 - b) लॅटरेट माती व डोंगरी माती
 - c) काळी माती व लाल माती
 - d) डोंगरी माती व काळी माती.

ब) एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) काळ्या मातीत येणारे पीक कोणते ?
- 2) द्विपकल्पीय पठारावर कोणती माती सर्वाधिक पसरलेली आहे ?
- 3) गाळाची माती कशी तयार झाली आहे ?
- 4) रागी (नाचणा) व तेलबियांसाठी कोणती माती उपयुक्त आहे ?
- 5) काळी माती कशी बनते ?

क) खालील प्रश्नांची तीन ते चार वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) भारतात आढळणारी विविध प्रकारची माती कोणती ?
- 2) मातीच्या संरक्षणा चे उपाय सांगा.
- 3) मातीची धूप होण्याची कारणे कोणती ?

भूगोल
प्रकरण 4 कार्ड-2
भारतातील माती

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) काळ्या मातीला कोणती माती म्हणतात ?
 - a) काळी कपाशीची माती
 - b) लॅटराईट माती
 - c) डेक्कन ट्रॅप
 - d) कोणतेही नाही
- 2) काळ्या मातीच्या प्रदेशाला काय म्हणतात ?
 - a) लॅटराईट माती
 - b) रेगुर माती
 - c) कपाशी माती
 - d) डेक्कन ट्रॅप
- 3) मातीच्या धूपेचे कारण यापैकी कोणते नाही.
 - a) जनावरांचे चरणे
 - b) मातीची झीज
 - c) पाण्याचा अति वापर
 - d) जुन्या पध्दतीची शेतीची मशागत
- 4) सुपिकता आणि उत्पादनात वाढ करण्यासाठी काय थांबविण्याची आवश्यकता आहे ?
 - a) पाण्याचा वापर
 - b) शेतीची
 - c) मातीची धूप
 - d) यापैकी नाही

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) काळी माती कोणकोणत्या प्रदेशात आढळते ?
- 2) लॅटेराइट माती कोणत्या पिकासाठी उपयुक्त आहे ?
- 3) मातीची धूप म्हणजे काय ?
- 4) मातीशास्त्र म्हणजे काय ?

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) मातीचे संरक्षण करण्यासाठी कोणत्या योजना हाती घेतल्या आहेत ?

भूगोल
प्रकरण 4 कार्ड-3
भारतातील माती

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) भारतातील मातीचे प्रकार किती व कोणते ?
- 2) मातीच्या धूपेची कारणे कोणती ?

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) गाळाच्या मातीवर संक्षिप्त टीप लिहा.

भूगोल

प्रकरण 5 (कार्ड-1)

भारतातील अरण्ये

अ) योग्य उत्तर निवडा व लिहा.

- 1) खालीलपैकी या राज्यात सर्वाधिक अरण्ये आहेत.
 - a) कर्नाटक
 - b) मध्यप्रदेश
 - c) आसाम
 - d) केरळ
- 2) खालील ही उष्ण कटीबंध प्रदेशातील वनस्पती नाही.
 - a) डाऊरेल
 - b) बाभळ
 - c) शिसम
 - d) साभाई
- 3) खालीलपैकी या प्रदेशात सर्वात कमी अरण्ये आहेत.
 - a) पंजाब
 - b) मेघालय
 - c) हरीयाणा
 - d) तामिळनाडू

ब) एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) स्वाभाविक वनस्पती समुह म्हणजे काय ?
- 2) भारतातील पहिले राष्ट्रीय उद्यान कोणते ?
- 3) अरण्यांचे संरक्षण म्हणजे काय ?
- 4) भारतात किती वन्यजीव निर्भयस्थाने आहेत.

क) खालील प्रश्नांची चार ते पाच वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) भारतात आढळणाऱ्या निरनिराळ्या अरण्यांचे प्रकार सांगा.
- 2) अरण्यांचे संरक्षण करणाऱ्या पध्दती कोणत्या ?

भूगोल
प्रकरण 5 (कार्ड-2)
भारतातील अरण्ये

अ) योग्य उत्तर निवडा व लिहा.

- 1) नद्यांच्या त्रिभूज प्रदेशात व मुखाजवळ आढळणारी वनस्पती.
 - a) अल्पाईन
 - b) सदाहरीत वनस्पती
 - c) मॅग्नोव्ह अरण्ये
 - d) पानझडी वृक्षांची अरण्ये
- 2) आसाम, मेघालय व अंदमान निकोबार बेटावर आढळणारी वनस्पती
 - a) मॅग्नोव्ह अरण्ये
 - b) पानझडी वृक्षांची अरण्ये
 - c) सदाहरीत अरण्ये
 - d) उष्णकटीबंधातील गवताळ अरण्ये

ब) एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) भारतात किती जैविक संरक्षण क्षेत्रे आहेत ?
- 2) गिर राष्ट्रीय उद्यान कोणत्या राज्यात आहे?

क) खालील प्रश्नांची चार ते पाच वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) नैसर्गिक वनस्पतीवर प्रभाव टाकणारे घटक कोणते ?
- 2) चार वन्यजीव अभयारण्यांची नांवे द्या.
- 3) भारतातील कोणत्याही चार राष्ट्रीय उपवनांची नांवे सांगा.
- 4) भारतातील चार जैविक संरक्षण क्षेत्रे कोणती ?

भूगोल

प्रकरण 5 (कार्ड-3)

भारतातील अरण्ये

अ) योग्य उत्तर निवडा व लिहा.

1) टून, सिल्हवर, स्पर्स, लॉरेन्स आणि साल वनस्पती या खालीलपैकी या अरण्यात आढळतात.

- a) उष्णकटिबंधातील गवताळ अरण्ये b) सदाहरीत अरण्ये
c) मान्सून अरण्ये d) हिमालयातील अल्पाईन अरण्ये

2) काझीरंगा राष्ट्रीय उद्यान, तर ताडोबा राष्ट्रीय उद्यान

- a) बिहार b) गुजराथ c) महाराष्ट्र d) कर्नाटक

3) 'अ' गटात राष्ट्रीय उद्याने तर 'ब' गटात त्यांच्या राज्यांची नावे दिली आहेत. जोड्या जुळवा.

'अ' गट 'ब' गट

1. कान्हा a) गुजराथ
2. हजारीबाग b) महाराष्ट्र
3. गिर c) मध्यप्रदेश
4. ताडोबा d) बिहार

4) 'अ' गटात वन्यजीव निर्भयस्थाने दिलेली आहेत. तर 'ब' गटात त्यांची राज्ये दिली आहेत. योग्य जोड्या जुळवा.

'अ' गट 'ब' गट

1. अन्नामलाई a) राजस्थान
2. जालदापार b) आंध्रप्रदेश
3. किऊलडिओ c) प. बंगाल
4. नागार्जुन सागर d) तामिळनाडू

ब) एका वाक्यात उत्तरे द्या.

1) वन्यजीव निर्भयस्थाने स्थापन करण्याचा उद्देश काय ?

भूगोल
प्रकरण 6 वे (कार्ड-3)
जलसाधन संपत्ती

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) पाणी पुरवठ्याचे प्रकार कोणते ?
- 2) राष्ट्रीय विद्युत जाळे म्हणजे काय ?
- 3) कर्नाटकातील जलविद्युत उत्पादन केंद्राची नांवे लिहा.

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) नदी खोऱ्यातील बहुउद्देशीय योजना म्हणजे काय ? त्याचे उद्देश कोणते ?
- 2) भाक्रा - नानगल योजनेबद्दल माहिती लिहा.

भूगोल

प्रकरण 7 वे (कार्ड-1)

भारतातील उपयुक्त जमिन आणि शेती व्यवसाय

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) लागवडीच्या शेतीचे प्रमुख पिक -----
 - a) तंबाखु
 - b) गहु
 - c) कॉफी
 - d) भात
- 2) वायव्य भारतातील प्रमुख रबी पिक -----
 - a) गहु
 - b) ज्वारी
 - c) भात
 - d) मक्का
- 3) ऊस पिकास लागणारा वार्षिक पाऊस-----
 - a) 150-200 सें.मी.
 - b) 100-150 सें.मी.
 - c) 50-100 सें.मी.
 - d) 200 सें.मी.
- 4) खरीप मोसमातील प्रमुख पीक
 - a) भात
 - b) कॉफी
 - c) चहा
 - d) तंबाखु

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) खरीप पिकाचा काळ कोणता ?
- 2) भात पिकविण्यात भारताचे कितीने स्थान आहे ?
- 3) भात पिकविण्यात प्रमुख राज्य कोणते ?
- 4) गव्हाचे कोठार असे कोणत्या राज्याला म्हणतात ?

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) पिकांचे मोसम कोणकोणते ?
- 2) फुलशेती करणारी राज्ये कोणकोणती ?

भूगोल

प्रकरण 7 वे (कार्ड-2)

भारतातील उपयुक्त जमिन आणि शेती व्यवसाय

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) व्यापारी शेतीची पिके -----
 - a) ज्वारी
 - b) ऊस आणि तंबाखु
 - c) कॉफी
 - d) गहु
- 2) भारतात जास्त भात पिकविणारे राज्य -----
 - a) प. बंगाल
 - b) महाराष्ट्र
 - c) कर्नाटक
 - d) केरळ
- 3) राष्ट्रीय अरण्ये योजनेनुसार ----- इतकी अरण्ये पाहिजेत.
 - a) 23%
 - b) 35%
 - c) 33%
 - d) 40%
- 4) खालील पैकी तंतूपीक कोणते ?
 - a) कॉफी
 - b) तंबाखु
 - c) भात
 - d) कापूस

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) उपयुक्त जमिन म्हणजे काय ?
- 2) रब्बी हंगामातील प्रमुख पिक कोणते ?
- 3) खरिप पिके म्हणजे काय ?
- 4) पेय पिके कोणती ?

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) रब्बी पिके म्हणजे काय ?
- 2) ऊस पिकविणारी राज्ये कोणकोणती ?

भूगोल
प्रकरण 7 वे (कार्ड-3)
भारतातील उपयुक्त जमिन आणि शेती व्यवसाय

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) उपयुक्त जमीन म्हणजे काय ?
- 2) उपयुक्त जमिनीवर परिणाम करणारे घटक कोणते ?
- 3) शेतीचे प्रकार कोणकोणते ?

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) कापसाचे पिक पिकविण्यासाठी आवश्यक असलेले घटक कोणते ?
- 2) उपयुक्त जमिनीचे प्रकार कोणते ?

भूगोल

प्रकरण 8 वे (कार्ड-1)

खनिजे व शक्ती साधने

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) देशाच्या खनिज उत्पादनात ---- % लोहयुक्त खनिज आहे.
a) 30% b) 40%
c) 10% d) 20%
- 2) पेट्रोलियम पदार्थांना ----- सोने म्हणतात.
a) द्रवरूप b) घनरूप
c) वायूरूप d) प्लाझमा
- 3) ----- या राज्यात अति जास्त प्रमाणात लोहयुक्त खनिज मिळते.
a) झारखंड b) महाराष्ट्र
c) उ. प्रदेश d) प. बंगाल
- 4) बॉक्साईटमध्ये अॅल्युमिनियमचे प्रमाण -----
a) 60-70% b) 20-30%
c) 50-55% d) 90-100%

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) लोहयुक्त खनिजात भारताचे स्थान
- 2) बिहारमधील दामोदर नदीच्या खोऱ्यात कोणत्या खाणी आहेत ?
- 3) अपारंपारीक शक्ती साधने कोणकोणती ?
- 4) ONGS कमिटीची स्थापना

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) मॅग्निजचे प्रकार लिहा.
- 2) अभ्रकाचे प्रकार लिहा.

भूगोल

प्रकरण 8 वे (कार्ड-2)

खनिजे व शक्ती साधने

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) बॉक्साईट धातूने ----- धातू उत्पादन करतात.
a) अॅल्युमिनियम b) लोखंड
c) सोने d) बॉक्साईट
- 2) काळे सोने असे कोणत्या धातूला म्हणतात ?
a) कोळसा b) अभ्रक
c) मॅग्निज d) लोखंड
- 3) काळा हिरा याला म्हणतात.
a) बॉक्साईट b) सोने
c) कोळसा d) लोखंड
- 4) जगामध्ये अभ्रक उत्पादनाच्या बाबतीत भारत या ----- क्रमांकावर आहे.
a) दुसऱ्या b) पहिल्या
c) चौथ्या d) तिसऱ्या

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) कोळशाला काळा हिरा का म्हणतात ?
- 2) मॅग्नीजचे प्रकार लिहा.
- 3) सर्वात जास्त सोने कोणत्या देशात आहे ?
- 4) शक्ती साधने कोणती ?

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) अणु खनिजे कोणकोणती ?
- 2) अपारंपारीक शक्ती साधनांच्या उणीवांची कारणे लिहा.

भूगोल

प्रकरण 8 वे (कार्ड-3)

खनिजे व शक्ती साधने

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) भारतात उत्पादन करणाऱ्या लोहयुक्त खनिजांचे प्रकार लिहा.
- 2) भारतात प्रामुख्याने कोणकोणत्या राज्यात मॅगनीजचे उत्पादन करतात ?
- 3) अपारंपारिक शक्ती साधने म्हणजे काय ? त्याचे प्रकार

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) भारतात मिळणारी खनिज साधने कोणकोणती ?
- 2) शक्ती साधनांच्या उणीवांची उपाय योजनेबद्दल आपला विचार मांडा.

भूगोल

प्रकरण 9 (कार्ड-2)

भारतातील वाहतुक

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) या बंदराला भारताचे प्रवेशद्वार असे म्हणतात ?
 - a) मारम गोवा
 - b) मुंबई
 - c) चेन्नई
 - d) मंगलोर
- 2) बेंगळूरच्या आंतरराष्ट्रीय विमानतळाचे नांव
 - a) इंदिरा गांधी विमान तळ
 - b) हैद्राबाद
 - c) देवनहळ्ळी
 - d) गुवाहटी
- 3) या बंदराला चहाचे बंदर असे म्हणतात.
 - a) कोलकत्ता
 - b) कोचिन
 - c) पारादीप
 - d) मारमगोवा
- 4) भारतातील सर्वात जुने बंदर-----
 - a) तुतीकोरीन
 - b) कांडला
 - c) चेन्नई
 - d) हल्दीया

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) आर्थिकतेची क्षेत्रे लिहा.
- 2) ओरिसा राज्यातील बंदर लिहा.
- 3) नैसर्गिक बंदराचे नांव लिहा.
- 4) राष्ट्रीय राजमार्ग केंव्हा निर्माण झाले ?

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) वाहतुकीचे प्रकार लिहा.
- 2) रस्त्याची विभागणी लिहा.

भूगोल

प्रकरण 9 (कार्ड-3)

भारतातील वाहतुक

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) भारतात असलेले चार प्रकारचे प्रमुख रस्ते कोणते ?
- 2) भारतातील प्रमुख बंदरे कोणती ?

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) वाहतुकीचे प्रमुख उपयोग कोणते ?
- 2) राष्ट्रीय राजमार्गाचे कार्य स्पष्ट करा.

भूगोल
प्रकरण 10 (कार्ड-2)
भारतातील प्रमुख उद्योगधंदे

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) प्रथम पोलादाचा कारखाना या ठिकाणी स्थापन झाला.
a) उत्तर प्रदेश b) कर्नाटक
c) कुल्ली d) मध्यप्रदेश
- 2) टाटा आर्यन अँड स्टील कंपनी ----- साली आस्तित्वात आली.
a) 1907 b) 1919
c) 1870 d) 1923
- 3) भारतात कापड उद्योग ----- साली सुरु झाले.
a) 1951 b) 1854
c) 1773 d) 1999
- 4) भारताचे मँचेस्टर -----
a) कलकत्ता b) सोलापूर
c) चेन्नई d) मुंबई

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) अॅल्युमिनियमचा शोध ----- ला लागला.
- 2) सॉफ्टवेअर टेक्नॉलॉजी पार्कची स्थापना केव्हा झाली ?
- 3) प्रमुख कापडाचे कारखाने लिहा.
- 4) सिलिकॉन सिटी कोणत्या शहराला म्हणतात ?

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) भारतातील प्रमुख उद्योगधंदे लिहा.
- 2) औद्योगिक प्रदेशांची यादी करा.

भूगोल

प्रकरण 10 (कार्ड-3)

भारतातील प्रमुख उद्योगधंदे

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) उद्योगधंद्यांच्या स्थिनिकीकरणावर परिणाम करणारे घटक कोणते ?
- 2) जैविक तंत्रज्ञानामूळे शेती क्षेत्रात झालेले परिणाम कोणते ?
- 3) उच्च तंत्रज्ञानाचा उपयोगापासून झालेले बदल कोणते ?

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) उद्योगधंद्यांचे प्रदेश म्हणजे काय ?

भूगोल
प्रकरण 11 (कार्ड-1)
दळणवळण

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) दळणवळणास ----- असेही म्हणतात.
a) माध्यम b) दूरध्वनी
c) सामाजिक क्षेत्र d) समुह माध्यम
- 2) भारताने एकूण ----- उपग्रहे सोडली.
a) 4 b) 5
c) 7 d) 9
- 3) www चा विस्तार -----
a) वर्ल्ड वाईड वेब b) वर्ल्ड फेडरेशन
c) वर्ल्ड वेब d) वाईल्ड वर्ल्ड वेब
- 4) तार खात्याची सुरुवात ----- या साली झाली.
a) 1960 b) 1920
c) 1851 d) 1860

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) GIS तंत्रज्ञानाची सुरुवात कोणत्या देशात झाली ?
- 2) GIS चा विस्तार लिहा.
- 3) दळवळणाचा एक प्रकार कोणता ?
- 4) वैमानिक चित्रे आणि उपग्रहापासून घेतलेल्या चित्रांना काय म्हणतात ?

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) दळणवळणाचे प्रकार लिहा.
- 2) दळणवळणाचे महत्व लिहा.

भूगोल

प्रकरण 11 (कार्ड-2)

दळणवळण

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) भौगोलिक माहिती व्यवस्था ----- साली सुरु झाली.
a) 1956 b) 1960
c) 1963 d) 1860
- 2) पिनकोड सुविधाची सुरुवात -----
a) 1969 b) 1970
c) 1972 d) 1872
- 3) तार खात्याची सुरुवात यांने केली.
a) अॅनी बेझंट b) रॉबर्ट क्लार्क
c) लॉर्ड डलहौसी d) कॉर्नवॉलिस
- 4) आधुनिक टपाल खात्याची सुरुवात -----
a) 1891 b) 1991
c) 1889 d) 1895

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) GPS चा विस्तार लिहा.

भूगोल

प्रकरण 11 (कार्ड-3)

दळणवळण

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) दळणवळण म्हणजे काय ?
- 2) दूर संवेदी तंत्रज्ञानाबद्दल माहिती लिहा.

भूगोल
प्रकरण 12 वे (कार्ड-1)
नैसर्गिक (प्रकोप) आपत्ती

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) गंगा नदीची उपनदी
 - a) यमुना
 - b) पंचगंगा
 - c) कृष्णा
 - d) वेदगंगा
- 2) भारतात होणाऱ्या नैसर्गिक विकोपात हा प्रकोप अपायकारक आहे.
 - a) वादळ
 - b) जमीन कोसळणे
 - c) भुकंप
 - d) महापूर

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) पृथ्वीवर घडून येणाऱ्या नैसर्गिक प्रकोपात कोणते वारे हानिकारक आहे ?
- 2) महापूर रोखण्याचा एक उपाय योजना लिहा.
- 3) भुकंपाचा एक परिणाम लिहा.
- 4) कोणत्या विकोपाने जास्त प्राणहानी होते ?
- 5) किनाऱ्याचे प्रदेश झिजण्याला काय म्हणतात ?

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) महापुराचे परिणाम लिहा.
- 2) भुकंपाची कांही पूर्व रचना लिहा.

भूगोल
प्रकरण 12 वे (कार्ड-2)
नैसर्गिक (प्रकोप) आपत्ती

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) प. किनाऱ्यावर लाटांचा तडाखा असणारे राज्य खालीलपैकी होय.
 - a) केरळ
 - b) जमू-काश्मीर
 - c) हरियाणा
 - d) तेलगंगा
- 2) जमिनीवर उद्भवणारे प्रमुख नैसर्गिक प्रकोप हा होय.
 - a) वादळे
 - b) भुकंप
 - c) त्सु-नामी
 - d) किनारपट्टी कोरणे

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) वेगवेगळे नैसर्गिक प्रकोप सांगा.
- 2) महापूर म्हणजे काय ?
- 3) किनारपट्टी कोरणे म्हणजे काय ?
- 4) भुकंप होण्याचे एक कारण सांगा.
- 5) दक्षिण भारतातील भुकंप प्रवण क्षेत्रे सांगा.

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) जमीन कोसळण्याचे परिणाम सांगा.
- 2) किनारपट्टी कोरणे रोखण्याचे उपाय सांगा.

भूगोल
प्रकरण 12 वे (कार्ड-3)
नैसर्गिक (प्रकोप) आपत्ती

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) जमिनीचे कोसळणे म्हणजे काय ?
- 2) भुकंप म्हणजे काय ?
- 3) वादळाचे परिणाम कोणते ?

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) किनारपट्टी कोरणे म्हणजे काय ? त्याचे उपाय सांगा.
- 2) भुकंपाचे परिणाम आणि पूर्व सुचनेचे क्रम सांगा.

भूगोल
प्रकरण 13 (कार्ड-2)
भारताची लोकसंख्या

अ) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) कोणत्या वर्षात भारतीय लोकसंख्येत घट दिसून आली ?
- 2) भारतात लोकसंख्येची घनता सर्वात कमी असलेले राज्य कोणते ?
- 3) भारतात लोकसंख्येची घनता सर्वात जास्त असलेले राज्य कोणते ?
- 4) पूरयोजना काय आहे ?

ब) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) निर्वासितांचे प्रकार सांगा
- 2) लोकसंख्येची घनता कमी असण्याची कारणे कोणती ?
- 3) लोकसंख्या वाढीवर सरकारने कोणते उपाय केले आहेत ?
- 4) आंतरीक व आंतरराष्ट्रीय निर्वासितांमध्ये काय फरक आहे ?
- 5) निर्वासितांवर नियंत्रण मिळविण्यासाठी कोणते उपाय योजले ?
- 6) लोकसंख्या वाढीचे परिणाम सांगा.

भूगोल
प्रकरण 13 (कार्ड-3)
भारताची लोकसंख्या

अ) खालील प्रश्नांची उत्तरे द्या.

- 1) निर्वासितांपासून होणाऱ्या समस्या सांगा.
- 2) लोकसंख्येच्या विभागणीवर परिणाम करणारे घटक सांगा.
- 3) लोकसंख्येची घनता असणारे विभाग कोणते ?
- 4) भारतातील लोकसंख्येच्या घनतेच्या प्रदेशाबद्दल माहिती द्या.

अर्थशास्त्र
प्रकरण 1 ले (कार्ड-1)
विकास (प्रगती)

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) देशातील प्रत्येक व्यक्तींचे सरासरी उत्पन्न
 - a) दरडोई उत्पन्न
 - b) कार्य
 - c) वार्षिक उत्पन्न
 - d) लोकसंख्या
- 2) कर्नाटक राज्याचा साक्षरता दर
 - a) 76.64
 - b) 75.60
 - c) 75.04
 - d) 67.30

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) महिला सबलीकरणाचा अर्थ सांगा.
- 2) भारताची अपेक्षित आयुर्मर्यादा किती ?
- 3) कर्नाटकाचा पुरुष साक्षरता दर किती ?
- 4) 2011 च्या मानव विकास अहवालीतला सर्वात प्रगती कोणत्या देशाची आहे ?
- 5) राष्ट्रीय उत्पन्न म्हणजे काय ?

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) कर्नाटक, केरळ व बिहार या राज्यांचे साक्षरता दर लिहा.
- 2) मध्यम उत्पादनाचे देश कोणकोणते ?

अर्थशास्त्र
प्रकरण 1 ले (कार्ड-3)
विकास (प्रगती)

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) अविकसित देशाची लक्षणे लिहा.
- 2) मानवाचे आयुष्य वाढविण्यासाठी सहाय्यक असलेले घटक कोणते ?
- 3) मानवी विकासाचे सूचक कोणते ?

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) राष्ट्रीय उत्पन्नाच्या आधारे विकासाचे मोजमाप करणे योग्य नाही कसे ?

अर्थशास्त्र
प्रकरण 2 रे (कार्ड-1)
अर्थव्यवस्था आणि सरकार

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) राष्ट्रीय विकास मंडळाची स्थापना
a) 1950 b) 1952
c) 1960 d) 1947
- 2) पहिली पंचवार्षिक योजना
a) 1951-56 b) 1956-61
c) 1947-51 d) 1960-65
- 3) जागतिकीकरणाची सुरवात यासाली झाली.
a) 1970 b) 1980
c) 1995 d) 1978
- 4) राष्ट्रीय योजना मंडळाची स्थापना
a) 1990 b) 1947
c) 1970 d) 1950

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) हरितक्रांती म्हणजे काय ?
- 2) NDB चा विस्तार लिहा.
- 3) पंचवार्षिक योजनेला परवानगी देणारी संस्था कोणती ?
- 4) पहिली पंचवार्षिक योजना कोणती ?
- 5) 10 वी पंचवार्षिक योजना केंव्हा समाप्त होणार आहे ?

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) पंचवार्षिक योजनेचे उद्देश लिहा.
- 2) पहिल्या चार पंचवार्षिक योजना लिहा.

अर्थशास्त्र
प्रकरण २ रे (कार्ड-२)
अर्थव्यवस्था आणि सरकार

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) हरितक्रांतीचे पहिले संशोधक
a) नॉरमन बोरलॉक
b) नॉरमन बोरलॉक
c) नॉरमन बोरलॉक
d) नॉरमन बोरलॉक
- 2) भारतात पंचवार्षिक योजना प्रारंभ होऊन वर्षे झाली.
a) 50
b) 55
c) 60
d) 45
- 3) 12 व्या पंचवार्षिक योजनेचा कालावधी
a) 01.04.2012 ते 31.04.2017
b) 01.03.2012 ते 01.02.2017
c) 01.05.2012 ते 31.04.2017
d) 01.02.2012 ते 01.01.2017
- 4) या साली सोवियत रशियाने प्रथमतः आर्थिक योजना सुरु केली.
a) 1929
b) 1920
c) 1925
d) 1929

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) भारतातील आर्थिक नियोजनाचा पिता कोण ?
- 2) पंचवार्षिक योजनेचा एक उद्देश लिहा.
- 3) जागतिकीकरण म्हणजे काय ?
- 4) कोटा पध्दत म्हणजे काय ?
- 5) हरित क्रांती म्हणजे काय ?

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) पंचवार्षिक योजनेच्या सफलतेची यादी करा.

अर्थशास्त्र
प्रकरण 2 रे (कार्ड-3)
अर्थव्यवस्था आणि सरकार

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) कल्याणकारी राज्यात सरकारचे कार्यक्षेत्र कसे विस्तारीत झाले आहे ?
- 2) पंचवार्षिक योजनेचे उद्देश लिहा.

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) हरितक्रांतीला प्रेरक असलेले घटक कोणकोणते ?
- 2) सध्याच्या शेती क्षेत्रातील समस्यांचे निर्मुलन कोणते ?

अर्थशास्त्र
प्रकरण 3 रे (कार्ड-1)
ग्रामीण विकास

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) खेड्यांचा विकास हाच भारताचा खरा विकास आहे. हे विधान यांनी केले.
 - a) नेहरू
 - b) गांधीजी
 - c) वल्लभाई पटेल
 - d) आंबेडकर
- 2) सर्व ग्रामीण विकास योजनांचा मूळ उद्देश हा आहे.
 - a) ग्रामीण भागातील लोकांचे राहणीमान उंचावणे
 - b) ग्रामीण भागात वाहतुकीच्या सुविधांमध्ये सुधारणा करणे.
 - c) प्रत्येक खेड्याला शिक्षण सुविधा पुरविणे
 - d) खेड्यातील लोकांना शहरांकडे जाण्यासाठी प्रोत्साहन देणे.
- 3) पंचायत राज्य ही संस्था घटनेच्या या दुरुस्तीनुसार अंमलात आली.
 - a) 1973
 - b) 1974
 - c) 1993
 - d) 1976

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) भारतीय लोकसंख्येच्या किती टक्के लोकसंख्या खेड्यात राहते ?
- 2) खेड्यात कोणत्या समस्या आहेत ?
- 3) पुरा म्हणजे काय ?
- 4) स्त्रीयांचे कोणते काम श्रम म्हणून विचाराधीन नाही ?

अर्थशास्त्र
प्रकरण ३ रे (कार्ड-२)
ग्रामीण विकास

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- १) भारतात खेड्यांची आर्थिक परिस्थिती कशी आहे ?
- २) कोणत्याही दोन निवास योजनांची नांवे सांगा.
- ३) ग्रामीण विकासाचे महत्वाचे संक्षिप्त विवरण द्या.
- ४) ग्रामीण विकासात पंचायत राज्य संस्थेची भूमिका स्पष्ट करा.

अर्थशास्त्र
प्रकरण 3 रे (कार्ड-3)
ग्रामीण विकास

- अ) चार-पाच वाक्यात उत्तर द्या.
- 1) विकेंद्रीकरणाचे फायदे कोणते ?
 - 2) स्त्री शक्ती संघाची भुमिका स्पष्ट करा.

अर्थशास्त्र
प्रकरण 4 थे (कार्ड-1)
सार्वजनिक अर्थव्यवस्था आणि अंदाजपत्रक

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) सार्वजनिक अर्थव्यवस्था म्हणजे हे होय.
 - a) लोकांचा पैसा
 - b) सरकारचा पैसा
 - c) कारखान्यांचा पैसा
 - d) कारखान्यांचा व लोकांचा पैसा
- 2) खालीलपैकी हा प्रत्यक्ष कर आहे.
 - a) वैयक्तिक उत्पान्नावरील कर
 - b) वस्तुवरील कर
 - c) सेवा कर
 - d) आयात निर्यात कर
- 3) खालीलपैकी हा अप्रत्यक्ष कर आहे.
 - a) सेवा कर
 - b) स्टॅंप कर
 - c) संपत्तीवरील कर
 - d) उत्पान्नावरील कर

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) सार्वजनिक अर्थव्यवस्थेचा अर्थ सांगा.
- 2) उत्पन्न खर्च म्हणजे काय ?
- 3) प्रत्यक्ष कर म्हणजे काय ?
- 4) आर्थिक तुटीला सुत्राच्या रूपात लिहा.

अर्थशास्त्र
प्रकरण 4 थे (कार्ड-2)
सार्वजनिक अर्थव्यवस्था आणि अंदाजपत्रक

अ) पाच-सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) सार्वजनिक अर्थव्यवस्था व वैयक्तिक अर्थव्यवस्था फरक सांगा.
- 2) सार्वजनिक अर्थव्यवस्थेचे महत्व संक्षिप्त रूपात लिहा.
- 3) केंद्रसरकारच्या योजना खर्चाची यादी करा.

अर्थशास्त्र
प्रकरण 4 थे (कार्ड-3)
सार्वजनिक अर्थव्यवस्था आणि अंदाजपत्रक

अ) पाच-सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) केंद्रसरकारच्या करेतर उत्पन्नाचे मूल आधार कोणते आहे ते सांगा.
- 2) अर्थव्यवस्थेची तुटी म्हणजे काय ? त्याचे चार प्रकार कोणते ?
- 3) केंद्र सरकारचे 2013-14 या आर्थिक वर्षातील अंदाजे उत्पन्न (%) प्रमाण कसे होते ?

‘व्यवहार अध्ययन’

प्रकरण-1 कार्ड-1

बँकेचे व्यवहार

अ) योग्य पर्याय निवडून उत्तर लिहा.

- 1) बँकांची बँक
 - a) इंडीयन बँक
 - b) स्टेट बँक ऑफ इंडीया
 - c) रिझर्व्ह बँक
 - d) कॅनरा बँक
- 2) ही देशातील मध्यवर्ती बँक आहे.
 - a) स्टेट बँक ऑफ इंडीया
 - b) रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडीया
 - c) सिटी बँक
 - d) अलाहाबाद बँक

ब) एका वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) बँक ही संज्ञा कोणत्या शब्दापासून बनली आहे ?
- 2) बँक व्यवहार म्हणजे काय ?
- 3) सामान्यतः चालू खाते कोण काढतो ?

क) पाच ते सहा वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) बँकेकडून दिल्या जाणाऱ्या वेगवेगळ्या सेवांची यादी करा.
- 2) पोस्ट खात्यामार्फत विविध आर्थिक सेवा दिल्या जात आहेत ते तुम्ही कसे सांगू शकता?

‘व्यवहार अध्ययन’

प्रकरण-1 कार्ड-2

बँकेचे व्यवहार

अ) योग्य पर्याय निवडून उत्तर लिहा.

- 1) सामान्यतः उद्योजक व व्यापारी संस्था अशा प्रकारचे खाते उघडतात.
 - a) बचत खाते
 - b) चालू खाते
 - c) रिकरिंग ठेव खाते
 - d) मुदत ठेव खाते
- 2) दिवसातून कितीही वेळा अशा खात्यावर रक्कम भरली व काढली जाऊ शकते.
 - a) बचत खाते
 - b) मुदत ठेव खाते
 - c) रिकरिंग ठेव खाते
 - d) चालू खाते

ब) सहा ते आठ ओळीत उत्तरे द्या.

- 1) कांही महत्वाच्या बँकचच्या प्रकारांची नांवे सांगा.
- 2) बँकेत खाते उघडणे हे खूप फायदेशीर आहे या विधानाचे समर्थन करा.

‘व्यवहार अध्ययन’

प्रकरण-1 कार्ड-3

बँकेचे व्यवहार

अ) योग्य पर्याय निवडून उत्तर लिहा.

1) या प्रकारच्या बँक खात्यामुळे दिवसातून कितीही वेळा बँकेचे व्यवहार करता येऊ शकतात.

a) चालू खाते

b) बचत खाते

c) मुदत ठेव खाते

d) रिकरिंग ठेव खाते

ब) सहा ते आठ ओळीत उत्तरे द्या.

1) बँकेची ठळक वैशिष्ट्ये लिहा.

2) बँकाची कार्येकोणती ?

3) बँकेतील खाते उघडताना तू कोणत्या पध्दती/पायऱ्या अनुकरशील ?

‘व्यवहार अध्ययन’

प्रकरण-2 कार्ड-1

विमा

अ) योग्य पर्याय निवडून उत्तर लिहा.

- 1) जी व्यक्ती नुकसान भरपाई देते तीला असे म्हणतात.
 - a) विमा कर्ता
 - b) विमाधारक
 - c) विमा मालक
 - d) एल.आय.सी.
- 2) जो विमा जीवनाची हमी देतो त्याला असे म्हणतात.
 - a) जीवन विमा
 - b) वाहन विमा
 - c) वैद्यकीय विमा
 - d) उद्योग विमा

ब) एका वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) विमा म्हणजे काय ?
- 2) जीवन विम्याचे प्रकार कोणते ?
- 3) विमापत्र म्हणजे काय ?
- 4) विम्याचा हप्ता म्हणजे काय ?

‘व्यवहार अध्ययन’

प्रकरण-2 कार्ड-2

विमा

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) जीवन विमा व सामान्य विमा फरक स्पष्ट करा.
- 2) विमा कंपनी कोणते फायदे देतात ?
- 3) जीवनविम्याचे महत्व स्पष्ट करा.
- 4) विमा पत्रामध्ये कोणते मुद्दे असतात?

‘व्यवहार अध्ययन’

प्रकरण-2 कार्ड-3

विमा

अ) पाच-सहा वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) विम्याची मुलभूत तत्वे कोणती ?
- 2) जीवन विम्याची आवश्यकता का आहे?
- 3) विम्यामुळे कोणकोणते फायदे होतात ?

व्यवहार अध्ययन
प्रकरण-3 (कार्ड-1)
उद्योजकता

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) अॅपोलो हॉस्पिटल ग्रुप यांनी सुरु केले.
 - a) नरेश गोयल
 - b) प्रताप रेड्डी
 - c) अजीज प्रेमजी
 - d) एकता कपूर
- 2) विप्रो कंपनीचे चेअरमन
 - a) धिरुबाई अंबानी
 - b) नारायण मूर्ती
 - c) किरण मुजमदार
 - d) अजीज प्रेमजी
- 3) भारतातील सर्वात मोठ्या विमान कंपनीचे चेअरमन
 - a) नरेश गोयल
 - b) वर्गिस नरीयन
 - c) एकता कपूर
 - d) धिरुबाई अंबानी

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) इंफोसिस टेक कोण सुरु केले ?
- 2) Father of white revolution (धवल क्रांतीचे जनक) कोण ?
- 3) उद्योजकता हा शब्द कोणत्या फ्रेंच शब्दापासून आला आहे ?
- 4) रिलायन्स कंपनीचे फाऊंडर कोण ?

ब) चार वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) उद्योजकांची वैशिष्ट्ये कोणती ?
- 2) आर्थिक विकासासाठी स्थापलेल्या संस्था कोणत्या ?

व्यवहार अध्ययन
प्रकरण-3 (कार्ड-2)
उद्योजकता

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) भारतीय दूरदर्शनवरील राणी, नांव सांगा.
 - a) अझीज प्रेमजी
 - b) किरण शहा
 - c) एकता कपूर
 - d) धिरुबाई अंबानी
- 2) बायोकोन लिमिटेडचे चेअरमन व व्यवस्थापकीय संचालक
 - a) व्हर्गिस कुरेन
 - b) नारायण मूर्ती
 - c) धिरुबाई अंबानी
 - d) किरण शहा

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) उद्योजकांची कार्ये कोणती ?
- 2) डिस्ट्रिक्ट इंडस्ट्रीज सेंटर्स केंव्हा स्थापन करण्यात आली ?

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) उद्योजकांची कार्ये कोणती ?
- 2) व्हर्गिस कुरियन यांना धवल क्रांतीचे जनक का म्हणतात ? कारणे द्या.
- 3) डिस्ट्रिक्ट इंडस्ट्रीज सेंटर्स कोणत्या सुविधा प्रदान करते ?
- 4) स्वयंरोजगारासाठी कोणत्या वित्तसंस्था स्थापन केल्या आहेत ?

व्यवहार अध्ययन
प्रकरण-3 (कार्ड-3)
उद्योजकता

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) भारतातील पहिली कंपनी जी NASDAQ यादीत समाविष्ट आहे.
a) टाटा	b) विप्रो
c) रिलायन्स	d) इंफोसिस

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) डिस्ट्रीक्ट इंडस्ट्रीज सेंटर्सची उद्दिष्टे कोणती ?

व्यवहार अध्ययन
प्रकरण 4 (कार्ड-1)
व्यवसायाचे जागतिकीकरण

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) जागतिक व्यापार संघटनेचे कार्यालय याठिकाणी आहे.
 - a) पॅरीस
 - b) जिनिव्हा
 - c) न्युयॉर्क
 - d) रोम
- 2) जागतिक व्यापार संघटनेची स्थापना यावर्षी झाली.
 - a) 1990
 - b) 1992
 - c) 1993
 - d) 1995

ब) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) जागतिकीकरण म्हणजे काय ? स्पष्ट करा.
- 2) जागतिकीकरणाचे फायदे काय आहेत ?

व्यवहार अध्ययन
प्रकरण 4 (कार्ड-2)
व्यवसायाचे जागतिकीकरण

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) ही संघटना सर्व आंतरराष्ट्रीय व्यापारावर देखरेख/नियंत्रण करते.
 - a) IMA
 - b) जागतिक बँक
 - c) जागतिक व्यापार संघटना
 - d) जागतिक व्यवसाय संघटना

ब) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) जागतिकीकरणाचे तोटे लिहा
- 2) जागतिकीकरणाची वैशिष्ट्ये लिहा.

व्यवहार अध्ययन
प्रकरण 4 (कार्ड-3)
व्यवसायाचे जागतिकीकरण

अ) चार-पाच वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) जागतिकीकरण ही एक आर्थिक चळवळ आहे या वाक्याचे समर्थन करा.
- 2) पारंपारीक अन्न सेवनावर जागतिकीकरणाचा काय परिणाम होत आहे ?

इतिहास - प्रकरण 1 (कार्ड-1)

युरोपियनांचे भारतात आगमन

अ) खालीलपैकी योग्य पर्याय निवडून लिहा.

- 1) c) स्पेन व पोर्तुगाल
- 2) d) फारूख सियर
- 3) a) बंगाल
- 4) c) इ.स. 1757
- 5) a) दुसरा शहा आलम
- 6) b) सर आयर कूट
- 7) b) रॉबर्ट क्लार्क
- 8) c) रॉबर्ट क्लार्क
- 9) c) मीर कासीम

ब) एका वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) भारताकडे येणारा सागरी मार्ग वास्को-द-गामा यांनी शोधला
- 2) मसाले, मिरी, लवंग, वेलदोडे, आले, सुंठ व सुती कापड इ. भारतातील पदार्थांना युरोपमध्ये मागणी होती.
- 3) आशियायी व युरोपियन देशांमध्ये मध्ययुगातील व्यापार पर्शियन आखात, तांबडा समुद्र व भारताच्या वायव्य मार्गाने चालत असे
- 4) खलाशांना त्यांच्या समुद्र प्रवासात होकायंत्र, बंदुकीची दारू, आरमारी साधने, नकाशे इ. शास्त्रीय साधनांचा उपयोग झाला.
- 5) अरबी समुद्रावर पोर्तुगीजांची मक्तेदारी होती.
- 6) इटालीतील व्हेनिस, मिलान आणि फ्लॉरेंस या शहरातून मसाले वितरीत होत असत.

इतिहास

प्रकरण 1 (कार्ड-2)

युरोपियनांचे भारतात आगमन

अ) योग्य पर्याय निवडून उत्तर लिहा.

- 1) b) कालिकत
- 2) c) बंगाल
- 3) a) 1765
- 4) d) शुजा-उद-दौला
- 5) c) मद्रास

ब) एका वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) ब्रिटीश इस्ट इंडीया कंपनीची व्यापारी केंद्रे मद्रास, कलकत्ता, मुंबई, सुरत, कासीमबझार ढाका इ. होत.
- 2) बंगाल, औंध, हैद्राबाद, मराठे या स्थानिक राज्यकर्त्यांच्या उदयामुळे मोंगल साम्राज्याचे पतन झाले.
- 3) तिसऱ्या कर्नाटक युद्धात फ्रेंचाचा पराभव करणारा सर आयर कूट हा ब्रिटीश सेनापती होता.
- 4) युरोपातील ग्रीक व रोमन देशांना भारतातील मसाले निर्यात होत असत.
- 5) भारतात व्यापार करण्यासाठी इंग्रजांनी स्थानिक राज्यकर्ते व मुगल/मोघल यांची परवानगी मिळवली.
- 6) फ्रेंचाने ब्रिटीशांचा सेंट जॉर्ज किल्ला जिंकला.
- 7) मीर जाफरने ब्रिटीशांना बरद्वान, चितगाव, मिदनापूर इ. 24 परगणा प्रांताची जहागिरी दिली.

8) कर्नाटकच्या चंदासाहेब या नवाबाने फ्रेंचांना पाठींबा दिला.

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे द्या.

1) ब्रिटीशांना बंगाल बिहार व ओरीसा हे प्रांत मिळाले.

मोंगल सम्राट शहा आलमने ब्रिटीशांना दिवाणी हक्क दिले.

रॉबर्ट क्लाइव्हने बंगालमध्ये दुहेरी राज्यव्यवस्था आणली.

2) 1. ब्रिटीशांना बंगाल प्रांतात महसुल गोळा करण्याची परवानगी मिळाली.

2. राज्यकारभार, दैनंदिन व्यवहार व इतर शासकीय कामे बंगालचा नवाब पाहू लागला.

3) शास्त्रीय शोध, होकायंत्र, बंदुकीची दारू, नकाशे इ.

स्पेन, पोर्तुगाल इ. देशातील राजे व राण्यांनी खलाशांना दिलेले प्रोत्साहन.

4) सिराज उद्दौलाचा पराभव होवून तो ठार झाला.

मीरजाफर बंगालचा नवाब बनला.

ब्रिटीशांना 24 परगणा प्रांताची जहांगिरी मिळाली.

ब्रिटीशांच्या ताब्यात बंगाल प्रांत आला.

इतिहास

प्रकरण 1 कार्ड-3

युरोपियनांचे भारतात आगमन

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

1) प्राचीन काळापासून भारत व युरोपमध्ये व्यापारी संबंध होते.

भारतातून मसाल्याचे पदार्थ विशेष करून काळीमिरी, लवंग, डालचीन, सुंठ यासारख्या पदार्थांना युरोपियन बाजारपेठेत प्रचंड मागणी होती.

प्राचीन काळापासून मध्ययुगापर्यंत हा व्यापार भारताच्या वायव्यकडील खिंडीतून कॉन्स्टॅन्टिनोपल मार्ग, भूमध्य समुद्र व तांबडा समुद्र या मार्गांनी होत असे.

2) 23 जून 1757 रोजी बंगालचा नवाब सिराजोद्दौला व इंग्रज सेनापती रॉबर्ट क्लार्क यांच्यात प्लासीची लढाई झाली.

या लढाईत सिराजोद्दौला ठार मारला गेला.

मीर जाफर बंगालचा नवाब बनला.

मीर जाफरने ब्रिटीशांना 24 परगणा प्रांताची जहांगिरी दिली.

बंगालमध्ये ब्रिटीश सत्तेचा पाया घातला जाऊन बंगाल कंगाल व्हायला सुरवात झाली.

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

1) सुरवातीच्या काळात इंग्रजांनी भारतात केवळ व्यापार केला.

व्यापारातून संपत्ती मिळवत असताना त्यांच्या लक्षात आले की भारतात स्थानिक राज्यकर्ता आपापसात मांडतात.

याचाच फायदा घेऊन इंग्रजांनी भारतात सत्ता स्थापन करण्याच्या दृष्टिकोनातून राजकारणात लक्ष द्यायला सुरवात केली.

इंग्रजांनी कर्नाटकच्या अन्वरुद्दौला तर फ्रेंचानी चंदा साहेबाला मदत केली.

दुसऱ्या कर्नाटक युद्धात कर्नाटकची राजधानी अर्काट रॉबर्ट क्लार्कने जिंकून घेतली.

इतकेच नव्हेतर तिसऱ्या कर्नाटक युद्धात 1760 मधील वॉदीवॉशच्या लढाईत इंग्रजांनी

कर्नाटक व हैद्राबाद प्रांतात आपली सत्ता जवळपास निश्चित केली.

इतिहास

प्रकरण-2 कार्ड-1

वसाहतींच्या वर्चस्वाखालील कन्नड भाषिक प्रदेश

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) d) मद्रास
- 2) c) जय चामराज वडेयर
- 3) b) माहे
- 4) a) व्यंकटप्पा नायक
- 5) c) चिक्कवीर राज

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) तिसऱ्या अँग्लो म्हैसूर युद्धाची आपले अर्धे राज्य व 330 लाख रु.ची युद्धखंडणी टिपुला द्यावी लागली.
- 2) हैदर अलीचा टिपू सुलतान हा मुलगा होय.
- 3) दुसरे अँग्लो म्हैसूर मंगलोर तहाने संपुष्टात आले.
- 4) हैदर अलीचा मृत्यू इ.स. 1782 मध्ये झाला.
- 5) त्रिकुट मैत्रीचा तह हैदरअली, हैद्राबादचा निजाम, मराठे यांच्यामध्ये झाला.

इतिहास

प्रकरण-2 कार्ड-2

वसाहतीच्या वर्चस्वाखाली कन्नड भाषिक प्रदेश

अ) योग्य उत्तर लिहा

- 1) a) चेंगाल्व
- 2) c) 1799
- 3) a) श्रीरंगपट्टण
- 4) c) हालेरी
- 5) d) चिक्कवीर राज

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) चौथा कृष्णराज वडेयर यांच्या कारकिर्दीला रामराज्य असे म्हणतात.
- 2) मुंबई कर्नाटकात बेळगांव, धारवाड, उ.कन्नड, विजापूर हे प्रदेश होते.
- 3) लिंग राजचा मुलगा चिक्कवीर राज हा होय.
- 4) त्रावण कोरच्या राजावर टिपू सुलतान 1789 मध्ये आक्रमण केले.

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) 1789 मध्ये टिपूने त्रावण कोरच्या राजावर आक्रमण केल्यामुळे इंग्रजांनी टिपूच्या विरोधात युद्ध पुकारले.

लॉर्ड कॉर्नवॉलीसने राजधानी श्रीरंगपट्टणला वेढा घातला. व तो वेढा इतका शक्तीशाली होता.

व तो वेढा इतका शक्तीशाली होता की तो टिपूला तह करण्याशिवाय पर्याय नव्हता.

या युद्धात इंग्रजांना मराठे व निजामांची साथ मिळाली होती.

या युद्धामुळे टिपूला आपले अर्धे राज्य व 330 लाख रु. युद्ध खंडणी द्यावी लागली.

इतिहास

प्रकरण-2 कार्ड-3

वसाहतीच्या वर्चस्वाखाली कन्नड भाषिक प्रदेश

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

1) हैदरने हैद्राबादचा निजाम व मराठ्यांशी मैत्रीचा तह केला.

इ.स. 1780 मध्ये वॉरन हेस्टिंग्ज यांने हा मैत्रीचा तह मोडला. त्यामुळे हैदर एकटा पडला.

याच काळात हैदरने फ्रेंचांशी मैत्री संबंध जोपासले.

फ्रेंच हे इंग्रजांचे शत्रू होते.

2) स्वातंत्र्य पूर्व काळामध्ये कर्नाटकाचा काही प्रांत हैद्राबाद संस्थानात होते. हा प्रांत हैद्राबादच्या निजामाकडे होते.

बिदर, भालकी, कोप्पळ, रायचूर आणि यादगीर हे ईशान्य पूर्वेकडील प्रदेश हैद्राबाद संस्थानामध्ये होते.

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

1) मुंबई कर्नाटकामध्ये विजापूर, बेळगांव, धारवाड, हुबळी, उ. कन्नड हे प्रांत समाविष्ट होते. धारवाड आणि उ. कन्नड या प्रदेशांवर विजापूरची आदिलशाही, मोगल, मराठे, हैदर अली यांची सत्ता होती.

इ.स. 1799 मध्ये टिपू सुलतानचा मृत्यू झाल्यानंतर या प्रदेशापैकी बराचसा भाग ब्रिटीशांनी आपल्या ताब्यात घेतले.

बेळगांव, धारवाड या प्रदेशातील काही भाग मराठ्यांच्या साम्राज्यात होता. इ.स. 1878 हा प्रदेश ब्रिटीशांच्या ताब्यात आला.

नरगुंदचे भास्करराव, मुंडरगीचे भिमराव यांचे प्रदेश ब्रिटीशांनी दत्तक वारस नामंजूर या धोरणानुसार ब्रिटीश साम्राज्याला जोडले.

2) हैदर व इंग्रज यांचा संघर्ष इ.स. 1767 च्या पहिल्या अँग्लो म्हैसूर युद्धापासून सुरु झाला. ब्रिटीशांनी म्हैसूरवर केलेला हल्ला हैदारने परतवून लावला व त्यांने इंग्रजांच्या ताब्यातील मद्रास जिंकून घेतले.

दुसऱ्या अँग्लो म्हैसूर युद्धाच्या दरम्यान हैदरने फ्रेंचाची मदत केली.

इ.स. 1781 मध्ये सर आयरेकूटने सोर्लीगनूर येथील युद्धात हैदरचा पराभव केला.

इ.स. 1782 मध्ये पाठीला गळू उठल्यामुळे हैदरचा मृत्यू झाला.

इतिहास

प्रकरण-3 कार्ड-1

लोककथन इतिहास

अ) योग्य उत्तर लिहा

- 1) c) कुमारराम
- 2) a) शिपायांचे बंड
- 3) d) अर्थ
- 4) c) मौखिक इतिहास

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) इतिहास मांडत असताना एका घटनेनंतर दुसरी घटना त्यानंतर तिसरी घटना म्हणजे रेखात्मक काळ होय.
- 2) मौखिक इतिहासाच्या रचनेत पोवाडे, लावण्या, लोकगीते, सामाजिक परंपरा, वर्तणूक आवश्यक ठरते.
- 3) भारतीय कालमापण पध्दत चक्राकार पध्दतीने काळ दर्शविते याला कालचक्र असे म्हणतात.
- 4) मौखिक इतिहास हा गावे, खेडी, शहरे यांच्या इतिहासाला उजाळा देतो.
मौखिक इतिहासात पात्रांचा विस्तार परिस्थितीवर अवलंबून असतो.
- 5) भारतीय इतिहास चक्राकार पध्दतीने काळ दर्शविते.

इतिहास
प्रकरण-3 कार्ड-2
लोककथन इतिहास

अ) योग्य उत्तर लिहा.

- 1) a) युग
- 2) b) कालचक्र
- 3) c) सामान्य माणसांच्या
- 4) d) रेखात्मक काळ

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) चरित्र लेखकांनी आपल्या लेखनात रेखात्मक काळाचा आदर्श समोर ठेवला आहे.
- 2) एखाद्या प्रांतातील होवून गेलेल्या घटना लिखित स्वरूपात अस्तित्वात नसणे. परंतु त्या प्रांतातील लोकांच्या मुखामध्ये पिढ्यानुपिढ्या असणे म्हणजे मौखिक इतिहास होय.
- 3) काळाच्या एका चक्राला युग म्हणतात.
- 4) जन सामान्य माणसांच्या इतिहासाला व खेड्यातील इतिहासाला उजाळा मिळतो.

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) आधुनिक इतिहास लिहिताना मौखिक इतिहासालासुद्धा महत्व प्राप्त होऊ लागलेले आहे. परंतु पुराव्याअभावी सामान्यांचा इतिहास लिहिताना टाळाटाळ केली गेली. काहीवेळेला पुरावे नष्ट केले. त्यामुळे या गोष्टी इतिहासकारांना आव्हान देणारे आहेत.

इतिहास
प्रकरण-3 कार्ड-3
लोककथन इतिहास

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) पाश्चिमात्यांच्या आगमनापासून आधुनिक इतिहास सुरु झाला.
इतिहास लेखन पध्दतीत बदल होवू लागले.
इतिहास लेखनामध्ये तत्वज्ञान आणि पुरावे यांना महत्वपूर्ण झाले.
- 2) इतिहास मांडत असताना पहिल्या घटनेनंतर दुसरी घटना त्यानंतर 3 री घटना याला रेखात्मक काळ म्हणतात. इतिहासाचा अभ्यास करताना घटना सुसंगत रितीने मांडणे गरजेचे आहे.
इतिहासातील घटना क्रमबद्ध रितीने मांडल्यापैकी इतिहास लेखनात अभ्यासाला त्याचा फायदा होतो.

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) मौखिक इतिहास म्हणजे एखाद्या प्रांतातील होवून गेलेल्या घटना लिखित नसतात. परंतु त्या प्रांतातील लोकांच्या मुखामध्ये पिढ्यान्पिढ्या असणे होय.
इतिहासातील पोवाडे, लावण्या, लोकगीते, अख्यायिका या साधनांद्वारे राजे, यांची युध्दे, सामान्य माणसाचा इतिहास आपण जाणून घेऊ शकतो.
मौखिक इतिहासामध्ये खेडी, गावे यांच्याही इतिहासाला उजाळा मिळतो.
मौखिक इतिहासामध्ये पात्रांचा विस्तार परिस्थितीच्या बदलावर अवलंबून असतो. जरी कांही पात्रे इतिहास लेखनात मृत झालेली असली तरी मौखिक इतिहासकारांच्या मुखामध्ये सदैव ती जीवंत असतात.

इतिहास

प्रकरण-4 कार्ड-1

ब्रिटीश सत्तेचा पाया आणि त्याचे परिणाम

अ) योग्य उत्तर लिहा.

- 1) b) लॉर्ड वेलस्ली
- 2) a) बासेन तह
- 3) c) रणजितसिंह
- 4) a) लालसिंग

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) स्पर्धात्मक परीक्षा कोणत्या 1853 च्या चार्टर ॲक्ट कायदानुसार घेण्यात येऊ लागल्या.
- 2) धर्म आणि जातीवर आधारीत स्वतंत्र्य मतदार संघ 1909 चा मिंटो मोर्ले सुधारणा कायदानुसार स्थापन केले.
- 3) 1909 चा कायदा भारताचा व्हाईसरॉय मिंटो आणि त्याचा राजसचिव मोर्ले यांनी बनविला.
- 4) रॉबर्ट क्लार्कने दुहेरी राज्यव्यवस्था पध्दत अमलात आणली.

इतिहास

प्रकरण-4 कार्ड-2

ब्रिटीश सत्तेचा पाया आणि त्याचे परिणाम

अ) योग्य उत्तर लिहा.

- 1) c) हैद्राबादचा निजाम
- 2) a) रणजितसिंह
- 3) d) 1773
- 4) c) 1773 चा रेग्युलेटींग ॲक्ट

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) साल्बाईच्या तहानुसार सवाई माधवराव पेशवा म्हणून घोषित केले.
- 2) दुसऱ्या बाजीराव पेशव्याने इ.स.1802 च्या बासेन तहाद्वारे सहाय्यक सैन्य पध्दत स्विकारली.
- 3) भारताचा पहिला गव्हर्नर जनरल वॉरेन हेस्टिंग्ज हा होता.
- 4) प्रांतांमध्ये दोन गृहांचे सरकार स्थापन्याची पध्दत 1919 चा गव्हर्नमेंट ऑफ इंडीया ॲक्टनुसार सुरु झाली.
- 5) शिख सैन्याला 'खालसा' म्हणतात.

क) खालील प्रश्नाचे दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) केंद्र कायदेमंडळाचा विस्तार करण्यात आला.
त्याचबरोबर प्रांतीय कायदेमंडळाचाही विस्तार करण्यात आला.
जातीवर आधारित स्वातंत्र्य मतदार संघ करण्यात आले.
केंद्रीय कायदे मंडळाचे सदस्य 16 वरून 60 झाले.

इतिहास

प्रकरण-4 कार्ड-3

ब्रिटीश सत्तेचा पाया आणि त्याचे परिणाम

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) या कायदानुसार रॉबर्ट क्लार्कची दुहेरी राज्यपध्दत बंद झाली.
बंगालचा गव्हर्नर भारताचा गव्हर्नर असे म्हणण्यात येऊ लागले.
त्यामुळे वॉरन हेस्टिंग्ज भारताचा पहिला गव्हर्नर बनला.
व्यवस्थापनामध्ये सहाय्य करण्यासाठी सल्ला समितीची स्थापना करण्यात आले.
कलकत्यामध्ये सर्वोच्च न्यायालयाची स्थापना करण्यात आली.
- 2) सहाय्यक सैन्य पध्दत म्हणजे ब्रिटीशांची अशी राखीव फौजी जी स्थानिक राज्यकर्त्यांनी
आपल्या दरबारात ठेऊन घ्यायची तिच्या खर्चाची तरतुद करायची.
ब्रिटीशांचा एक वकिल आपल्या दरबारी ठेवून घ्यायचा.
ब्रिटीशांना विचारल्या शिवाय कोणत्याही स्थानिक राज्यकर्त्यांबरोबर करार करायचा नाही.

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) पहिल्या अँग्लो-मराठा युद्धाच्या प्रसंगी पेशवे पद न मिळाल्यामुळे रघुनाथराव इ.स. 1775
मध्ये इंग्रजांना जावून मिळाला. व सुरतेचा तह केला.
नाना फडणीस यांनी नारायणराव पेशवेच्या मृत्यूनंतर त्यांचे पुत्र सवाई माधवराव यांना
पेशवा म्हणून घोषित केले.
मराठ्यांमधील या दुर्हीचा फायदा घेऊन इंग्रजांनी मराठ्यांबरोबर युद्धाला सुरवात केली.
सुरवातीला इंग्रज पराभूत झाले. 1782 च्या सालबाई च्या तहानुसार इंग्रजांना साष्टी, वसई
हे प्रांत मिळाले.

इतिहास

प्रकरण-5 कार्ड-1

सामाजिक आणि धार्मिक प्रबोधनाची चळवळ

अ) योग्य पर्याय निवडा.

- 1) b) संवाद कौमुदी
- 2) c) स्वामी दयानंद सरस्वती
- 3) b) मादाम ब्लेव्हटस्की आणि ऑलकॉट
- 4) a) म. जोतिबा फुले

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) अँग्लो ओरीएंटल स्कूलचे सध्याचे नांव अलिगड मुस्लीम विद्यापीठ हे आहे.
- 2) इ.स. 1893 चे सर्वधर्म संमेलन शिकागोमध्ये भरले होते.
- 3) महादेव गोविंद रानडे यांनी इ.स. 1884 साली पुण्यामध्ये मुर्लीसाठी हायस्कूलची स्थापना केली.
- 4) स्वामी विवेकानंदाचे गुरु रामकृष्ण परमहंस हे होते.

इतिहास

प्रकरण-5 कार्ड-2

सामाजिक आणि धार्मिक प्रबोधनाची चळवळ

अ) योग्य पर्याय निवडा.

- 1) a) पुनरुज्जीवनाचा कालखंड
- 2) a) राजाराम मोहनराय
- 3) b) राजाराम मोहन राय
- 4) d) आत्माराम पांडुरंग

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) भारतीय पुनरुज्जीवनासाठी आधुनिक शास्त्र आणि इंग्रजीची आवश्यकता आहे असे राजाराम मोहन राय यांनी प्रतिपादित केले.
- 2) आर्य समाजाचे मुख्य कार्य अवैज्ञानिक आचारपध्दतीची शुध्दता करणे.
- 3) म. फुलेंनी गुलामगिरी पुस्तकात वेठबिगारीचे वर्णन केले आहे.
- 4) न्यू इंडिया वर्तमानपत्र अॅनी बेझंट सुरु केले.
- 5) अँग्लो ओरिएण्टल स्कूलची स्थापना सर सय्यद अहमद खान यांनी केली.

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) स्वामी दयानंद सरस्वती यांनी वाराणशी येथे वेदांचा अभ्यास केला.
त्यांच्यामध्ये वेद हे सत्य असून ज्ञानाचा मोठा कोश होता. वेद हे ज्ञानाचा मूलाधार आहेत.
वेदाभ्यासामुळे हिंदू धर्म आणि संस्कृतीचे पुनरुज्जीवन होईल असा विश्वास दयानंद सरस्वती यांना होता.

इतिहास

प्रकरण-5 कार्ड-3

सामाजिक आणि धार्मिक प्रबोधनाची चळवळ

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

1) मुर्ती पूजा करू नये.

अनेक ईश्वर अमान्य आहेत.

देव हा एकच असून वेदांतात प्रतिपादन केलेल्या ईश्वराची पूजा करणे.

ब्राम्हो समाजास सती प्रथा बालविवाह या असामाजिक गोष्टी अमान्य होत्या.

ब्राम्हो समाजाने स्त्रियांच्या स्वातंत्र्याला, शिक्षणाला आणि स्त्री-पुरुष समानतेचा पुरस्कार केला.

2) अॅनी बेझंट या आयरीश महिला इ.स. 1893 मध्ये त्या भारतात आल्या.

त्यांनी भारतीय संस्कृतीमध्ये स्वाभिमान जागृत केला.

भारतात यांनी न्यू इंडिया नावाचे वर्तमानपत्र चालू केले.

1916 मध्ये स्वराज्याच्या मागणीसाठी होमरूल चळवळ सुरु केली.

भारतीय धर्म, संस्कृती, तत्वज्ञान आणि काँग्रेस प्रणित स्वातंत्र चळवळीसाठी अमूल्य योगदान दिले.

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

1) म. जोतिबा फुले यांनी जाती भेदावर, जाती व्यवस्थेवर दलित आणि शोषित त्यांच्यावर होणाऱ्या अन्यायावर कडाडून टिका केली.

त्यांनी शेतकऱ्यांचा आसुड आणि गुलामगिरी या पुस्तकातून समाजातील वेठबिगारी बंद करण्याची हाक दिली.

व्यक्ती स्वातंत्र्याला प्राधान्य दिले.

म. फुल्यांनी स्त्री शिक्षणाला प्राधान्य देऊन इ.स. 1848 मध्ये पुण्यात मुर्लीसाठी पहिली प्राथमिक शाळा उघडली.

समाजातील दलित बांधवाना न्याय मिळवून देण्यासाठी डिप्रेस्ड क्लासेसची स्थापना केली. मोफत सक्तीच्या शिक्षणाचा पुरस्कार केला.

2) भारतातील हिंदुप्रमाणेच मुस्लीम समाजाचे ही पुनरुज्जीवन व्हावे म्हणून सर सय्यद अहमदखान यांनी अलिगड चळवळीचे नेतृत्व केले.

मुस्लीम समाजाने आपल्या जुन्या परंपरा कालबाह्य विचारसणी सोडून आधिक पाश्चात्य इंग्रजी शिक्षण घ्यावे. या हेतूने महम्मदखान यांनी प्रयत्न केले.

इ.स. 1875 मध्ये अँग्लो ओरिएंटल स्कूलची स्थापना केली.

या चळवळीने स्त्रियांचे शिक्षण, स्त्री-पुरुष समानता, विधवा पुनर्विवाह यांचे समर्थन केले.

इतिहास

प्रकरण 6 (कार्ड-1)

भारतीय स्वातंत्र्याचे पहिले युद्ध (1857)

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) b) 1857
- 2) b) मीरत
- 3) c) बहादूरशाहा दुसरा
- 4) c) मंगल पांडे
- 5) b) लक्ष्मीबाई
- 6) d) ब्रिटन
- 7) b) 1858

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) भारतीय स्वातंत्र्याच्या पहिल्या युध्दाला ब्रिटीश इतिहासकार शिपायाचे बंड म्हणतात.
- 2) लॉर्ड डलहौसीने तंजावरचा व कर्नाटकचा नवाब ही राज्यपदे काढून घेतली.
- 3) भारतातील लघु व कुटीर उद्योग 18 व्या शतकातील औद्योगिक क्रांतीमुळे (इंग्लंडमधील) संकटात सापडले.
- 4) इंग्रजांनी भारतीय शिपायांना दिलेली बंदुकीचे नाव रॉयल एनफिल्ड होय.
- 5) भारतीय इतिहासकारांनी 1857 च्या उठावास भारतीय स्वातंत्र्याचे पहिले युद्ध असे नाव दिले.

क) पाच-सहा वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) ब्रिटीशांनी सैनिकांसाठी नवीन एन फिल्ड नावाच्या बंदुका आणल्या होत्या.
या काळात सैनिकांमध्ये अशी अफवा पसरली होती की, या बंदुकांसाठी लागणाऱ्या

काडतुसांचेआवरण हे गाई व डुकराच्या चरबीपासून बनविले होते. व हे आवरण दातांने तोडावे लागे.

गाय ही हिंदुमध्ये पवित्र असते. व डुकर मुस्लीमांमध्ये निषिद्ध असते.

या बंदुका व काडतुसे वापरण्यास भारतीय सैनिकांनी नकार दिला.

10 एप्रिल 1857 रोजी मंगल पांडे या शिपायांने एका ब्रिटीश अधिकाऱ्याला याच कारणावरून गोळ्या झाडल्या.

- 2) 1. लॉर्ड डलहौसीने डॉक्ट्रीन ऑफ लॅप्स या धोरणाचा अवलंब करून झाशी, उदयपूर, संबळपूर, जोधपूर ही संस्थाने खालसा केली.
2. ब्रिटीशांनी त्याच्या अगोदर तैनाती फौज अंमलात आणून अनेक भारतीय राज्ये जिंकून घेतली.
3. या संस्थानिकांच्या पदरी असलेले लाखो सैनिक बेकार झाले.
4. अवधचा नवाब, दिल्लीच मोघल बादशाह यांची राज्ये सुध्दा ब्रिटीशांनी काढून घेतली.
5. ब्रिटीशांनी जहागीरदार, तालुकदार ही पदे रद्द केली.
- 3) 1. 18व्या शतकात इंग्लंडमध्ये झालेल्या औद्योगिक क्रांतीमुळे इंग्लंड हे राष्ट्र औद्योगिक राष्ट्र बनले.
2. त्यांनी भारतातील वसाहतींमधून स्वस्त दरात कच्चा माल आयात करायला सुरवात केली. व पक्का माल भारतात निर्यात करू लागले. त्यामुळे भारतातले लघु आणि कुटिरोद्योग धंदे बुडाले.
3. भारतातील लाखो कारागीर बेकार झाले.
4. ब्रिटीशांनी इनाम कमिशन नेमून इनाम जमीनी जप्त केल्या.

इतिहास

प्रकरण 6 (कार्ड-2)

भारतीय स्वातंत्र्याचे पहिले युद्ध (1857)

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) b) झाशी, सातारा, जयपूर, उदयपूर
- 2) d) सैनिकापुढे योग्य उद्दिष्ट नव्हते.
- 3) b) नानासाहेब व तात्याटोपे
- 4) a) इंग्लीश
- 5) d) दिल्ली, कानपूर, झाशी

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) भारतात सत्तेचा विस्तार करताना ब्रिटीशांनी डॉक्ट्रीन ऑफ लॅप्स व तैनाती फौज या योजना आणल्या.
- 2) डॉक्ट्रीन ऑफ लॅप्समुळे भारतीय संस्थानिकांचे संस्थाने ब्रिटीशांनी खालसा केले. त्यामुळे सैनिक बेकार झाले.
- 3) 1857 नंतर भारतीय प्रशासनाला राज्य सचिव (सेक्रेटरी ऑफ स्टेट्स)ला जबाबदार मानले.
- 4) डॉक्ट्रीन ऑफ लॅप्स लॉर्ड डलहौसीने अमलात आणले.
- 5) झाशीच्या राणीने ग्वाल्हेर हे ठिकाण जिंकले.

क) तीन-चार वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) 1. डॉक्ट्रीन ऑफ लॅप्समुळे अनेक राजांचे अधिकार, हक्क काढून घेण्यात आले.
2. सातारा, झाशी, उदयपूर, जयपूर ब्रिटीश वर्चस्वाखाली आले.
3. झाशीच्या राणीने ब्रिटीशांविरुद्ध लढा पुकारला.
4. 1857 चे स्वातंत्र्य युद्ध घडून आले.
- 2) 1. भारतीय कारागीर बेकार झाले.
2. ब्रिटीशांनी ब्रिटनमध्ये आयात कर लादला. त्यामुळे भारतीय मालाची विक्री मंदावली.
3. जमिनदारी पध्दतीत जमिनदारांनी शेतकऱ्यांची पिळवणूक केली.
4. ब्रिटीशांनी इनाम कमिशन नेमून इनाम जमिनी काढून घेतल्या.

इतिहास

प्रकरण 6 (कार्ड-3)

भारतीय स्वातंत्र्याचे पहिले युद्ध (1857)

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) a) मोगल बादशहा व औंधचा नवाब
- 2) c) भारतीय मालावर आयात कर
- 3) d) जमीनदार
- 4) b) लक्ष्मीबाई

ब) एका वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) मंगल पांडे यांने ब्रिटीश अधिकाऱ्याला गोळी झाडून केले म्हणून फाशी देण्यात आली.
- 2) भारतीय सैनिकांनी भारतीयांची घरे लुटले म्हणून लोकांचा विश्वास गमावला.
- 3) 1857 उठावानंतर भारतीय प्रशासनाची जबाबदारी राज्यसचिवावर सोपविली.
- 4) इंग्लंडच्या राणीने जाहीरनामा 1 नोव्हेंबर 1858 रोजी प्रसिध्द केला.

क) चार-पाच वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) 1. मीरत हे प्रमुख लष्करी केंद्र बनले.
2. भारतीय सैनिकांना गाय व डुकराची चरबीयुक्त काडतुसे देण्यात आली.
3. काडतुसे न वापरणाऱ्या सैनिकांना तुरुंगात डांबले.
4. भारतीय सैनिकांनी कैदी सैनिकांची सुटका केली.
5. ब्रिटीशांनी डॉक्ट्रीन ऑफ लॅप्स या धोरणाचा अवलंब करून अनेक संस्थाने खालसा केली.

इतिहास

प्रकरण 7 (कार्ड-1)

ब्रिटीश सत्तेचे भारतातील परिणाम

अ) योग्य पर्याय निवडून उत्तर लिहा.

- 1) b) तालुका
- 2) c) लॉर्ड विल्यम बेंटिंग
- 3) a) मुंबई ते ठाणे

ब) एका वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) कन्नड भाषेतील पहिले वर्तमानपत्र मंगळूर समाचार होय.
- 2) कन्नड भाषेतील पहिले वर्तमानपत्र मोग्लींग या ख्रिस्ती मिशनऱ्यांने सुरु केले.
- 3) विविध भाषेतील वर्तमानपत्रांना भारतात इ.स. इ.स. 1818 साली सुरवात झाली.
- 4) चार्ल्सवूडच्या खलित्यात प्राथमिक शिक्षणाला प्राधान्य व स्त्री शिक्षणाला प्राधान्य तसेच देशी भाषांचा विकास या सूचना करण्यात आल्या.

इतिहास

प्रकरण 7 (कार्ड-2)

ब्रिटीश सत्तेचे भारतातील परिणाम

अ) योग्य पर्याय निवडून उत्तर लिहा.

- 1) c) हिंदू पॅट्रियट
- 2) c) इंग्लंडमधील औद्योगिक क्रांतीमुळे
- 3) d) बेंगाल

ब) एका वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) भारताच्या कानाकोपऱ्यात जलदरित्या पोहोचता यावे म्हणून कच्चा माल, पक्का माल व सैन्याची वाहतुक करणेसाठी रस्ते व रेल्वे सेवा अंमलात आणली.
- 2) भारतातील कच्चा माल मोठ्या प्रमाणावर निर्यात होऊ लागला.
भारतात ब्रिटनमधील पक्का माल स्वस्त दरात विकला जाऊ लागला.
भारतीय माल ब्रिटीश मालाशी स्पर्धा करू शकला नाही.
लघु व कुटीर उद्योग बुडाले व त्यांचे मोठे नुकसान झाले.

इतिहास

प्रकरण 7(कार्ड-3)

ब्रिटीश सत्तेचे भारतातील परिणाम

अ) योग्य उत्तर लिहा.

- 1) 'अ' गटात वर्तमानपत्रांची नांवे दिली आहेत तर 'ब' गटात त्यांचे संपादक आहेत योग्य जोड्या जुळवा.
b) 1 c 2 d, 3 b, 4 a
- 2) भारतात एकसुत्री शासनव्यवस्था निर्माण करण्यासाठी खालीलपैकी एक विधान उपयुक्त नाही.
a) ब्रिटीशांनी फोडा व राज्य करा या तत्वाचा अवलंब केला.

ब) दोन ते तीन वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) 1. या क्षेत्रातील प्रगतीमुळे अप्रत्यक्षरित्या लोकांचे संघटन होवू लागले. व त्यामुळे एका प्रांतातील लोक दुसऱ्या प्रांतातील लोकांबरोबर संवाद साधू लागले, समस्या जाणून घेऊ लागले.
2. यामुळे राष्ट्रीय एकात्मता वाढीला लागली.

क) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर लिहा.

- 1) 1. विल्यम बेंटिंगने भारतात इंग्रजी शिक्षणाचा पाया घातला.
2. ब्रिटीशांनी भारतीयांना पाश्चिमात्य वाडमय, मानवता यासारखे विषय शिकविले.
3. कलकत्ता, मद्रास व मुंबई विद्यापीठ स्थाना
4. सरकी येथे इंजिनियरींग कॉलेज स्थापना.
5. सार्वजनिक शिक्षण खात्याची स्थापना
6. प्राथमिक शिक्षणाला प्राधान्य.

इतिहास
प्रकरण-8 कार्ड-1
स्वातंत्र्य चळवळ

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) b) 1885
- 2) a) ए.ओ. ह्युम
- 3) d) दादाभाई नौरोजी
- 4) d) केसरी
- 5) b) लोकमान्य टिळक

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) प्रमुख क्रांतीकारक नेते भगतसिंग, चंद्रशेखर आझाद, वि.दा. सावरकर, रासबिहारी बोस हे होत.
- 2) भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीत इ.स.1920 ते 1947 हा काळ गांधीयुग म्हणून ओळखतात.
- 3) खिलाफत चळवळ अली भावंडानी (मोहंमद अली व शौकत अली) सुरु केली.
- 4) उधमसिंग या क्रांतीकारकाने भारतीयांच्या हत्याकांडाबद्दल जनरल डायरने ठार मारले.
- 5) असहकार चळवळ इ.स.1920 मध्ये म. गांधीनी सुरु केली.
- 6) इ.स.1919 च्या गव्हर्नमेंट ऑफ इंडिया कायद्यानुसार भारतीयांना निवडणूक लढवण्याची संधी दिली गेली.

क) खालील प्रश्नाचे दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) 1. 1909 च्या कायद्याला मिंटो मोर्ले सुधारणा कायदा असे म्हणतात.
2. या कायद्यानुसार जातीवर आधारित मतदार संघ निर्माण झाले.
3. केंद्रीय कायदे मंडळाचा विस्तार करण्यात आला.
4. प्रांतातील कायदे मंडळाचा विस्तार करण्यात आला.

इतिहास
प्रकरण-8 कार्ड-2
स्वातंत्र्य चळवळ

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) b) 1927
- 2) c) जवाहरलाल नेहरु
- 3) b) मोतीलाल नेहरु
- 4) b) साबरमती
- 5) a) 1930

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) भारतीय जनतेला गांधीजीनी करा अथवा मरा हा संदेश दिला.
- 2) 'ट्रेड युनियन अॅक्ट' इ.स. 1926 मध्ये अंमलात आला.
- 3) 1827 मध्ये कामगार चळवळ कलकत्ता येथे सुरु झाली.
- 4) काँग्रेस समाजवादी पक्षाची स्थापना सुभाष चंद्र बोस यांनी केली.
- 5) सुभाषचंद्र बोस यांनी फॉरवर्ड ब्लॉक नावाचा स्वतंत्र पक्ष स्थापन केला.

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) 1. सविनय कायदेभंग चळवळीचा भाग म्हणून म. गांधीनी मिठावरील कर रद्द करण्यासाठी मीठाचा सत्याग्रह केला.
2. 12 मार्च 1930 रोजी गांधीजी साबरमतीहून दांडी या ठिकाणी आपल्या अनुयायांसह निघाले.
3. दांडी या ठिकाणी गांधीजींनी सरकारी मीठागरावरील मीठ हातात घेऊन लोकांना मोफत वाटले. व मीठावरील कराच्या कायद्याचे उल्लंघन केले.

इतिहास
प्रकरण-8 कार्ड-3
स्वातंत्र्य चळवळ

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) इंडियन काँग्रेसच्या स्थापनेपूर्वी भारतात हिंदू मेळा, ईस्ट इंडिया असोसिएशन, पुणे सार्वजनिक सभा, इंडियन असोसिएशन या संघटना अस्तित्वात होत्या.
- 2) बंगाल हा प्रांत ब्रिटीशांच्या विरोधातील चळवळीचा केंद्रबिंदू होता.
लॉर्ड कर्झनने प्रशासकीय कारण पुढे करून हिंदू व मुस्लीम लोकसंख्येचे विभाजन करण्यासाठी बंगालची फाळणी केली.

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) लोकमान्य टिळकांनी 1905 च्या बंगालच्या फाळणीला विरोध केला.
- 2) टिळकांनी लोक जागृती घडवण्यासाठी सार्वजनिक गणेशोत्सव व शिवजयंती हे सण साजरे करायला सुरुवात केली.
- 3) त्यांनी केसरी व मराठा वर्तमान पत्रातून ब्रिटीश शासन व्यवस्थेचे खोटे स्वरूप जनतेसमोर आणले.
- 4) स्वराज्य, स्वदेशी, विदेशी मालावर बहिष्कार व राष्ट्रीय शिक्षण चतुःसुत्रीचा अवलंब केला.
- 5) टिळकांनी राष्ट्रीय शाळा स्थापन केल्या व तरुणांना संघटित केले.
- 6) स्वराज्य हा माझा जन्मसिध्द हक्क आहे आणि तो मी मिळविणारच अशी सिंहगर्जना केली.

इतिहास
प्रकरण-9 कार्ड-1
स्वातंत्र्योत्तर भारत

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) a) लॉर्ड माऊंट बॅटन
- 2) a) 26 जानेवारी 1950
- 3) d) अलिप्तवादी
- 4) c) सरदार वल्लभाई पटेल d) विक्रम साराभाई
- 5) b) 1949

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) जम्मू आणि काशीरचा राजा हरिसिंग हा होता.
- 2) पाँडेचेरीला इ.स. 1963 मध्ये केंद्रशासित प्रदेश म्हणून घोषित केले.
- 3) भाषावर प्रांतरचनेची चळवळ लोकशाही चळवळ होय.
- 4) 1953 मध्ये सरकारने फाजल अली आयोगाची रचना केली.
- 5) के.एम. पणिकर व एच.एन. कुंजू ही फाजल अली आयोगाच्या सदस्यांची नांवे आहेत.

इतिहास
प्रकरण-9 कार्ड-2
स्वातंत्र्योत्तर भारत

अ) योग्य पर्याय निवडा.

- 1) a) 3 जून 1947
- 2) b) डॉ. राजेंद्र प्रसाद
- 3) a) 562
- 4) d) वल्लभाई पटेल

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) हैद्राबाद भारतीय संघराज्यात इ.स. 1948 विलीन झाले.
- 2) नॅशनल कॉन्फरन्स पक्षाच्या शेख अब्दुल्ला या नेत्याने काश्मीर मुक्तीसाठी लढा दिला.
- 3) संयुक्त राष्ट्रसंघाने युद्धबंदीचा आदेश जानेवारी 1949 रोजी जारी केला.
- 4) काश्मीरचा काही भाग पाकिस्तानने बेकायदेशीररित्या बळकावलेला आहे. त्याला पाकव्याप्त काश्मीर असे म्हणतात.

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) 1. पोर्तुगीजांना गोवा सोडून जाण्याचा आदेश दिला गेला. पण पोर्तुगीजांनी दडपशाहीचे धोरण अवलंबिले.
2. त्यांनी अफ्रिका व युरोप येथून जादा सैन्याच्या तुकड्या मागवून वर्चस्व राखण्याचा प्रयत्न केला.
3. इ.स. 1955 मध्ये भारताचा विविध प्रांतातील लोक आले व गोवा मुक्ती आंदोलन सुरु केले. व सैन्यबलाचा वापर करून गोवामुक्ती केली.

इतिहास
प्रकरण-9 कार्ड-3
स्वातंत्र्योत्तर भारत

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) 1. 15 ऑगस्ट 1947 रोजी भारत स्वातंत्र्य झाला पण त्याचबरोबर भारतासमोर अनेक समस्या आवासून होत्या.
2. लाखो निर्वासितांची समस्या, जातीय दंगे, सरकार रचनेची समस्या, संस्थानांचे विलीनीकरण, अन्न उत्पादन, शेती विकास, उद्योग धंद्याचा इ. समस्यांचे निराकरण करणे क्रमप्राप्त होते.
3. लक्षावधी लोकांना अन्न, वस्त्र, निवारा, आरोग्य सुविधा आणि सुरक्षितता इ. गोष्टी पुरविणे ही भारताची जबाबदारी होती.
- 2) 1. भारताच्या विविध प्रांतात कन्नड भाषिक लोक विखुरले होते. या सर्वांना एकत्र करण्यासाठी कर्नाटक रचना परिषदेच्या नेतृत्वाखाली चळवळ सुरु करण्यात आली.
2. या चळवळीला 1956, नोव्हेंबर 1 रोजी सफलता प्राप्त झाली.
3. भारताचे तात्कालिक राष्ट्रपती डॉ.राजेंद्र प्रसाद यांनी म्हैसूर राज्याचे बेंगलोर येथे उद्घाटन केले.

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) 1. स्वातंत्र्य प्राप्तीनंतर राज्यकारभार सुरळीत चालवण्यासाठी लोकशाही पध्दतीने भाषावार प्रांत रचनेची मागणी करण्यात आली.
2. आंध्र सभेमार्फत विशालांध्रा या स्वतंत्र्य राज्याची निर्मिती करण्यासाठी श्री रामलू यांनी इ.स.1952 मध्ये 58 दिवस उपोषण केले.
3. इ.स. 1953 मध्ये भारत सरकारने फाजल अली आयोग या संस्थेची स्थापना केली. के. एम. पणीकर आणि एच.एन. कुंजू हे या समितीचे सदस्य होते.
4. 1953 मध्ये आंध्रप्रदेश हे भाषावार प्रांतरचनेतील पहिले राज्य उदयास आले.
5. फाजल अली आयोगाची शिफारसीनुसार राज्य पुनर्रचना कायदा संसदेने संमत केला.
6. यानुसार 14 राज्ये व 6 केंद्रे केंद्रशासित प्रदेश आस्तित्वात आले.

इतिहास

प्रकरण-10 कार्ड-1

20 व्या शतकातील राजकीय घडमोडी

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) a) 1914-1918
- 2) d) नोव्हेंबर 1817
- 3) a) 1920
- 4) a) झार
- 5) a) लेनिन

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) लेनिननंतर रशियाचे राष्ट्राध्यक्ष स्टॅलीन बनले.
- 2) रशियाने दुसऱ्या महायुद्धानंतर समाजवादी गटराष्ट्राचे नेतृत्व केले.
- 3) बाऊन शर्ट्स या खासगी सैन्याचे संघटन हिटलर यांनी केले.
- 4) राष्ट्रीय फॅसिस्ट पक्षाचा संघाचा संस्थापक मुसोलिनी हे होय.
- 5) दुसरे महायुद्ध इ.स. 1939-1945 या काळात घडले.

इतिहास

प्रकरण-10 कार्ड-2

20 व्या शतकातील राजकीय घडामोडी

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) a) 1905
- 2) d) 1917
- 3) b) मॅनेशेवीक्स
- 4) a) 1927

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) जगातील पहिला अंतराळवीर युरी गागारीन हा होय.
- 2) हिटलरच्या मते आर्य वंश जगातील सर्वश्रेष्ठ होता
- 3) वंशभेदाचा प्रसार करण्यासाठी हिटलरने गोबेल्स मंत्र्यांची नेमणूक केली.
- 4) 1922-23 या काळात इटलीचा पंतप्रधान मूसोलिनी हा होता.
- 5) दुसऱ्या महायुध्दानंतर अॅक्सीस आणि अलाईज हे प्रतिस्पर्धी गट तयार झाले.

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) 1. स्टॅलीनने रशियामध्ये पंचवार्षिक योजना सुरु केली. व रशियाला अमेरिकेच्या तोडीचे राष्ट्र बनविण्यात सक्रीय भाग घेतला.
2. याच्याच काळात रशियाने अंतराळ क्षेत्रात मोलाचे कार्य केले. रशियाने अंतराळ जगातील पहिला मानवनिर्मित उपग्रह सोडला.

इतिहास

प्रकरण-10 कार्ड-3

20 व्या शतकातील राजकीय घडामोडी

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) 1. अमेरिकेच्या प्रभावाखालील भांडवलशाही राष्ट्रे आणि रशियाच्या प्रभावाखालील समाजवादी राष्ट्रे यांच्यातील अघोषित युद्ध म्हणजेच शीतयुद्ध होय.
2. दुसऱ्या महायुद्धानंतर दोन जागतिक सत्ताधाऱ्यांमध्ये राजकीय, आर्थिक, लष्करी इतर गोष्टीमध्ये स्ततत भिती, तिरस्कार, द्वेष आणि काळजीचे वातावरण निर्माण झाले यालाच शीतयुद्ध असे म्हणतात.
- 2) 1. शीतयुद्धानंतर अमेरिका हे जगातील एकमेव शक्तीशाली राष्ट्र म्हणून ओळखले जाऊ लागले.
2. पहिल्या महायुद्धात अमेरिकेने मित्रराष्ट्रांना आर्थिक व लष्करी सहाय्य केले. आणि त्यांना विजय प्राप्त करण्याचे सामर्थ्य मिळवून दिले.
3. दुसऱ्या महायुद्धात अमेरिका मित्र राष्ट्रांच्या बाजूने लढली व अमेरिका विजयी झाली.
4. 1945 नंतर मात्र अमेरिका हे जगातील सर्वात शक्तीशाली राष्ट्र बनले.

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) 1. इ.स. 1914 च्या पूर्वीपासून ब्रिटन, जर्मनी, फ्रान्स, इटली, ऑस्ट्रिया, हंगेरी आणि रशिया यांच्यामध्ये युरोप आणि वसाहतीवर ताबा मिळविण्यासाठी संघर्ष होत असे.
2. औद्योगिक क्रांती आणि नवनवीन संशोधनामुळे युरोपियन राष्ट्रांमध्ये प्रचंड स्पर्धा निर्माण झाली.
3. ब्रिटन, फ्रान्स आणि रशिया हे देश एका गटात व जर्मनी, ऑस्ट्रिया, हंगेरी हे देश एका गटात असे पहिल्या महायुद्धामुळे दोन विभागले गेले.
4. पहिले महायुद्ध 28-7-1914 पासून 11-11-1918 पर्यंत सुरु होते.
5. छोटी स्वतंत्र राष्ट्रे उदयाला आली.
6. ब्रिटन, फ्रान्स, जर्मनी आणि अमेरिकेतील शस्त्रास्त्र उत्पादकांनी आणि व्यापाऱ्यांनी याकाळात प्रचंड फायदा मिळविला.

राज्यशास्त्र

प्रकरण 1 (कार्ड-1)

भारतासमोरील आव्हाने व त्यावरील उपाययोजना

अ) योग्य पर्याय निवड

- 1) b) 1956
- 2) a) 2009
- 2) c) 1988
- 2) b) 21

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) आपल्या प्रांताबद्दलचे पराकोटीचे प्रेम म्हणजे प्रांतीयवाद होय.
- 2) भारतातील विविध जातींमध्ये असणारी उच्च नीचतेची समजूत आपल्या धर्माबद्दल पराकोटीचा अभिमान व इतर धर्माबद्दल असहिष्णू वृत्ती म्हणजे जातीयवाद होय.
- 3) भ्रष्टाचार म्हणजे पैशाचे अमिष दाखवून किंवा लाच देऊन काम करवून घेणे होय.
- 4) दारीद्रय ही अशी सामाजिक दुरावस्था आहे ज्यामध्ये व्यक्तीला आपल्या दैनंदिन गरजा म्हणजे अन्न, वस्त्र, निवारा यासुध्दा पूर्ण करता येत नाहीत.
- 5) ग्राहकांकडून प्रमाणापेक्षा अधिक लाभ मिळविण्याची व्यापाऱ्यांची कृती म्हणजे नफेबाजी होय.

ब) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) स्त्रियांचे स्थान उंचावण्यासाठी सरकारने खालील उपाय केले आहेत.
 1. घटनेतील 14, 15 व 16 व्या कलमानुसार स्त्रियांना समान हक्क प्रदान करण्यात आले आहेत.
 2. स्त्रियांच्या विकासासाठी बालविवाह बंदी विधवा पुनर्विवाह कायदा, हुंडा बंदी कायदा इ. संमत करण्यात आले आहेत.
 3. महिलांच्या शिक्षणासाठी सरकारने महिला व बालकल्याण खात्याची स्थापना करण्यात आली आहे.
 4. कर्नाटक सरकारने 1998 मध्ये स्त्रीशक्ती योजना सुरु केली.

- 2) चोरट्या व्यापारावर आळा घालण्यासाठी सरकारने खालील उपाय योजिले.
 1. सरकारने कॅफेपोसा हा कायदा लागू करून अपराध्यांना शिक्षा केली आहे.
 2. कस्टम ऑफीसची स्थापना करण्यात आली आहे. सागरी सीमा सुरक्षा दलाची स्थापना केली आहे.
 3. समुद्र किनाऱ्यावर स्वतंत्र पोलीस दलाची स्थापना केली आहे.
 4. चोरटा व्यापार कमी करण्यासाठी आंतरराष्ट्रीय व्यापार मान्यता करार केले आहेत.

- 3) लोकसंख्येच्या वाढीमुळे खालील समस्या निर्माण झाल्या आहेत.
 1. वेगाने वाढणाऱ्या लोकसंख्येमुळे निरक्षरता, बेकारी व दारिद्र्य या मुलभूत समस्या निर्माण होतात.
 2. लोकसंख्या वाढीमुळे आरोग्य सुविधांचा अभाव, पाण्याची टंचाई, घरांचा तुटवडा, प्रदुषणाच्या इतर समस्या निर्माण होतात.
 3. लोकसंख्या वाढीमुळे अन्नधान्य टंचाई निर्माण होते.

- 4) आर्थिक असमानता नष्ट करण्यासाठी खालील उपाय योजावेत.
 1. गरीब व अदिवासी लोकांना धरण बांधणी, औद्योगिक प्रकल्पांची उभारणी, लघु आणि कुटिरोद्योग यात सामावून घेतले पाहिजेत.
 2. योजनाबद्ध आर्थिक विकास योग्य कर आकारणी, उद्योग धंद्यांची वाढ, मक्तेदारीवर नियंत्रण ठेवले पाहिजे.
 3. जमीन सुधारणा कायदे, कामगारविषयक धोरण उत्पन्नाचे समान वाटप या गोष्टी केल्या पाहिजेत.

‘ राज्यशास्त्र ’

प्रकरण-1 कार्ड-2

भारतासमोरील आव्हाने व त्यावरील उपाययोजना

अ) योग्य पर्याय निवडून उत्तर लिहा.

- 1) c) 121 कोटी
- 2) c) 74%

ब) एका वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) विदेशातील विनाकर आयात केलेल्या वस्तू म्हणजे चोरटा व्यापार होय.
- 2) भ्रष्टाचारावर आळा घालण्यासाठी लोकायुक्त व उपलोकायुक्त संस्था कार्यरत आहेत.

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) साक्षरतेचा प्रसार करण्यासाठी खालील उपाययोजना केल्या आहेत.
 1. निरक्षरतेचे निर्मुलन करण्यासाठी व साक्षरतेच्या प्रसारासाठी 42 व्या घटना दुरुस्तीनुसार शिक्षण हा घटक सामाईक यादीत समाविष्ट करण्यात आला आहे.
 2. इ.स. 2001 पासून सर्व शिक्षण अभियान सुरु करण्यात आले आहे.
 3. 1978 मध्ये राष्ट्रीय प्रौढ शिक्षण योजना सुरु करण्यात आली.
 4. 1988 मध्ये राष्ट्रीय साक्षरता मोहिम सुरु करण्यात आली.
 5. 2005 व 2009 च्या कायदानुसार 1 ते 14 वयोगटातील मुलांना मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाची सोय करण्यात आली.

राज्यशास्त्र

प्रकरण 1 (कार्ड-3)

भारतासमोरील आव्हाने व त्यावरील उपाययोजना

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) a) निरक्षरांना साक्षर करण्यासाठी
- 2) b) ग्रामीण भागातील स्त्रियांचा सर्वांगीण विकास
- 2) c) सर्व शिक्षण अभियान

ब) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) 1. प्रांतीयवाद म्हणजे स्वतःच्या प्रांतावर असणारे अफाट प्रेम व इतर प्रांताचा द्वेष करणे होय.
2. प्रांतीय वादामुळे देशातील एकात्मता नष्ट होते.
3. प्रांतीयवादामुळे भाषावार प्रांच रचनेनुसार जी राज्ये निर्माण झालेली आहेत. त्यांच्यात सीमा प्रश्नावरून नद्यांच्या पाणी वाटपअवरून विद्युत शक्ती वाटपापासून भांडणे निर्माण होतात.
4. प्रांतीय वादामुळे देशामध्ये संकुचित वातावरण निर्माण होते. प्रत्येकजण आपल्या प्रांताचाच विचार करतो.

राज्यशास्त्र
प्रकरण 2 (कार्ड-1)
भारताचे परराष्ट्र धोरण

अ) एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) एखाद्या राष्ट्राने इतर आंतरराष्ट्रीय संबंध जोपासण्यासाठी अवलंबलेले धोरण म्हणजे परराष्ट्र धोरण होय.
- 2) ज्या राष्ट्राचे स्वतःचे स्वतंत्र आस्तित्व असते. स्वतंत्र परराष्ट्र धोरण असते ज्यामध्ये अंतर्गत व बाह्य धोरण असते. त्याला सार्वभौम राष्ट्र म्हणतात.
- 3) पंडीत जवाहरलाल नेहरू हे भारताच्या परराष्ट्र धोरणाचे शिल्पकार होय
- 4) अफ्रिकेचे गांधी नेल्सन मंडेला हे होय.

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) परराष्ट्र धोरणाची उद्दिष्टे खालीलप्रमाणे
 1. देशाचा आर्थिक विकास साधणे.
 2. देशातील सांस्कृतिक मुल्ये जपणे.
 3. आंतर्गत व आंतरराष्ट्रीय सुरक्षा निर्माण करणे.
 4. आंतरराष्ट्रीय शांतता प्रस्तापित करणे.
 5. देशादेशामध्ये मैत्री संबंध निर्माण करणे.
- 2) भारत व चीन यांच्यात 1954 मध्ये 5 तत्वांचा करार झाला. त्याला पंचशील करार म्हणतात. त्याची तत्वे पुढीलप्रमाणे
 1. प्रत्येकाच्या प्रादेशिक ऐक्यतेच्या आणि सार्वभौमत्वाचा परस्परांनी आदर करणे.
 2. परस्परांनी, परस्परांवर, आक्रमण न करणे.
 3. एकमेकांच्या वैयक्तिक व अंतर्गत बाबतीत ढवळाढवळ न करणे.
 4. समानता आणि परस्परांचे फायदे याकडे लक्ष देणे.
 5. शांततापूर्ण सहजीवन निर्माण करणे.

राज्यशास्त्र
प्रकरण 2 (कार्ड-2)
भारताचे परराष्ट्र धोरण

अ) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) निशस्त्रीकरण म्हणजे टप्याटप्याने शस्त्रास्त्रांचे उच्चाटन करणे, शस्त्रास्त्रांचा साठा कमी करणे.

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) 1. पहिल्या व दुसऱ्या महायुद्धाच्या दरम्यान जगभरामध्ये शस्त्रास्त्र स्पर्धा वाढीला लागली होती. दुसऱ्या महायुद्धानंतर अमेरिका व रशिया यांच्यात शस्त्रास्त्र स्पर्धा निर्माण झाली.
2. या दोन्ही गटांनी शस्त्रास्त्रांचा साठा त्याची निर्मिती व इतर राष्ट्रांना त्यांची विक्री सुरु केली.
3. यामुळे तिसरे महायुद्ध होईल की काय याची भिती झाली होती.
4. भारत हा शांतता प्रिय देश आहे. आंतरराष्ट्रीय नाते संबंध मैत्रीचे असावेत असे भारताला सुरवातीपासून वाटते. भारताला विघातक नाहीतर विधायक कार्यासाठी अणु ऊर्जेचा वापर करायचा आहे.
5. जिवघेण्या शस्त्रास्त्र स्पर्धामुळे महायुद्ध प्रचंड जिवीत व वित्त हाणी पर्यावरणाला धोका अशा समस्या निर्माण होतात. म्हणून सध्याच्या जगाला निशस्त्रीकरण आहे. असे भारत प्रतिपादन करते.
- 2) 1. 17 व्या शतकापासून युरोपातील इंग्लंड, फ्रान्स, हॉलंड, पोर्तुगाल यासारख्या राष्ट्रांनी अफ्रिका व आशिया खंडामध्ये व्यापाराच्या निमित्ताने वसाहतींची स्थापना केली.
2. या वसाहतीचे नंतर त्यांच्या साम्राज्यात रुपांतर झाले.
3. ब्रिटीशांनीसुद्धा भारतामध्ये वसाहती स्थापन केल्या व भारतीयांचे सामाजिक राजकीय व आर्थिक शोषण केले म्हणून भारत वसाहतवादाच्या विरोधात आहे.

- 3) 1. शीतयुद्ध काळात भारत, अमेरिका व रशिया यांच्या गटात सहभागी न होता अलिप्त राहिला व आंतरराष्ट्रीय राजकारणात स्वतःचे स्वतंत्र आस्तित्व निर्माण केले याला शस्त्रास्त्र अलिप्तवाद असे म्हणतात.
2. जर भारत अमेरिका व रशिया यांच्यापैकी एका गटात सामील झाला असता तर आंतर राष्ट्रीय राजकारणात स्वतःचे मत भारताला मांडता आले नसते.

राज्यशास्त्र
प्रकरण 2 (कार्ड-3)
भारताचे परराष्ट्र धोरण

अ) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) 1. प्रत्येक राष्ट्राला स्वतःचा विकास करायचा असतो. परंतु त्या राष्ट्रकडे सर्व तऱ्हेची नैसर्गिक साधन संपत्ती उपलब्ध नसते.
2. आधुनिक काळात प्रत्येक राष्ट्राला कल्याणकारी राष्ट्राची निर्मिती करताना नैसर्गिक साधन संपत्ती, कच्चा माल इत्यादीची कमतरता भासू शकते.
3. आंतरराष्ट्रीय शांतता प्रस्तापित करण्यासाठी परराष्ट्र धोरण आवश्यक असते.
4. योग्य परराष्ट्र धोरणामुळे देशाचा आर्थिक विकास होतो व सहजीवन निर्माण होते.
- 2) 1. गोऱ्या लोकांनी काळ्या लोकांना त्यांच्या वर्णावरून दिलेली अमानवी व असामाजिक वागणूक म्हणजे वर्णभेद होय.
2. वर्णभेदामुळे जागतिक वातावरण गढूळ होते. विश्वातील सर्व मानसे समान आहेत.
3. मुठभर गोऱ्या लोकांनी बहुसंख्य अफ्रिकन व आशियन राष्ट्रांबरोबर अमानुष व्यवहार केले.

राज्यशास्त्र
प्रकरण 3 (कार्ड-1)
भारताचे इतर राष्ट्राशी संबंध

अ) एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) चीनचे साम्यावादी राष्ट्र म्हणून इ.स. 1949 साली घोषणा झाली.
- 2) रशियाने मदत केलेल्या भारतातील लोह पोलाद कारखान्यांची नांवे बोकारो व भिलाई ही होय.
- 3) श्रीलंकेतील दहशतवादी संघटनेचे नांव- एल.टी.टी.ई (लिबरेशन ऑफ तमिळ टायगर्स)
- 4) कारगील युद्ध 1999 साली झाले.

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) 1. 1947 च्या भारतीय स्वातंत्र्याच्या कायदानुसार भारत व पाकिस्तान या दोन देशांची निर्मिती झाली.
2. परंतु लष्करी राजवट व राजकीय अस्थिरतेमुळे पाकिस्तान नेहमीच भारताशी सलोख्याचे संबंध राखण्यास अपयशी ठरला आहे.
3. 1947, 1965 , 1971 व 1999 मध्ये भारत व पाकिस्तानमध्ये युद्ध झाले आहे.
4. सिंधू नदीच्या पाणी वाटपावरून भारत व पाकिस्तानमध्ये वाद आहे.
5. काश्मीर प्रश्नावरून उभय देशांमध्ये स्वातंत्र्य प्राप्तीनंतरचा वाद अजूनही मिटलेला नाही.
6. सार्क शिखर परिषदेमध्ये भारताने पाकिस्तानशी मैत्रीपूर्ण संबंध निर्माण करण्याचा प्रयत्न केला आहे. परंतु पाकिस्तानकडून नेहमीच शस्त्रसंधीचे उल्लंघन सीमेपलिकडील दहशत वाद यासारख्या घटना होतात.
- 2) 1. भारत व रशियामध्ये मैत्रीपूर्ण संबंध आहेत.
2. भारताने जरी अलिप्ततावादी धोरणाचा अवलंब केला असला तरी रशियाने भारताला आर्थिक, तांत्रिक व राजकीय मदत देऊ केली आहे.
3. 1962 मध्ये चीनच्या आक्रमनावेळी रशियाने चीनला विरोध केला.
4. गोवामुक्ती संग्राम प्रसंगी रशियाने पोर्तुगालचा विरोध केला.
5. 1966 मध्ये भारत व पाकिस्तान युद्धाचा तह रशियातील ताश्कंद याठिकाणी झाला.
6. 1971 मध्ये रशियाने भारताशी 20 वर्षांचा शांती, मैत्री व सहकार्याचा तह केला.

राज्यशास्त्र

प्रकरण 3 (कार्ड-2)

भारताचे इतर राष्ट्राशी संबंध

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) 1. आपल्या देशाच्या सीमा सुरक्षेसाठी, विदेशी व्यापारासाठी व आर्थिक लाभ मिळविण्या साठी शेजारील राष्ट्रांबरोबर मैत्रीचे संबंध हवेत.
- 2) भारत व पाकिस्तानमध्ये तणावाची कारणे खालीलप्रमाणे होय.
 1. काश्मीर हा भारताचा अविभाज्य भाग असूनसुद्धा पाकिस्तानने काश्मीरवर आपला हक्क सांगितलेला आहे.
 2. भारतात दहशतवाद, बाँबस्फोट यासारख्या गोष्टीमागे पाकिस्तानचाच हात आहे.
- 3) 1. भारत व नेपाळचे सांस्कृतिक, सामाजिक, आर्थिक बाबतीत मैत्रीपूर्ण संबंध आहेत.
 2. भारताने नेहमीच नेपाळला आर्थिक व राजकीय सहकार्य दिले आहे.
 3. भारताने नेपाळला अनेक व्यापारी सवलती दिल्या आहेत.

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) भारत व अमेरिका या लोकशाही राष्ट्रातील संबंध खालीलप्रमाणे
 1. भारत आणि अमेरिका यांचे संबंध मैत्रीपूर्ण आहेत. भारत आणि अमेरिका ही जगातील सर्वात मोठी लोकशाही असलेली राष्ट्रे आहेत. हेच मैत्रीपूर्ण संबंध मात्र अलिकडच्या राजकीय जगात थोडेसे तणावाचे आहेत. 1947 पासूनचा परस्पर संबंदात अनेक वेगवान बदल घडले आहेत. 1962 मधील चीनच्या आक्रमणाच्या काळात देखील अमेरिकेने भारताला सहाय्य केले. विदेशी व्यापार, विज्ञान आणि तंत्रज्ञान आणि शिक्षण या क्षेत्रात भारत व अमेरिकेचे संबंध मैत्रीपूर्ण आहेत.

2) भारत व रशिया या राष्ट्रातील संबंध खालीलप्रमाणे

भारत रशियामध्ये नेहमीच बंधुत्वाचे नाते आहे. रशियाच्या विघटनाच्या पूर्वीपासून सोवियत युनियन व भारत यांच्यात मैत्रीचे नाते आहे. जरी भारताने अलिप्तवादी धोरण अवलंबिले असले तरी रशियाच्या व भारताच्या दरम्यान राजकीय, आर्थिक आणि इतर क्षेत्रातील सहकार्य प्रगतीपथावर आहे. 1962 च्या चीनच्या आक्रमणाला रशियाने कठोर विरोध केला होता. 1961 च्या गोवा मुक्ती संग्रामात पोर्तुगालच्या विरोधात भारताला पाठिंबा दर्शविला होता.

राज्यशास्त्र
प्रकरण 3 (कार्ड-3)
भारताचे इतर राष्ट्राशी संबंध

अ) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) भारताने श्रीलंकेशी आर्थिक आणि राजकीय क्षेत्रात सुसंबंध निर्माण केले आहेत. भारतीय बौद्ध भिक्षुनी श्रीलंकेत बौद्ध धर्माचा प्रसार करण्याचे दाखले इतिहासात आढळतात. भारताचे श्रीलंकेशी पूर्वीपासून व्यापारी संबंध आहेत. तसेच एकमेकांवर सार्वभौमत्वाचा आदर करत दोन्ही देशात सलोख्याचे संबंध आहेत. स्वतंत्र तमिळ राज्याची मागणी करण्यासाठी तमिळ संघटना एल.टी.टी.ई. विरोधात लढण्यासाठी भारताने श्रीलंकेच्या मदतीला शांतीसेना पाठविण्यात आली आहे. भारताला तमिळ लोक सिंहली यांच्यात परस्पर सहकार्य व शांततापूर्ण सहजीवन अपेक्षित आहे.
- 2) 1. 1971 साली बांगला देशाच्या निर्मितीमध्ये भारताने मुख्य भूमिका निभावली.
2. परंतु सध्याच्या काळात राजकीय क्रांती व बदलत्या आंतर्गत राजकीय घडामोडीमुळे हे संबंध बिघडत चालले आहेत.
3. बांगला देशातून लाखोंच्या संख्येने निर्वासितांची घुसखोरी भारतात होते.
4. इतकेच नव्हे तर बांगला देशातून बेकायदेशीर शस्त्रास्त्रांची मादक पदार्थांची तस्करी भारतात होते.

राज्यशास्त्र
प्रकरण 4 (कार्ड-1)
जागतिक समस्या व भारताची भूमिका

अ) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) युनोने मानवी हक्कांची घोषणा 10 डिसेंबर 1948 रोजी केली.
- 2) नेल्सन मंडेला हे अफ्रिकेत वर्णद्वेषाविरुद्ध लढले.

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) दुसऱ्या महायुद्धानंतर खालील समस्यांना जगाला तोंड द्यावे लागले.
 1. शीत युद्ध
 2. वर्णद्वेष
 3. मानवी हक्काची अवहेलना
 4. दहशतवाद
 5. शस्त्रास्त्र स्पर्धा
 6. आर्थिक असमानता
- 2) वर्णभेदाविरुद्ध लढलेले जगातील नेते खालीलप्रमाणे
 1. म. गांधी
 2. अब्राहम लिंकन
 3. नेल्सन मंडेला
 4. ज्युनिअर मार्टिन ल्युथर किंग
 5. जॉन केनेडी
- 3) मानवी हक्कासंदर्भातील लढ्याविरोधात महत्त्वाची पावले खालीलप्रमाणे
 1. जगातील बहुतेक भागामध्ये बऱ्याच लोकांना मानवी हक्क नाकारले गेले. धर्म, वंश, जात, लिंग, वर्ण, राष्ट्रीयता यावर आधारीत मानवी हक्कांची अवहेलना झाली.
 2. इ.स. 1776 मध्ये अमेरिकन स्वातंत्र्य युद्ध, इ.स. 1789 मध्ये फ्रेंच राज्यक्रांती, 20 व्या शतकातील भारत व इतर राष्ट्रांचा स्वातंत्र्य लढा या सर्व घटना मानवी हक्काना पुष्टी देतात.
 3. 10 डिसेंबर 1948 रोजी युनोने मानवी हक्कांची घोषणा केली.
 4. गुलामगिरीची पध्दत, माणसांचा व्यापार, बालकामगार, स्त्रियांचे शोषण याविरुद्ध प्रतिबंध करण्यात आला आहे.

‘ राज्यशास्त्र ’

प्रकरण-4 कार्ड-2

जागतिक समस्या व भारताची भुमिका

अ) उत्तर लिहा.

- 1) अतिरेक्यांकडून पध्दतशीर, बलाचा उपयोग करून भिती पसरविणे याला दहशतवाद म्हणतात.
- 2) गोऱ्या लोकांनी काळ्या लोकांना दिलेली वर्णावरून अपमानास्पद वागणूक म्हणजे वर्णभेद होय.

ब) दोन ते तीन वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) 1. धार्मिक मूल तत्ववाद, विघटनवाद, तीव्र डावी विचारसरणी, वर्णद्वेष इ. गोष्टी दहशतवादामुळे घडतात.
2. दहशतवादामुळे धर्म कारण, राजकारण यांचा ऱ्हास होतो. मानवी जिवीतांना हानी पोहोचते.
3. दहशतवादामुळे प्रचंड माणसिक आघात होतात. सामाजिक संस्कृतिवर नकारात्मक प्रभाव पडतो.
- 2) शस्त्रास्त्र स्पर्धा जगाला विनाशाच्या खाईत लोटणार या विधानाद्वारे शस्त्रास्त्र स्पर्धेमुळे होणारे परिणाम
1. शस्त्रास्त्रांच्या वापरामुळे युध्द होवून जगाचे नुकसान होते.
2. जागतिक तनाव, प्रचंड युध्द इत्यादी गोष्टी काराणीभूत होतात.
3. शस्त्रास्त्रांचे आर्थिक नुकसान होते.
4. मानवी संस्कृती नष्ट होते.

जागतिक समस्या व भारताची भुमिका

अ) पाच ते सहा वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) निःशस्त्रीकरण करण्यासाठी खालील करार झालेले आहेत.
 1. 1963 पासून अमेरिका व रशिया यांच्यात द्विपक्षीय करार झालेले आहेत.
 2. निर्णयात्मक शस्त्र नियंत्रण करार
 3. मर्यादीत चाचणी बंदी करार
 4. समग्र चाचणी बंदी करार
 5. पुनरुत्पादन बंदी करार
 6. भूपृष्ठ नियंत्रण करार
 7. सागरपृष्ठ नियंत्रण करार
 8. बाह्यावकाश करार
- 2) ‘1. भारतीय घटनेत मुलभूत हक्कांचा समावेश करून भारताने मानवी हक्कांवर अधिक भर दिला आहे.
 2. भारताने संयुक्त राष्ट्रांच्या महासभेत मुलभूत हक्क उचलून धरले आहेत.
 3. जगण्याचा हक्क, स्वातंत्र्याचा हक्क, संरक्षणाचा हक्क, धार्मिक स्वातंत्र्य, शैक्षणिक स्वातंत्र्य इ. हक्क घटनेत समाविष्ट केले आहेत.
 4. सर्व प्रकारचे शोषण व दडपशाही याला भारत विरोध करते.

राज्यशास्त्र
प्रकरण 5 (कार्ड-1)
जागतिक संघटना

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) c) एफ.डी. रुझवेल्ट
- 2) c) बान की मून
- 3) b) न्यूयॉर्क
- 4) c) UNCTAD
- 5) c) काठमांडू
- 6) b) 193

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) राष्ट्रकूल संघाचे मुख्यालय लंडन येथे आहे.
- 2) आंतरराष्ट्रीय न्यायालयाचे प्रमुख कार्यालय हेग येथे आहे.
- 3) देवी रोगाचे जगभरातून उच्चाटन हे WHO चे मुख्य यश आहे.

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) युनोच्या प्रमुख शाखा खालीलप्रमाणे
 1. महासभा
 2. सुरक्षा समिती
 3. आर्थिक समिती
 4. विश्वस्त समिती
 5. सचिवालय
 6. आंतरराष्ट्रीय न्यायालय
- 2) सुरक्षा समितीतील कायम सभासद राष्ट्रे खालीलप्रमाणे
 1. अमेरिका
 2. रशिया
 3. इंग्लंड
 4. फ्रान्स
 5. चीन
- 3) सार्क संघटनेतील सदस्य राष्ट्रे खालीलप्रमाणे
 1. भारत
 2. बांगला देश
 3. पाकिस्तान
 4. श्रीलंका
 5. मालदिव
 6. नेपाळ
 7. भूतान
 8. अफगाणिस्ताना

राज्यशास्त्र
प्रकरण-5 कार्ड-2
‘जागतिक संघटना’

अ) योग्य उत्तर निवडा

- 1) a) 24 ऑक्टोबर 1945
- 2) b) युनो
- 3) b) चर्चिल, स्टॅलीन रुझवेल्ट

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) युनोची कॅबिनेट म्हणून महासभा ही शाखा कार्य करते.
- 2) WHO ची स्थापना 1948 साली झाली.
- 3) WHO चे विस्तारीत रूप जागतिक आरोग्य संघटना असे आहे.
- 4) SAARC चे विस्तारीत रूप दक्षिण आशियाची प्रादेशिक सहकारी संघटना असे आहे.
- 5) UNO चे विस्तारीत रूप संयुक्त राष्ट्र संघटना असे आहे.

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) युनोची उद्दीष्टे पुढीलप्रमाणे
 1. सर्व जगात शांतता निर्माण करणे.
 2. सुरक्षा निर्माण करणे.
 3. मानवाचे मुलभूत हक्क प्रस्थापित करणे
 4. सर्व देशांमध्ये आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक सहकार्य मिळविणे.

राज्यशास्त्र
प्रकरण-5 कार्ड-3
'जागतिक संघटना'

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) जागतिक आरोग्य संघटनेची उद्दिष्टे पुढीलप्रमाणे
 1. अखिल मानव जातीचे आरोग्य सुधारणे.
 2. जगभरातून कॉलरा, प्लेग, मलेरिया, देवी यासारख्या रोगांचे उच्चाटन करणे.
 3. एड्स व कॅन्सर, परिसर सुरक्षा उपासमार या समस्यांवर उपाय योजने
- 2) संयुक्त राष्ट्र संघटनेची उद्दिष्टे पुढीलप्रमाणे
 1. सर्व जगात शांतता निर्माण करणे.
 2. सुरक्षा निर्माण करणे.
 3. मानवाचे मुलभूत हक्क प्रस्थापित करणे
 4. सर्व देशांमध्ये आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक सहकार्य मिळविणे.

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1)
 1. महासभा ही संयुक्त राष्ट्रसंघटनेच्या सर्व सदस्यांचे मंडळ आहे.
 2. प्रत्येक देश आपले 5 प्रतिनिधी पाठवितो.
 3. एकाला मतदान करण्याचा अधिकार आहे.
 4. सप्टेंबर महिन्यामध्ये अधिवेशन भरविले जाते.
 5. सर्व निर्णयावर 2/3 मतांची आवश्यकता असते.
 6. वार्षिक आराखडा तयार करणे
 7. तातडीची सभा घेणे इत्यादी कामे करावी लागतात.
- 2) आर्थिक व सामाजिक समितीची कार्ये पुढीलप्रमाणे
 1. आंतरराष्ट्रीय आर्थिक, सामाजिक, शैक्षणिक आरोग्यविषयक समस्यांचा अभ्यास करणे.
 2. मानवी हक्काची, मुलभूत स्वातंत्र्याची शिफारस करणे.

3. मानवी संसाधन संस्कृती, शिक्षण इत्यादींचे संवर्धन करणे.

- 3)
1. युरोपियन समुदाय हा 27 देशांचा समुह आहे.
 2. याची स्थापना 1992 मध्ये झाली.
 3. सर्वांसाठी एकच बाजारपेठ, एकच चलन, एकच कृषी व्यापारी धोरण अंमलात आणणे.
 4. युरोपियन समुदायाने युरो नावाची चलन पध्दती आस्तित्वात आणली आहे.

समाजशास्त्र
प्रकरण-1 कार्ड-1
सामाजिक स्तर

अ) योग्य पर्याय निवडा.

- 1) b) 1955
- 2) a) गांधीजी
- 3) a) 17 व्या

ब) एका वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) पूर्वग्रह म्हणजे व्यक्ती, समुह किंवा समाजाबद्दल असलेली चुकीची भावना होय.
- 2) लोकांचा वेगवेगळा समुह किंवा दर्जा यालाच सामाजिक स्तर असे म्हणतात.
- 3) 19 व्या व 20 व्या शतकादरम्यान अस्पृश्यतेला विरोध सुरु झाला.

समाजशास्त्र
प्रकरण-1 कार्ड-2
सामाजिक स्तर

अ) एका वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) समाजात व्यक्तीमध्ये पुढील प्रकारच्या विविधता आढळतात.
रुप, उंची, वर्ण, गुण, देहयष्टी, लिंग, कर्तृत्व, नोकरी, आवड निवड, अभिरुची
- 2) समाजात व्यक्तीची ओळख किंवा वेगळेपण खालील गोष्टीवर आधारीत आहे.
व्यक्तीची योग्यता, गुणवत्ता, कौशल्य, स्थान, गौरव, सामर्थ्य
- 3) शिक्षणाचा प्रसार, सामाजिक जागृती यामुळे सामाजिक एकता निर्माण होईल.

ब) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) अस्पृश्यता निर्मुलनामध्ये समाज सुधारकांनी खालील भुमिका निभावली.
 1. बसवेश्वर, स्वामी दयानंद सरस्वती, जोतिबा फुले इत्यादींनी अस्पृश्यतेच्या विरोधात आवाज उठविला.
 2. दलित समाजाला सामाजिक, सांस्कृतिक, धार्मिक, राजकीय संधी प्राप्त करून देण्यासाठी समाजसुधारकांनी प्रयत्न केले.
- 2) पूर्वग्रहामुळे खालील परिणाम होतात.
 1. सामाजिक समुहामध्ये दुराभिमान वाढू लागतो.
 2. पूर्वग्रह अधिक मजबूत होतात व समाजात दरी निर्माण होते.

समाजशास्त्र
प्रकरण-1 कार्ड-3
सामाजिक स्तर

अ) पाच-सहा वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) 1. अस्पृश्यतेमुळे दलित समाजाला शैक्षणिक, सामाजिक, राजकीय जीवनात संधी नाकारल्या गेल्या.
2. अस्पृश्यतेमुळे समाजामध्ये उच्च व नीच हा भेदभाव निर्माण झाला.
3. अस्पृश्यता ही मानवी हक्काच्या विरोधात आहे.
4. आर्थिक असमानता निर्माण होवून समाजातील हा वर्ग दुबळा बनला.
- 2) अस्पृश्यतेच्या निवारणासाठी सरकारने खालील उपाय केले.
 1. घटनेचे 17 वे कलम अस्पृश्यतेचे खंडन करते.
 2. 1955 मध्ये अस्पृश्यतेच्या विरोधात कायदा जारी केला.
 3. 1976 मध्ये मुलभूत हक्क संरक्षण कायदा आस्तित्वात आला.
 4. अस्पृश्यता मानने हा गुन्हा आहे.
 5. अस्पृश्यांना मतदानाचा, समानतेचा त्याचपध्दतीने नोकरीमध्ये राखीवतेचा अधिकार दिला आहे.

समाजशास्त्र
प्रकरण-2 कार्ड-1
श्रम व आर्थिक जीवन

अ) योग्य पर्याय निवडा.

- 1) a) विशेष नैपुण्य
- 2) b) असंघटीत कामगार
- 3) a) 1976

ब) एका वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) विशिष्ट ध्येय ठेऊन केलेल्या कार्याला श्रम असे म्हणतात.
- 2) श्रमाची विभागणी खालील गोष्टींवर अवलंबून असते.
आवड, सामर्थ्य, वय, विशेष नैपुण्य, कौशल्य, लिंगभेद
- 3) कोणत्याही आर्थिक लाभाची अपेक्षा न ठेवता केलेले काम ज्यामुळे मानसिक समाधान मिळते मजुरीरहित श्रम म्हणतात.
- 4) योग्य वय, क्षमता, आवड असूनदेखील कामाची संधी मिळत नाही त्याला बेरोजगारी असे म्हणतात.

समाजशास्त्र
प्रकरण-2 कार्ड-2
श्रम व आर्थिक जीवन

अ) एका वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) एखादे काम लोकांचे वय, आवड, कौशल्य, लिंगभेद, नैपुण्य यावर आधारीत विभागले जाते त्याला श्रम विभागणी म्हणतात.
- 2) कायदे व नियमानुसार विशिष्ट क्षेत्रात काम करणाऱ्या कामगारांना संघटित कामगार म्हणतात.
- 3) संघटित कामगारांना खालील सुविधा मिळतात.
निश्चित वेतन, भत्ते, पगारी रजा व निवृत्ती वेतन

ब) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) बेरोजगारीमुळे पुढील समस्या निर्माण होतात.
दारिद्र्य, अनारोग्य, अपराध, भ्रष्टाचार, कौटुंबिक विच्छेद, फसवणूक, कपट, चोऱ्या व व्याभिचार
- 2) आर्थिक फायदा मिळविण्यासाठी घेतलेले शारिरीक अथवा बौद्धिक श्रम म्हणजे मजुरीसहीत श्रम होय.
- 3) बेकारीचे प्रकार खालीलप्रमाणे
अर्धबेकारी, गुप्त बेकारी, तांत्रिक बेकारी, चक्रीय बेकारी, ऐच्छिक बेकारी, सुशिक्षित व अशिक्षित बेकारी

समाजशास्त्र
प्रकरण-2 कार्ड-3
श्रम व आर्थिक जीवन

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे द्या.

1) बेरोजगारीची कारणे पुढीलप्रमाणे

लोकसंख्या वाढ, यांत्रिकीकरण, कारखान्यांचे बंद किंवा संप, टाळेबंदी, शारिरीक व बौद्धिक अकार्यक्षमता इ.

2) केंद्र सरकारने इ.स. 1976 मध्ये समान वेतन कायदा लागू केलेला आहे.

यामुळे संघटित क्षेत्रातील वेतनातील तफावत कमी होत चालली आहे.

3) असंघटित कामगारांच्या समस्या खालीलप्रमाणे

असंघटित कामगारांना नियम व अटी नसतात. त्यामुळे त्यांना अतिरिक्त सुविधा किंवा वैद्यकीय सुविधा मिळत नाहीत.

त्यांना फक्त मजुरी मिळते. नोकरीची हमी, निश्चित वेतन व इतर भत्ते मिळत नाहीत.

4) 1. संघटित कामगार :

कायदे व नियमानुसार एखाद्या विशिष्ट क्षेत्रात काम करणाऱ्या कामगारांना संघटित कामगार असे म्हणतात.

2. असंघटित कामगार :

विशिष्ट संघटना सरकारचे नियम व नियंत्रणाशिवाय काम करणाऱ्या कामगारांना असंघटित कामगार असे म्हणतात.

समाजशास्त्र
प्रकरण-3 कार्ड-1
सामुहिक वर्तन आणि प्रतिरोध

अ) योग्य पर्याय निवडा.

- 1) b) अप्पिको
- 2) d) मेधा पाटकर
- 3) a) कैगा

ब) एका वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) चिपको चळवळ उत्तरप्रदेश या राज्यात सुरु झाली.
- 2) एका विशिष्ट कारणाला प्रतिसाद देण्यासाठी तात्पुरत्या जमलेल्या लोकांच्या समुहाला जमाव म्हणतात.
- 3) समुहाच्या हिंसक व विध्वंसक समुहाच्या वर्तणुकीला दंगल म्हणतात.
- 4) दंगलीची उदाहरणे खालीलप्रमाणे
जातीय दंगल, गटागटातील वैमनस्य, मारामान्या इत्यादी.

समाजशास्त्र
प्रकरण-3 कार्ड-2
सामुहिक वर्तन आणि प्रतिरोध

अ) एका वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) सायलेंट व्हॅली केरळ राज्यात आहे.
- 2) महिलांच्यामध्ये स्वावलंबन निर्माण करण्यासाठी कर्नाटकात स्त्रीशक्ती योजना सुरु झाली.
- 3) चिपको चळवळीचे शिल्पकार सुंदरलाल बहुगुणा व चंडीप्रसाद भट्ट
- 4) जमावाची उदाहरणे खालीलप्रमाणे
चित्रपटगृहाजवळ तिकिट घेण्यासाठी जमलेले लोक, डोंबाऱ्याचा खेळ पाहण्यासाठी जमलेली गर्दी

ब) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) 1. जमाव समाजातील त्रुटी किंवा दोष दाखवतो.
2. सामाजिक संस्थांच्या कार्याबद्दलचा असंतोष प्रकट केला जातो.
3. सरकारी धोरणे, योजना याबद्दल लोकांचे असमाधान प्रकट केले जाते.
- 2) जमावाचे स्वरूप
तात्पुरत्या काळासाठी जमलेले लोक म्हणजे जमाव. जमाव परस्पर भावना, क्रिया, मत प्रदर्शित करतो.
- 3) माती, हवा, पाणी व आपल्या सभोवतालचे वातावरण विविध कारणांनी प्रदुषित होत आहे.
यालाच पर्यावरण प्रदुषण म्हणतात.

समाजशास्त्र
प्रकरण-3 कार्ड-3
सामुहिक वर्तन आणि प्रतिरोध

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) 1. कारवारजवळ कैगा याठिकाणी अनुशक्ती केंद्र स्थापन करण्यात आले. त्यामुळे जंगलांचा नाश व भट्टीतून बाहेर पडणाऱ्या किर्णोत्सर्जनामुळे पर्यावरणाचे प्रदुषण होत आहे.
2. या परिसरात राहणाऱ्या प्राणी प्रजातीला सुध्दा धोका निर्माण झाला आहे. त्यामुळे

2) चिपको चळवळीचे वर्णन पुढीलप्रमाणे

उत्तर प्रदेश सरकारने तेहरी-गढवाल प्रदेशात देवदार वृक्ष कापण्याची परवानगी दिली. सुंदरलाल बहुगुणा व चंडीप्रसाद भट्ट यांनी 1973 मध्ये वृक्षतोडीला विरोध करण्यासाठी झाडांना मिठी मारण्याची चिपको चळवळ सुरु केली.

3) कर्नाटकात महिलांच्या स्व-सहाय्य संघाचे वर्णन

कर्नाटक सरकारने स्त्रीशक्ती या नावाखाली अनेक महिला स्व-सहाय्य संघटना पूर्ण राज्यात निर्माण केलेल्या आहेत. याचे उत्तम उदाहरण म्हणजे धर्मस्थळ ग्रामीण विकास योजना. त्याचबरोबर दक्षिण कन्नड जिल्ह्यामध्ये चालविला जाणारा सिरी नावाचा ग्रामीण उद्योग.

4) अप्पिको चळवळीची कारणे पुढीलप्रमाणे

उत्तर कन्नड जिल्ह्यामध्ये सल्यानी गावात शेतकऱ्यांनी 1983 मध्ये अप्पिको चळवळ सुरु केली. झाडे तोडण्यासाठी ठेकेदार जेव्हा आले तेव्हा शेतकऱ्यांनी झाडांना अलिंगन दिले. यातूनच लोकांच्यामध्ये पर्यावरणाबद्दल जागृती, झाडांचे संवर्धन या गोष्टी दिसून आल्या.

समाजशास्त्र
प्रकरण-4 कार्ड-1
सामाजिक समस्या

अ) एका वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) भयंकर सामाजिक चालीरिती किंवा सामाजिक विकासाला मारक परिस्थिती यालाच सामाजिक समस्या म्हणतात.
- 2) पैसे मिळविण्यासाठी काम करणारी 14 वर्षाखालील मुले म्हणजे बालमजुरी होय.
- 3) लग्नकाळात वधु पक्षांने वर पक्षाला दिलेल्या संपत्तीच्या स्वरूपातील व स्थावर स्वरूपातील भेट वस्तू म्हणजे हुंडा होय.

ब) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) भारतात खालील सामाजिक समस्या आहेत.
 1. बालमजुरी
 2. स्त्रीयांवरील अत्याचार व शोषण
 3. हुंडा
 4. स्त्रीभ्रुण हत्या
 5. स्त्री अर्भक हत्या इ.
- 2) बालमजूर विशेषतः पुढील क्षेत्रात काम करतात.
मळे, बागा, शेती, हॉटेल, लघु व कुटिरोद्योग धंदे, बुट पॉलीस इ.
- 3) बालमजुरीची कारणे खालीलप्रमाणे
दारिद्र्य, गृहकलह, कौटुंबिक हिंसा, पालकांचा घटस्फोट, सामाजिक पिळवणूक, उद्योगपतींची हाव, निरक्षरता, पालकांचे अपहरण इ.
- 4) बालमजुरीमुळे खालील समस्या निर्माण झाल्या आहेत.
अशक्तपणा, कुपोषण, योग्य वैद्यकीय सुविधांचा अभाव, सक्तीची मजुरी, आर्थिक व सामाजिक शोषण इ.

समाजशास्त्र
प्रकरण-4 कार्ड-2
सामाजिक समस्या

अ) एका वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) बालमजुरी प्रतिबंधक कायदा 1986 मध्ये अंमलात आला.
- 2) घटनेतील 24 वे कलम बालमजुरीचा विरोध करते.
- 3) हुंडा बंदी कायदा 1961 मध्ये अंमलात आला.
- 4) स्त्रीच्या गर्भातील बाळ जर मुलगी असेल तर तीला गर्भातच मारले जाते यालाच स्त्रीभ्रूण हत्या म्हणतात.

ब) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) बालमजुरीमुळे खालील परिणाम झाले आहेत.
बालमजुरीमुळे कुपोषणाची समस्या निर्माण झाली आहे. मुलांचा शारिरीक, भावनिक व मानसिक छळ केला जातो. त्यांना योग्य वैद्यकीय सुविधा मिळत नाहीत. त्यांचे सामाजिक शोषण केले जाते.
- 2) हुंडा ही एक सामाजिक समस्या आहे.
सांपत्तिक स्थिती नसल्याने वधु पक्षाला वराच्या मागण्या उदा. पैसा, दागिने देणे शक्य नसले तरीही त्यांना या मागण्या पूर्ण करण्यासाठी संघर्ष करावा लागतो. हुंड्यामुळे स्त्रीयांचा स्वाभिमान, दर्जा, गौरव पायदळी तुडविला जातो. अनेकवेळा स्त्रीयांची हत्या केली जाते. किंवा स्त्रिया आत्महत्या करायला प्रवृत्त होतात.
- 3) हुंडा पध्दत निर्मूलणासाठी खालील उपाय करण्यात आले आहेत.
1961 साली सरकारने हुंडा प्रतिबंधक कायदा आस्तित्वात आणला आहे. या कायद्याचे उल्लंघन करणाऱ्यास रु.5000/- दंड किंवा 6 महिने शिक्षा किंवा दोन्ही शिक्षा एकाच वेळेस भोगाव्या लागतात. 1986 च्या कायदानुसार रु. 15000/-दंड व 5 वर्षे कारावासाची शिक्षा दिली जाते.

समाजशास्त्र
प्रकरण-4 कार्ड-3
सामाजिक समस्या

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) हुंडा पध्दतीचे दुष्परिणाम खालीलप्रमाणे
हुंडा स्त्रीयांचा स्वाभीमान, दर्जा, गौरव पायदळी तुडवितो. यामुळे कौटुंबिक कलहात वाढ होते. स्त्री-पुरुषांच्यामध्ये वैषम्य निर्माण होते. हुंड्यामुळे अनैतिकता व हिंसेची वाढ होते. वधुच्या कुटुंबाला भयंकर आर्थिक त्रासाला सामोरे जावे लागते.
- 2) स्त्रीच्या गर्भातील बाळ जर मुलगी असेल तर तीला गर्भातच मारले जाते याला स्त्रीभ्रुण हत्या असे म्हणतात.
- 3) स्त्रीभ्रुण हत्येमुळे खालील परिणाम झाले आहेत.
मुर्लीच्या संख्येत लक्षणीय घट झाली आहे. स्त्री-पुरुष यांच्या लिंग गुणोत्तराच्या प्रमाणात असमानता निर्माण झाली आहे. स्त्रीभ्रुण हत्येमुळे स्त्रीयांचा सामाजिक दर्जा ढासळला आहे.

भूगोल प्रकरण 1(कार्ड-1)

भारत आपली मातृभूमी

अ) योग्य उत्तर निवडा व लिहा.

- 1) b) इंदीरा पॉईंट
- 2) b) $82 \frac{1}{2}^{\circ}$ पूर्व रेखांश
- 3) c) $23 \frac{1}{2}^{\circ}$ उत्तर अक्षांश
- 4) b) अलाहाबाद रेषा

ब) एका वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) भारताच्या मध्यातून $82 \frac{1}{2}^{\circ}$ पूर्व रेखांश जाते.
- 2) आकारमानाच्या बाबतीत भारताचा सातवा क्रमांक लागतो.
- 3) भारत हे ग्रिनीच प्रमाण वेळेपेक्षा 5 तास 30 मिनिटाने पुढे आहे.

भूगोल
प्रकरण 1(कार्ड-2)
भारत आपली मातृभूमी

अ) योग्य उत्तर निवडा व लिहा.

- 1) b) मालदिवज
- 2) a) भूतान, पाकिस्तान, म्यानमार, नेपाळ
- 3) b) नवी दिल्ली
- 4) a) श्रीलंका
- 5) c) 17.5%

भूगोल

प्रकरण 1(कार्ड-3)

भारत आपली मातृभूमी

अ) योग्य उत्तर निवडा व लिहा.

- 1) c) सिंधू
- 2) a) भरत
- 3) d) श्रीलंका
- 4) c) ग्रेट निकोबार
- 5) b) दक्षिण

ब) एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) भारताचे क्षेत्रफळ 32,87,263 चौ.कि.मी. इतके आहे
- 2) भारत हा 6° उत्तर अक्षांशापासून 37° उत्तर अक्षांशात विभागला आहे.
- 3) भारत हा 68° पूर्व रेखांशापासून 97° पूर्व रेखांशात विभागला आहे.

भूगोल

प्रकरण-2 (कार्ड-1)

भारताचे स्वाभाविक विभाग

अ) खालीलपैकी एक पर्याय निवडा.

- 1) c) शिवालिक्स रांगा
- 2) a) के 2 गॉडविन ऑस्टीन
- 3) b) द्विपकल्पीय पठार
- 4) c) सतलज गंगा
- 5) b) गाळाची माती

ब) एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) हिमालयातील प्रसिध्द दऱ्या कांग्रा, कुलू, लाहूल व काश्मीर या आहेत.
- 2) हिमालयाच्या पायथ्याकडील टेकड्या शिवालीक्स पर्वतरांगा या नावाने ओळखल्या जातात.
- 3) भारतातील अलिकडच्या काळात तयार झालेली जमीन शिवालीक्स ही आहे.
- 4) अंदमान व निकोबार बेटे ज्वालामुखी पासून बनली आहे.

क) दोन ते तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) हिमालय भारतीयांना संरक्षण देतो.
सैबेरियाकडील थंड वारे अडविले जातात.
अनेक नद्यांचे उगमस्थान आहे.
जलविद्युत केंद्रे स्थापन करण्यात आली आहेत.
अनेक पशू पक्षांचे घर आहे.
खनिज संपत्ती मुबलक प्रमाणात उपलब्ध आहेत.
पर्यटन व धार्मिक केंद्रे म्हणून प्रसिध्द आहे.

भूगोल

प्रकरण-2 (कार्ड-2)

भारताचे स्वाभाविक विभाग

अ) खालीलपैकी एक पर्याय निवडा.

- 1) c) लक्षद्विप बेट
- 2) a) अरबी समुद्रात
- 3) a) पमीर नॉट

ब) एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) शिवालीक्स पर्वतरांगावरील अरुंद मैदानांना ड्यून्स म्हणतात.
- 2) सैबेरीयाकडून येणारे थंड वारे अडवले जातात.
- 3) भारताच्या मालकीची 247 बेटे आहेत
- 4) पश्चिम किनाऱ्याला महाराष्ट्र, गोवा व कर्नाटकात कोकण असे म्हणतात.

क) दोन ते तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) भारताचे स्वाभाविक विभाग खालीलप्रमाणे
उत्तरेकडील पर्वत उत्तरेकडील पठार
द्विपकल्पीय पठार किनारपट्ट्या
- 2) पश्चिम किनाऱ्यावरील चार बंदर खालीलप्रमाणे
1. मुंबई 2. मारमगोवा 3. कोचीन 4. कांडला 5. मंगलोर
- 3) नद्यांनी गाळाची माती वाहून संचित झाली आहे.
- 4) द्विपकल्पीय पठाराला आर्थिकदृष्ट्या महत्व खालीलप्रमाणे
खनिज संपत्तीने समृद्ध
जलविद्युत शक्ती निर्माण करण्यास उपयुक्त अनेक धबधबे
उद्योगधंदे
- 5) 1. पश्चिम घाट खूप उंच आहे.
2. ते सलग आहेत.

3. द्विपकल्पीय पठाराच्या पश्चिमेला

6) पश्चिम किनारा	पूर्व किनारा
1. अरबी समुद्र व पश्चिमघाट यांच्यामध्ये	1) बंगलचा उपसागर व पूर्वघाट यांच्यामध्ये
2. कच्छ पासून कन्याकुमारी	2) कन्याकुमारी ते बंगालपर्यंत
3. मलबार कोकण व गुजराथ किनारा	3) कोरोमंडल व उल्कल किनारा

भूगोल

प्रकरण-2 (कार्ड-3)

भारताचे स्वाभाविक विभाग

अ) खालीलपैकी एक पर्याय निवडा.

- 1) c) सर्वोच्च हिमालय
- 2) c) तामिळनाडू
- 3) c) 8848 मी.
- 4) b) काराकोरम
- 5) b) सह्याद्री
- 6) a) अनैमुडी
- 7) a) निलगिरी

ब) एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) शिवालीक रांगातील चार डून्सची नावे खालीलप्रमाणे
डेहराडून, कोटा, पातली, चौखम्बा, उधमपूर
- 2) हिमालयातील खिंडीचे महत्व खालीलप्रमाणे
खिंडींमुळे पर्वतीय प्रदेशात वाहतूक सुविधा उपलब्ध होते. हे प्रदेश सुंदर असल्याने पर्यटन केंद्रे म्हणून विकसित झाले आहेत.
- 3) मध्य हिमालयातील चार थंड हवेची ठिकाणे शिमला, मुसोरी, नैनिताल, रानीखेत ही आहेत.
- 4) हिमालयातील महत्वाच्या दऱ्या काश्मीर, कांगरा, कुलू व लाहूल या आहेत.
- 5) शिवालीक रांगांची वैशिष्ट्ये खालीलप्रमाणे-
या रांगांची अलिकडच्या काळात निर्मिती झाली आहे.
हिमालयाच्या दक्षिणेकडील भागात स्थित आहेत.
याची सरासरी उंची (1300 मीटर) आहे. पर्वतावर पठारे (अरुंद मैदाने) आहेत.
- 6) 1. गंगा मैदानाच्या दक्षिणेकडे हिंद महासागरापर्यंत स्थित आहे.
2. 16 लाख चौ. कि.मी. क्षेत्रफळ आहे.
3. अरवली पर्वतरांगापासून कन्याकुमारी पर्यंत आहे.

भूगोल

प्रकरण 3 (कार्ड-1)

भारताचे मान्सून हवामान, ऋतू व लक्षणे

अ) योग्य उत्तर निवडा व लिहा.

- 1) c) मौसिनराम
- 2) b) ईशान्य (मान्सून परतीचा) मान्सून

ब) एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) पश्चिम बंगालमध्ये उन्हाळ्यात पडणाऱ्या पावसाला काल बैसाखी असे म्हणतात.
- 2) केरळ व कर्नाटकमध्ये उन्हाळ्यात पडणाऱ्या पावसाला मँगो शॉवर्स म्हणतात.
- 3) भारतात सर्वात कमी पाऊस पडणारे ठिकाण राजस्थानातील रोयली हे होय.
- 4) भारतातील सर्वात जास्त तापमानाची नोंद होणारे ठिकाण राजस्थानातील गंगानगर (52° से.) हे होय.

क) खालील प्रश्नांची तीन ते चार वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) भारताच्या हवामानावर परिणाम करणारे घटक खालीलप्रमाणे-
 1. भारताचे स्थान
 2. विस्तार
 3. आकार
 4. समुद्र सपाटीपासून उंची असणारे प्रदेश
 5. भारतात पडणारा मान्सूनचा पाऊस
- 2) भारताच्या वार्षिक हवामानाचे चार मोसम खालीलप्रमाणे
 1. उन्हाळा (मार्च ते मे)
 2. पावसाळा, नैऋत्य मान्सून (जून ते सप्टेंबर)
 3. मान्सून परतीचा मोसम, ईशान्य मान्सून (ऑक्टोबर ते नोव्हेंबर)
 4. हिवाळा (डिसेंबर ते फेब्रुवारी)
- 3) भारतात सर्वात जास्त पाऊस पडणारी ठिकाणे (प्रदेश) खालीलप्रमाणे
 1. पश्चिम घाटाच्या पश्चिमेकडे
 2. अंदमान व निकोबार बेटे
 3. ईशान्यकडील पर्वतीय प्रदेश (आसाम व मेघालय)
 4. हिमाल पर्वताचा पायथ्याकडील प्रदेश

4) भारतात सर्वात कमी पाऊस पडणारे प्रदेश खालीलप्रमाणे

1. पश्चिम घाटाच्या पूर्वेकडील प्रदेश
2. पर्जन्य छायेचा प्रदेश
3. राजस्थान
4. गुजरातचा उत्तरेकडील प्रदेश
5. जम्मू व काश्मीर (झास्कर पर्वत)
6. पंजाबचा उत्तरेकडील प्रदेश

5) भारतीय शेती हा मान्सूनचा जुगार आहे. कारण खालीलप्रमाणे-

1. भारतात पडणारा मान्सूनचा पाऊस हा अनिश्चित स्वरूपाचा आहे. तो कधी कुठे व किती पडेल याचा अंदाज नाही.
2. पडला तर इतका पडतो की, ओल्या दुष्काळाचे स्वरूप येते, नाही पडला तर कोरडा दुष्काळ जाहीर करावा लागतो.
3. मान्सून अनिश्चित असल्यामुळे शेतीच्या मशागतीची कामे खोळंबतात. त्यामुळे शेतीच्या उत्पादनात घट होते.

भूगोल

प्रकरण 3 कार्ड-2

भारताचे मान्सून हवामान, ऋतु आणि लक्षणे

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) a) जुगार
- 2) c) काल बैसाकी
- 2) d) पावसाळा
- 2) d) गंगानगर

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) भारतातील सर्वात कमी पाऊस पडणारे राजस्थानमधील रोयली हे ठिकाण होय.
- 2) भारतात पावसाचे वार्षिक सरासरी प्रमाण 118 सें.मी. इतके असते.
- 3) सुमारे 50 सें.मी. पेक्षा कमी पाऊस पडणाऱ्या प्रदेशाला कमी पावसाचा प्रदेश म्हणतात.
- 4) एकूण पावसाच्या 75 टक्के पाऊस पावसाळ्यात पडतो.

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) भारताचे वार्षिक हवामान 4 ऋतूत विभागले आहे. ते म्हणजे
 1. उन्हाळा (मार्च-मे)
 2. पावसाळा (जून-सप्टेंबर)
 3. मान्सून परतीचा मोसम (ऑक्टोबर-नोव्हेंबर)
 4. हिवाळा (डिसेंबर-फेब्रुवारी)

भूगोल

प्रकरण 3 कार्ड-3

भारताचे मान्सून हवामान, ऋतु आणि लक्षणे

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) 1. मान्सूनचे हा शब्द अरबी भाषेतील मौसम या शब्दापासून आलेला आहे.
2. मौसम म्हणजे ऋतु किंवा हंगाम होय.
3. भारतात जून ते सप्टेंबर या विशिष्ट हंगामात मान्सूनचे वारे वाहतात. विशिष्ट हंगामात वाहणाऱ्या या मोसमी वाऱ्यांना मान्सूनचे वारे म्हणतात.
- 2) 1. भारतातील मान्सूनचा पाऊस हा बदलत गेलेला आहे.
2. हा पाऊस कधी वेळेवर येतो. तर कधी उशीरा येतो. त्यामुळे शेतीच्या मशागतीची कामे खोळंबतात.
3. खूप पडला तर ओला दुष्काळ आणि नाही पडला तर कोरडा दुष्काळ म्हणून भारतीय शेती मान्सूनचा जुगार आहे.

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) 1. मे महिन्याच्या मध्यापर्यंत भारतात उष्णता प्रचंड वाढलेली असते. त्यामुळे हवेचा दाब कमी होतो.
2. विषुववृत्ताच्या दक्षिणेला अग्नेय व्यापारी वारी वाहतात. फेल्सच्या नियमाप्रमाणे विषुववृत्त ओलांडल्यानंतर अग्नेय वारे नैऋत्य बनतात.
3. हे नैऋत्य वारे अरबी समुद्रावरून आणि बंगलच्या उपसागरावरून वाहताना आर्द्रता धारण करतात. व भारताच्या वेगवेगळ्या प्रदेशात पाऊस घेऊन येतात.
4. हा पाऊस जून ते सप्टेंबर या विशिष्ट महिन्यात पडतो. म्हणून याला मोसमी पाऊस म्हणतात.

भूगोल

प्रकरण 4 (कार्ड-1)

भारतातील माती

अ) योग्य उत्तर निवडा व लिहा.

- 1) a) काळी माती
- 2) d) गाळाची माती.
- 3) b) लॅटरेट माती व डोंगरी माती

ब) एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) काळ्या मातीत येणारे कापूस हे प्रमुख पीक आहे.
- 2) द्विपकल्पीय पठारावर काळी माती सर्वाधिक पसरलेली आहे.
- 3) गाळाची माती नद्यांनी वाहून आणलेल्या गाळापासून तयार झाली आहे.
- 4) रागी (नाचणा) व तेलबियांसाठी लाल माती उपयुक्त आहे.
- 5) लाखो वर्षांपूर्वी फुटलेल्या ज्वालामुखींमुळे काळी माती बनली आहे.
लाव्हारस थंड होऊन त्याचे लहान लहान स्फटिकात रुपांतर होऊन काळी माती बनली आहे.

क) खालील प्रश्नांची तीन ते चार वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) भारतात आढळणारी विविध प्रकारची माती खालीलप्रमाणे
 1. गाळाची माती (गंगा व तीच्या उप नद्यांच्या खोऱ्यांच्या प्रदेशात, किनारपट्ट्यांच्या प्रदेशात नद्यांच्या मुखाजवळ)
 2. काळी माती (महाराष्ट्र, कर्नाटक द्विपकल्पाच्या इतर भागावर)
 3. लाल माती (काळ्या मातीच्या आजुबाजूच्या प्रदेशात)
 4. डोंगरी माती (सह्याद्री, विंध्य, राजमहल व इतर पर्वतीय प्रदेशात)
 5. लॅटरेट माती (सह्याद्री, हिमालयाच्या कांही भागात)
 6. वाळवंटी माती (राजस्थान, गुजराथ व पंजाबचा कांही भाग)

- 2) मातीच्या संरक्षणाचे उपाय खालीलप्रमाणे-
1. मातीची धूप रोखणे म्हणजेच मातीचे संरक्षण होय.
 2. बांधाना समांतर नांगरणी करणे.
 3. पाणी वाहून जाऊ नये म्हणून बांध घालणे.
 4. आळीपाळीने पीके घेणे.
 5. जंगल तोड थांबवून जंगले वाढविणे.
 6. पाण्याचा योग्य वापर करणे.
 7. धरणे बांधणे.
- 3) मातीची धूप होण्याची कारणे खालीलप्रमाणे-
1. अरण्याचा नाश
 2. जनावरांचे प्रचंड चरणे
 3. जुन्या पध्दतीची शेतीची मशागत
 4. पाण्याचा गरजेपेक्षा जास्त वापर
 5. एकाच प्रकारचे पीक वर्षानुवषे घेणे.
 6. रासायनिक खतांचा जास्त वापर
 7. तननाशक व जंतुनाशकांचा अति वापर

भूगोल
प्रकरण 4 कार्ड-2
भारतातील माती

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) a) काळी कपाशीची माती
- 2) d) डेक्कन ट्रॅप
- 3) b) मातीची झीज
- 4) c) मातीची धूप

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) काळी माती महाराष्ट्र, गुजराथ, मध्यप्रदेश, आंध्रप्रदेशाचे पश्चिम भाग, उत्तर कर्नाटक इ. प्रदेशात आढळते.
- 2) लॅटरेट माती कॉफी, चहा, मळ्यांच्या पिकासाठी उपयुक्त आहे.
- 3) भू-पृष्ठावर दिसून येणाऱ्या वरच्या स्तरावर अनेक बदल होतात. मातीची उपजाऊ क्षमता कमी होते. त्या क्रियेला मातीची धूप म्हणतात.
- 4) मातीची उत्पत्ती, कणाची रचना, रासायनिक संयोजन व त्याच्या परिवर्तनाच्या अध्ययनाला मातीशास्त्र असे म्हणतात.

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) मातीचे संरक्षण करण्यासाठी खालील योजना हाती घेतल्या आहेत.
 1. बांधाना समांतर नांगरणी करणे.
 2. पाणी वाहून जाऊ नये. म्हणून बांध घालणे.
 3. आळीपाळीने पिके घेणे.
 4. जंगल तोड थअंबविणे.
 5. पाण्याचा योग्य वापर करणे.
 6. धरणे बांधणे

भूगोल

प्रकरण 4 कार्ड-3

भारतातील माती

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

1) भारतातील मातीचे सहा प्रकार आहेत ते खालीलप्रमाणे-

1. गाळाची माती	4. डोंगरी माती
2. काळी माती	5. लॅटराईट माती
3. लाल माती	6. वाळवंटी माती

2) मातीची धूप होण्याची कारणे खालीलप्रमाणे-

1. अरण्याचा नाश
2. जनावरांचे प्रचंड चरणे
3. जुन्या पध्दतीची शेतीची मशागत
4. पाण्याचा गरजेपेक्षा जास्त वापर
5. एकाच प्रकारचे पीक वर्षानुवषे घेणे.
6. रासायनिक खतांचा जास्त वापर
7. तननाशक व जंतुनशकांचा अति वापर

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) 1. गाळाची माती नद्यांनी वाहून आणलेल्या गाळाचे संचयन झाल्याने बनली आहे.
2. भारतात ही माती 7.7 दशलक्ष चौ.किं. प्रदेशात पसरली आहे.
3. ही माती उत्तर प्रदेश, बिहार, प. बंगाल, ओरीसा, पंजाब, तमिळनाडू, आंध्रप्रदेश इ. राज्यात पसरली आहे. शिवाय नर्मदा, तापी, गोदावरी कावेरी नद्यांच्या खोऱ्यात पसरली आहे.
4. या मातीत ताग, ऊस, गहू, भात इ. महत्वाची पीके येतात.

भूगोल

प्रकरण 5 (कार्ड-1)

भारतातील जंगले/अरण्ये

अ) योग्य उत्तर निवडा व लिहा.

- 1) b) मध्यप्रदेश
- 2) a) डाऊरेल
- 3) c) हरीयाणा

ब) एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) एका प्रदेशात नैसर्गिक रितीने वाढलेल्या वनस्पती समुहांना स्वाभाविक वनस्पती समुह असे म्हणतात
- 2) भारतातील पहिले राष्ट्रीय उद्यान जिम कॉर्बेट राष्ट्रीय उद्यान (उत्तरांचल) हे आहे.
- 3) अरण्ये मानवापासून, पाण्यापासून व नैसर्गिक आपत्तीपासून सुरक्षित ठेवण्यालाच अरण्याचे संरक्षण असे म्हणतात.
- 4) भारतात 523 वन्यजीव निर्भयस्थाने आहेत.

क) खालील प्रश्नांची चार ते पाच वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) भारतात आढळणाऱ्या निरनिराळ्या अरण्यांचे प्रकार खालीलप्रमाणे
 1. सदाहरीत अरण्ये
 2. पानझडी/मान्सून अरण्ये
 3. उष्णकटीबंधातील गवताळ अरण्ये
 4. मॅग्रोव्ह अरण्ये
 5. वाळवंटी अरण्ये
 6. हिमालयातील अल्पाईन वनस्पती

2) अरण्यांचे संरक्षण करणाऱ्या पध्दती खालीलप्रमाणे

1. घर्षणामुळे आग लागणाऱ्या झाडांची तोडणी करणे.
2. अरण्यातील झाडांना येणाऱ्या रोगांवर नियंत्रण ठेवणे.
3. सामाजिक वनीकरण कार्यक्रम राबवणे.
4. बिया पेरणे
5. नियमबाह्य झाडांची तोडणी थांबविणे.
6. पाळीव प्राण्यांना चरण्यापासून रोखणे.
7. सार्वजनिक झाडे लावण्यास प्रोत्साहन देणे.
8. झाडांच्या महत्वाविषयी जागरूकता निर्माण करणे.

भूगोल
प्रकरण 5 (कार्ड-2)
भारतातील अरण्ये

अ) योग्य उत्तर निवडा व लिहा.

- 1) c) मॅग्रेव्ह अरण्ये
- 2) c) सदाहरीत अरण्ये

ब) एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) भारतात 18 जैविक संरक्षण क्षेत्रे आहेत.
- 2) गिर राष्ट्रीय उद्यान गुजराथ राज्यात आहे.

क) खालील प्रश्नांची चार ते पाच वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) नैसर्गिक वनस्पतीवर प्रभाव टाकणारे घटक खालीलप्रमाणे-
तापमान पाऊस,
जमीनीची निर्मिती व स्वरूप माती
- 2) चार वन्यजीव अभयारण्यांची नांवे खालीलप्रमाणे
1. अन्नामलाई 2. महारीहार
3. भरतपूर 4. बीरमोतीबाग
5. नागार्जूनसागर
- 3) भारतातील कोणत्याही चार राष्ट्रीय उपवनांची नांवे खालीलप्रमाणे
1. काझीरंगा राष्ट्रीय उद्यान 2. सुंदरबन
3. हजारीबाग 4. गिर राष्ट्रीय अभयारण्य
5. कान्हा राष्ट्रीय उद्यान 6. ताडोबा राष्ट्रीय उद्यान
- 4) भारतातील चार जैविक संरक्षण क्षेत्रे खालीलप्रमाणे
1. निलगिरी 2. नंदादेवी 3. नोक्रेक
4. ग्रेट निकोबार 5. मन्नारचे आखात 6. सुंदरवन
7. सिमिलीपाल 8. कांचनगंगा

भूगोल

प्रकरण 5 (कार्ड-3)

भारतातील अरण्ये

अ) योग्य उत्तर निवडा व लिहा.

- 1) d) हिमालयातील अल्पाईन अरण्ये
- 2) c) महाराष्ट्र
- 3) b) 1 - c 2 - d, 3 - a, 4 - b
- 4) a) 1 - d, 2 - c, 3 - a, 4 - b

ब) एका वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) वन्यजीवांचे त्यांच्या मूळस्थानी संरक्षण करणे.

भूगोल
प्रकरण 6 वे (कार्ड-1)
जलसाधन संपत्ती

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) b) 33.7%
- 2) b) अप्परकृष्णा योजना
- 3) a) ओरिसाचे दुःख
- 4) a) अप्परकृष्णा योजना

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) विहिरीचे दोन प्रकार खालीलप्रमाणे
1. उघड्या विहिरी 2. कुपनलिका
- 2) अप्परकृष्णा योजनेपासून 6.47 लक्ष हेक्टर जमिनीस पाणी पुरवठा केला जातो.
- 3) भारतातील पहिली बहुउद्देशीय धरण योजना, दामोदर दरी योजना आहे.
- 4) तुंगभद्रा योजना कर्नाटक व आंध्रप्रदेश या दोन राज्याची संयुक्त योजना आहे.

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) विहीर, तलाव, कालवे किंवा नदीतील पाणी इलेक्ट्रीक पंप किंवा डिझेल इंजिनच्या सहाय्याने शेतीला (पिकांना) पुरवठा करणे यालाच पाणी पुरवठा म्हणतात.
- 2) नद्यावर धरणे बांधून पाणी अडविले जाते आणि नद्यापासून कालवे काढून शेतीला पाणी पुरवठा केला जातो. व जेव्हा नद्याना पूर येतो तेव्हा कालव्यातून शेतीस पाणी पुरवठा केला जातो. त्याला पुराचे कालवे म्हणतात.

भूगोल
प्रकरण 6 वे (कार्ड-2)
जलसाधन संपत्ती

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) b) दामोदर
- 2) d) कोसी
- 3) a) पंपा सागर
- 4) c) कृष्णा

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) हिराकूड योजनेचा ओरीसा, झारखंड, छत्तिसगड या राज्यांना पाणीपुरवठा केला जातो.
- 2) आलमट्टी धरण कृष्णा नदीवर बांधले आहे.
- 3) 1. पुराचे कालवे 2. बारमाही कालवे हे दोन कालव्याचे प्रकार
- 4) पाणी पुरवठा म्हणजे कृत्रीम पध्दतीने कालवे, विहिरी, तलावापासून पाणी पुरवठा करणे होय.

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) 1. दामोदर दरी योजना 2. कोसी योजना
3. हिराकूड योजना 3. नर्मदा योजना
- 2) 1. नद्यांना धरण बांधून कालवे काढणे कायमचा पाणी पुरवठा केला जातो. यालाच बारामाही कालवे असे म्हणतात.
2. याचे जाळे उ. प्रदेश, हरियाणा, म. प्रदेश या ठिकाणी पसरलेले आहे.

भूगोल
प्रकरण 6 वे (कार्ड-3)
जलसाधन संपत्ती

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) पाणी पुरवठ्याचे प्रकार खालीलप्रमाणे-
 1. विहिरीच्या सहाय्याने पाणी पुरवठा- उघड्या विहिरी
 2. तलावाच्या सहाय्याने पाणी पुरवठा
 3. कालव्याच्या सहाय्याने पाणी पुरवठा
- 2) भारतातील सर्व राज्ये एकमेकांना विद्युत जाळ्यांनी जोडलेली आहेत. त्यामुळे जास्त विद्युत उत्पादन करणाऱ्या राज्यातून कमी विद्युत पुरविली जाते. यालाच राष्ट्रीय विद्युत जाळे असे म्हणतात.
- 3)
 1. गोकक फॉल्स (इ.स. 1887)
 2. शिवन समुद्र (इ.स. 1902)
 3. अलमट्टी (अप्पर कृष्णा)
 4. शरावती (जोग फॉल्स)
 5. तुंगभद्रा

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) पंचवार्षिक योजना काळात देशातील प्रमुख नद्यावर शेतीला पाणी पुरवठा व जलविद्युत शक्तीबरोबरच अनेक उद्देश डोळ्यासमोर ठेऊन धरणे बांधण्यात आलेली आहेत. त्यांना बहुउद्देशीय योजना म्हणतात.

उद्देश :	शेतीला पाणी पुरवठा	जलविद्युत शक्ती
	नौका पर्यटन	पुरावर नियंत्रण
	उद्योगधंद्यांना कच्चा माल	जंगले वाढविणे

- 2) 1. हिमाचल प्रदेशातील सतलज नदिवर हे धरण बांधले आहे.
2. 14.6 लाख हेक्टर जमीनीला पाणी पुरवठा केला जातो.
3. पंजाब, हरियाणा, राजस्थान या राज्यांवर या धरणारी जबाबदारी आहे.
4. हे धरण 226 मी. उंच आहे.
5. भारतातील सर्वात उंच धरण आहे.
6. येथे उत्पादित होणारी जलविद्युत शक्ती दिल्ली व हिमाचल प्रदेश यांना पुरवली जाते.
7. याला गोविंदसागर असे म्हणतात.

भूगोल

प्रकरण 7 वे (कार्ड-1)

भारतातील उपयुक्त जमिन आणि शेती व्यवसाय

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) c) कॉफी
- 2) a) गहु
- 3) b) 100-150 सें.मी.
- 4) a) भात

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) खरीप पिकाचा काळ जून-ऑक्टोबर
- 2) भात पिकविण्यात भारताचे दुसरे स्थान आहे.
- 3) भात पिकविण्यात प्रमुख राज्य पश्चिम बंगाल हे आहे.
- 4) गव्हाचे कोठार असे पंजाब राज्याला म्हणतात.

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) पिकांचे मोसम खालीलप्रमाणे
 1. खरीप मोसम
 2. रब्बी मोसम
 3. उन्हाळी किंवा गळीत मोसम
- 2) फुलशेती करणारी राज्ये खालीलप्रमाणे
 1. तामिळनाडू
 2. प. बंगाल
 2. कर्नाटक
 4. हरियाणा
 5. महाराष्ट्र
 5. राजस्थान

भूगोल

प्रकरण 7 वे (कार्ड-2)

भारतातील उपयुक्त जमिन आणि शेती व्यवसाय

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) b) ऊस आणि तंबाखु
- 2) a) प. बंगाल
- 3) c) 33%
- 4) d) कापूस

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) जमिनीच्या विविध उद्देशांच्या उपयोगाला उपयुक्त जमीन असे म्हणतात.
- 2) रब्बी हंगामातील गहू हे प्रमुख पिक होय.
- 3) भारतामध्ये पावसाळ्यात जू ते सप्टेंबर या काळात जी पिके घेतली जातात. त्याला खरीप पिके असे म्हणतात.
- 4) पेय पिके खालीलप्रमाणे
1. चहा 2. कॉफी

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) 1. आक्टोबर महिन्यापासून हिवाळ्याच्या मोसमात जी पिके घेतली जातात. तीला रब्बी पिके असे म्हणतात.
2. गहू हे रब्बी हंगामातील प्रमुख पिक आहे.
- 2) ऊस पिकविणारी राज्ये खालीलप्रमाणे
1. उत्तर प्रदेश 4. कर्नाटक
2. महाराष्ट्र 5. आंध्रप्रदेश
3. गुजराथ 6. राजस्थान

भूगोल

प्रकरण 7 वे (कार्ड-3)

भारतातील उपयुक्त जमिन आणि शेती व्यवसाय

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) जमीनीचा वापर हा तिच्या योग्यतेनुसार शेतीसाठी गवताळ कुरणांसाठी व इमारती बांधण्यासाठी केला अशा जमिनीला उपयुक्त जमीन असे म्हणतात.
- 2) उपयुक्त जमिनीवर परिणाम करणारे घटक खालीलप्रमाणे
 1. भुस्वरूप
 2. हवामान
 3. लोकसंख्या
 4. मातीचे गुणधर्म
 5. पाणी पुरवठा
 6. बाजारपेठा
- 3) शेतीचे प्रकार खालीलप्रमाणे
 1. अति उत्पन्न देणारी शेती
 2. व्यापारी शेती
 3. उपजिवीकेसाठी केलेली शेती
 4. संयुक्त शेती
 5. लागवडीची शेती

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) कापसाचे पिक पिकविण्यासाठी आवश्यक असलेले घटक खालीलप्रमाणे.
 1. कापूस हे उष्ण व कोरड्या हवामानातील पिक आहे.
 2. या पिकासाठी काळी माती उपयुक्त असते.
 3. 60 ते 70 सें.मी. पावसाची आवश्यकता असते.
 4. 20⁰ सेल्सीयस ते 45⁰ सेल्सीयस तपमानाची आवश्यकता असते
 5. महाराष्ट्रात- मराठवाडा आणि मध्य महाराष्ट्र
 6. कर्नाटकात- विजापूर आणि बीदर या ठिकाणी हे पीक उत्पादित करतात.
- 2) उपयुक्त जमिनीचे प्रकार खालीलप्रमाणे
 1. मशागतीची एकूण जमीन
 2. अरण्ये प्रदेश
 3. शेतीला अप्राप्त असलेली जमीन
 4. पडीक जमीन
 5. गवताळी कुरणे
 6. उपयोगात नसलेली अथवा शेती योग्य जमीन

भूगोल

प्रकरण 8 वे (कार्ड-1)

खनिजे व शक्ती साधने

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) d) 20%
- 2) a) द्रवरूप
- 3) a) झारखंड
- 4) a) 60-70%

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) लोहयुक्त खनिजात भारताचे स्थान 6 वे लागते.
- 2) बिहारमधील दामोदर नदीच्या खोऱ्यात कोळशाच्या खाणी आहेत.
- 3) दगडी कोळसा, पेट्रोलियम ही अपारंपारीक शक्ती साधने आहेत.
- 4) ONGS कमिटीची स्थापना 1976 साली झाली.

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) मॅग्निजचे प्रकार खालीलप्रमाणे
 1. पैरुलोसाईट
 2. सैलोमलिन
 3. ब्रानाईट
 4. हॉलॅडाईट
- 2) अभ्रकाचे प्रकार खालीलप्रमाणे
 1. मेस्कोवाईट
 2. बायोवाईट
 3. प्लुगोवाईट

भूगोल
प्रकरण 8 वे (कार्ड-2)
खनिजे व शक्ती साधने

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) a) अॅल्युमिनियम
- 2) b) अभ्रक
- 3) c) कोळसा
- 4) b) पहिल्या

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) कारण कोळसा अति उपयोगी खनिज असल्या कारणाने याला काळा हिरा असे म्हणतात.
- 2) 1. पैरुलोसाईट 2. सैलोमलिन हे दोन मँगनीजचे प्रकार
- 3) सर्वात जास्त सोने अफ्रिका या देशात आहे.
- 4) कोळसा व पेट्रोलियम ही शक्ती साधने आहेत.

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) अणु खनिजे खालीलप्रमाणे
 1. युरेनियम
 2. थेरियम
 3. बोरेलियम
 4. लिथियम
- 2) अपारंपारीक शक्ती साधनांच्या उणीवांची खालीलप्रमाणे
 1. विकासाची प्रक्रिया
 2. पुनरुत्पादित होणाऱ्या साधनांचा उपयोग न करणे.
 3. मागणी आणि उत्पादनात जास्त अंतर असणे.
 4. अपारंपारिक शक्ती साधनांचा असमर्पक उपयोग

भूगोल
प्रकरण 8 वे (कार्ड-3)
खनिजे व शक्ती साधने

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) भारतात उत्पादन करणाऱ्या लोहयुक्त खनिजांचे प्रकार खालीलप्रमाणे
1. हेमेटाईट 2. मॅग्नेटाईट 3. सिडेराईट 4. लिमोनाईट
- 2) 1. मॅगनीजला फेरो अलॉय असे म्हणतात.
2. याचा उपयोग पोलाद तयार करण्यासाठी होतो.
3. भारतात ओरिसा, कर्नाटक, मध्यप्रदेश, महाराष्ट्र, बिहार, छत्तिसगड आणि गोव्यामध्ये मॅगनीजचे उत्पादन करतात.
- 3) जी शक्ती साधणे उर्जेचे स्रोत म्हणून पुन्हा पुन्हा वापरता येतात. व ती अविनाश्र्द असतात. अशा शक्ती साधनांना अपारंपारिक साधने म्हणतात.
उदा. सौर शक्ती, पवन उर्जा, लाटांची उर्जा इ.

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) भारतात मिळणारी खनिज साधने खालीलप्रमाणे
1. झारखंड, ओरिसा व प. बंगालमध्ये कच्चे लोखंड, मॅगनीज ही खनिजे आढळतात.
2. भारतात विपुल प्रमाणात बॉक्साईडच्या खाणी आहेत.
3. बॉक्साईडपासून अॅल्युमिनियम तयार करतात.
4. अभ्रकाच्या उत्पादनामध्ये भारताची मक्तेदारी आहे.
5. भारतामध्ये थोड्या प्रमाणात सोने उपलब्ध आहे.
- 2) 1. पेट्रोलियम पदार्थ, दगडी कोळसा ही विनाशी शक्ती साधने आहेत.
2. अविनाशी शक्ती साधनांचा जास्त वापर करावा.
3. जलविद्युत शक्ती बायोगॅस यासारख्या प्रदुषण विरहीत शक्ती साधनांचा वापर करावा.
4. सौर उर्जेला प्रोत्सान द्यावे.
5. पारंपारिक शक्ती साधनांचा वापर मर्यादित करण्याची माहिती द्यावी.

भूगोल
प्रकरण 9 (कार्ड-1)
भारतातील वाहतुक

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) b) 4
- 2) a) 2343 कि.मी.
- 3) d) केरळ
- 4) a) कलकत्ता

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) कांडला बंदर हे कच्छ खोऱ्या टोकावर आहे.
- 2) कोलकत्ता बंदरावरील दबाव कमी करण्यासाठी बांधलेले हल्दीया हे कृत्रीम बंदर आहे.
- 3) ग्राम आणि तालुका पंचायत खेड्यातील रस्त्यांची देखरेख करतात.
- 4) दि एअर पोर्ट ऑयारिटी ऑफ इंडिया हे 1955 मध्ये बांधण्यात आलेले विमान तळ संरक्षणाची संस्था होय.

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) पश्चिम किनारपट्टीवरील बंदराची नांवे खालीलप्रमाणे
 1. कांडला
 2. मुंबई
 3. मारमगोवा
 4. नवीन मंगलोर
 5. कोचीन बंदर
 6. तुतीकोरीन बंदर
- 2) भारताच्या कांही आंतरराष्ट्रीय विमानतळाची खालीलप्रमाणे
 1. सहारा आणि सांताक्रुज, मुंबई
 2. नाडप्रभु केम्पेगौडा, बेंगलोर
 3. सुभाषचंद्र बोस विमान तळ, कोलकत्ता
 4. इंदिरा गांधी विमानतळ, दिल्ली

भूगोल
प्रकरण 9 (कार्ड-2)
भारतातील वाहतुक

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) b) मुंबई
- 2) c) देवनहळ्ळी
- 3) a) कोलकत्ता
- 4) c) चेन्नई

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) शेती, उद्योगधंदे, खाणकाम ही आर्थिकतेची क्षेत्रे आहेत.
- 2) ओरिसा राज्यातील पारादीप हे बंदर आहे.
- 3) विशाखापट्टण हे नैसर्गिक बंदराचे नांव आहे.
- 4) राष्ट्रीय राजमार्ग 1989 साली निर्माण झाले.

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) वाहतुकीचे प्रकार खालीलप्रमाणे
 1. भूमार्ग वाहतूक
 2. रेल्वे वाहतूक
 3. हवाई वाहतूक
 4. जल वाहतुक
- 2) रस्त्याची विभागणी खालीलप्रमाणे
 1. राष्ट्रीय राजमार्ग
 2. राज्यांतर्गत राजमार्ग
 3. जिल्हास्तरीय राजमार्ग
 4. खेड्यातील रस्ते

भूगोल
प्रकरण 9 (कार्ड-3)
भारतातील वाहतुक

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

1) भारतात असलेले चार प्रकारचे प्रमुख रस्ते खालीलप्रमाणे

1. राष्ट्रीय राजमार्ग	2. राज्यस्तरीय राजमार्ग
3. जिल्हास्तरीय राजमार्ग	4. खेड्यातील रस्ते

2) भारतातील प्रमुख बंदरे खालीलप्रमाणे

1. कोडला	5. विशाखापट्टणम	2. मुंबई	6. चेन्नई
3. न्हावशिवा	7. कोलकत्ता	4. मंगलोर	8. हलदीया

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

1) वाहतुकीचे प्रमुख उपयोग खालीलप्रमाणे

1. शेती क्षेत्रात विकास साधण्यासाठी वाहतुकीचा उपयोग केला जातो.
2. शेतकऱ्यांचा उत्पादित माल कारखान्यांना पोहचविण्यासाठी केला जातो.
3. उत्पादित माल बाजारपेठांना पोहचविण्यासाठी वाहतुकीचा उपयोग केला जातो.
4. लोकांना एका ठिकाणाहून दुसऱ्या ठिकाणी जाण्यासाठी केला जातो.
5. यासाठी लोहमार्ग अत्यंत उपयोगी आहेत.
6. देशांतर्गत व प्रदेशी व्यापाराला वाहतुक व्यवस्था चालना देते.

2) 1. केंद्र सरकारने देशातील विविध राज्यांच्या राजधान्या व प्रमुख औद्योगिक शहरे व बंदराना जोडण्यासाठी राष्ट्रीय महामार्ग निर्माण केले आहेत.

2. हे महामार्ग 70.936 कि.मी लांबीचे आहेत.

3. राष्ट्रीय महामार्ग मंडळाकडून पहिल्या दर्जाचे व दुसऱ्या दर्जाचे महामार्ग निर्माण केले आहेत.

4. कांही राष्ट्रीय महामार्ग चार पदरी असून काही सहा पदरी आहेत.

5. या महामार्गांना सोनेरी चौपदरी व राष्ट्रीय कॉरीडॉर महामार्ग असेही म्हणतात.

प्रकरण 10 (कार्ड-1)
भारतातील प्रमुख उद्योगधंदे

अ) योग्य पर्याय निवडा.

- 1) b) 1974
- 2) c) मॅचेस्टर
- 3) b) ऊसाचा चोथा
- 4) c) 1840

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) भारतातून साखर यु.एस.ए., ब्रिटन, इराण, कॅनडा या देशांना निर्यात होते.
- 2) भारतात एकूण 568 कागद कारखाने आहेत.
- 3) माहिती तंत्रज्ञान हे भारतात अतिवेगाने विकसित होणारे उद्योगधंदे आहेत.
- 4) जैविक तंत्रज्ञानाच्या विकासासाठी 1980 साली जैविक तंत्रज्ञान संस्था स्थापन केली.

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) शेतीवर आधारित उद्योगधंदे खालीलप्रमाणे
 1. साखर उद्योग - ऊस
 2. कापड उद्योग - कापूस
 3. ताग उद्योग - ताग
 4. खाद्य तेल मिल - तेलबिया
- 2) कापड उद्योगात येणारे उद्योग पुढीलप्रमाणे
 1. सुती कापडाचे उद्योग
 2. रेशीम उद्योग
 3. ताग उद्योग
 4. लोकरी कापडाचे उद्योग

प्रकरण 10 (कार्ड-2)
भारतातील प्रमुख उद्योगधंदे

अ) योग्य पर्याय निवडा.

- 1) c) कुल्ली
- 2) a) 1907
- 3) b) 1854
- 4) d) मुंबई

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) अॅल्युमिनियमचा शोध 1986 साली लागला.
- 2) सॉफ्टवेअर टेक्नॉलॉजी पार्कची स्थापना 1991 साली झाली.
- 3) सोलापूर, कोलकत्ता, सुरत हे प्रमुख कापडाचे कारखाने होय.
- 4) सिलिकॉन सिटी असे बेंगलोर शहराला म्हणतात.

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) भारतातील प्रमुख उद्योगधंदे
 1. लोखंड आणि पोलाद उद्योग
 2. कापड उद्योग
 3. साखर उद्योग
 4. कागद उद्योग
- 2) औद्योगिक प्रदेशांची यादी
 1. हुगळी नदीचा प्रदेश
 2. मुंबई पूणा प्रदेश
 3. राष्ट्रीय राजधानी प्रदेश
 4. अहमदाबाद वडोदरा प्रदेश
 5. दामोदर नदीच्या खोऱ्यातील प्रदेश

भूगोल प्रकरण 10 (कार्ड-3)

भारतातील प्रमुख उद्योगधंदे

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

1) उद्योगधंद्यांच्या स्थिनिकीकरणावर परिणाम करणारे घटक पुढीलप्रमाणे

1. कच्चा मालाची उपलब्धता
2. भांडवल
3. विद्युत शक्ती
4. कामगारांची उपलब्धता
5. वाहतुक आणि दळणवळण
6. बाजारपेठ

2) जैविक तंत्रज्ञानामुळे शेती क्षेत्रात झालेले परिणाम

1. जैविक तंत्रज्ञानामुळे वनस्पतीच्या विविध कलमांचा शोध लागला आहे.
2. जैविक तंत्रज्ञानामुळे नवनवीन बियाने, औषधे खते उत्पादित केली जातात.
3. जैविक तंत्रज्ञानामुळे अन्नधान्यातील कस सुधारला आहे.

3) उच्च तंत्रज्ञानाचा उपयोगापासून झालेले बदल

1. 20 व्या शतकात शतकाच्या शेवटी टेलिफोन नेटवर्क संपर्क संरक्षण खात्याशी संबंधित झाला.
2. उच्च तंत्रज्ञानामुळे युध्द सामुग्री, अनुबाँब, उपग्रह व अंतरिक्ष क्षेत्रात सुधारणा झाली आहे.

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

1) 1. उद्योगधंदे विशिष्ट प्रदेशात केंद्रीकृत झालेले आहेत.

2. भारतात 8 उद्योगधंद्याची क्षेत्रे आहेत.

1. हुगळी नदीचा प्रदेश	2. दामोदार
3. मुंबई पुणा प्रदेश	4. अहमदाबाद- वडोदरा प्रदेश
5. दक्षिणेकडील प्रदेश	6. तिरुअनंतपुरमचा प्रदेश
7. नॅशनल कॅपिटल (दिल्ली) प्रदेश	8. विशाखापट्टणम गुंटूर प्रदेश

भूगोल
प्रकरण 11 (कार्ड-1)
दळणवळण

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) d) समुह माध्यम
- 2) c) 7
- 3) a) वर्ल्ड वाईड वेब
- 4) c) 1851

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) GIS तंत्रज्ञानाची सुरुवात कॅनडा देशात झाली.
- 2) GIS चा विस्तार Geographical Information System
- 3) दळवळणाचे प्रकार रेडिओ, टि.व्ही., वर्तमान पत्र, इंटरनेट, ई-मेल इ.
- 4) वैमानिक चित्रे आणि उपग्रहापासून घेतलेल्या चित्रांना दुरसंवेदी चित्रे म्हणतात.

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) दळणवळणाचे प्रकार पुढीलप्रमाणे
 1. वर्तमान पत्र
 2. रेडिओ
 3. ई-मेल
 4. संचारी दुरध्वनी
 5. गणकयंत्राचे जाळे
 6. अन्तर जाळे
- 2) दळणवळणाचे महत्व खालीलप्रमाणे
 1. सरकारचे नीती नियम जाणून, त्या बदलचे संपूर्ण माहिती देऊ शकतो.
 2. वाणिज्य व्यापाराच्या विकासासाठी दळणवळण आवश्यक आहे.
 3. देशाची एकता आणि अखंडता जोपासण्यासाठी सहाय्य करते.

भूगोल
प्रकरण 11 (कार्ड-2)
दळणवळण

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) b) 1960
- 2) c) 1972
- 3) c) लॉर्ड डलहौसी
- 4) a) 1891

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) GPS चा विस्तार Global positioning System.

भूगोल
प्रकरण 11 (कार्ड-3)
दळणवळण

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) माहिती किंवा संदेश एका ठिकाणाहून दुसऱ्या ठिकाणी पोहचविण्याच्या क्रियेला दळणवळण असे म्हणतात.
दळणवळणाचे प्रकार- रेडिओ, टि.व्ही., वर्तमान पत्र, मासिके, पाक्षिके, ई-मेल, इंटरनेट इत्यादी आहेत.
- 2) दूर संवेदी तंत्रज्ञानाबद्दल माहिती पुढीलप्रमाणे
 1. वस्तुला भौतिक रितीने स्पर्श न करता दुरुनच अत्यंत संबंधित माहिती संग्रहाणाला दूर संवेदी तंत्रज्ञान असे म्हणतात.
 2. भू-पृष्ठावरील संबंधित आकडेवारीच्या संग्रहात आलेल्या आधुनिक तंत्रज्ञानामध्ये दूरसंवेदी अति प्रमुख आहे.
 3. वैमानिक चित्रे आणि उपग्रहापासून घेतलेली चित्रे ही दूरसंवेदी चित्रे होत.

भूगोल
प्रकरण 12 वे (कार्ड-1)
नैसर्गिक (प्रकोप) आपत्ती

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) a) यमुना
- 2) a) वादळ

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) पृथ्वीवर घडून येणाऱ्या नैसर्गिक प्रकोपात आर्कटिक वारे हानिकारक आहेत.
- 2) महापूर रोखण्यास नदीला बांध घालावेत. झाडे लावावीत, नद्यांची पात्रातील वाळू काढू नये.
- 3) नद्यांच्या प्रवाहाची दिशा बदलते, घरे कोसळतात, झाडे उन्मळून पडतात, जमीनीला भेगा पडतात.
- 4) वादळाच्या विकोपाने जास्त प्राणहानी होते.
- 5) किनाऱ्याचे प्रदेश झिजण्याला किनारपट्टी कोरणे असे म्हणतात.

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) 1. महापूर लोकांची संपत्ती, घरे, जमीन आणि पिकांचा नाश करतात.
2. दूर संपर्क, विद्युत पुरवठा, वाहतुकीची सवलत इ. अस्तव्यस्त होते.
3. महापुरामुळे वाहून गेलेल्या पाण्याने अनेक रोग निर्माण होतात.
- 2) 1. या प्रदेशात वस्तु हलक्या वस्तूपासून इमारती बांधणे.
2. भुकंपात सापडलेल्या व्यक्तींना मुलभूत पर्यायी सुविधा देणे.
3. भुकंप प्रारंभ झालेल्यावेळी तीव्र गतीने विद्युत संपर्क तोडणे.

भूगोल
प्रकरण 12 वे (कार्ड-2)
नैसर्गिक (प्रकोप) आपत्ती

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) a) केरळ
- 2) b) भुकंप

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) वेगवेगळे नैसर्गिक प्रकोप खालीलप्रमाणे
भुकंप, महापूर, दुष्काळ, वादळे, भूस्खलन, हिमवर्षा इ.
- 2) अतिवृष्टी अथवा अधिक प्रमाणात बर्फ वितळल्यामुळे नदीच्या पाण्याचे प्रमाण वाढत जावून ते इतरत्र वाहते याला महापूर म्हणतात.
- 3) समुद्राच्या लाटा सतत किनाऱ्यांवर आपटून किनाऱ्याची होणारी झीज म्हणजे किनारपट्टी कोरणे होय.
- 4) भुकंप होण्याचे कारण म्हणजे शहरीकरणाने पृथ्वीवर अतिरिक्त दाब वाढणे.
- 5) दक्षिण भारतातील भुकंप प्रवण क्षेत्रे पुढीलप्रमाणे
कोयना, लातूर

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) 1. जमीन कोसळल्याने अनेक लहान नद्यांचा प्रवाहाला अडथळा निर्माण होतो.
2. वाहतुकीच्या संचाराला अडथळा निर्माण होतो.
3. अनेक ओढे व वनस्पती भूमिगत होतात.
- 2) किनारपट्टी कोरणे रोखण्याचे उपाय खालीलप्रमाणे
1. किनारपट्टी प्रदेशातून वाळू काढण्यावर नियंत्रण ठेवावे.
2. किनारपट्ट्याच्या प्रदेशात लाटांचा वेग जास्त असलेल्या ठिकाणी भिंती निर्माण करावे.
3. किनारपट्टीवर मॅग्नोव्ह अरण्ये वाढवावीत.

भूगोल
प्रकरण 12 वे (कार्ड-3)
नैसर्गिक (प्रकोप) आपत्ती

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) 1. उंच पर्वत टेकड्यांचा भागाचा काही भाग सुटून खाली जमिनीवर पडतो/कोसळतो.
पर्वतावरून कोसळणाऱ्या या भागाला जमिनीचे कोसळणे म्हणतात.
2. पर्वतमय प्रदेशात जास्त जमीन कोसळते.
- 2) 1. जमिनीवरील भाग जेव्हा जोराने हलू लागतो, कंप पावतो तेव्हा त्या हालचालीला भुकंप म्हणतात.
2. भुमीच्या (जमिनीच्या) आतील शक्तीने भूमीवरील स्तर कंप पावतो याला भुकंप म्हणतात.
- 3) वादळाचे परिणाम खालीलप्रमाणे
1. अधिक प्रमाणात जिवीत हानी होते.
2. पिकांची व जंगलाची हानी होते.
3. वाहतुक, विद्युत सोय, जनजीवन अस्तव्यस्त होते.
4. वादळे थांबल्यानंतर संसर्गजन्य रोग निर्माण होतात.

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) समुद्राच्या लाटा सतत किनाऱ्यावर आपटतात त्यामुळे किनारपट्टीची झीज होते या लाटांनी किनाऱ्याचे प्रदेश झिजण्याला किनारपट्टी कोरणे म्हणतात.
1. किनारपट्टी प्रदेशातून वाळू काढण्यावर नियंत्रण ठेवणे.
2. किनारपट्टी प्रदेशात लाटांचा वेग जास्त असलेल्या ठिकाणी भिंती निर्माण करणे.
3. किनारपट्ट्यांवर मोठे दगडे ठेऊन लाटांचे परिणामांचे नियंत्रण करणे.
4. संपूर्ण किनारपट्टीला मॅंग्रो अरण्ये वाढविणे.

2) भुकंपाचे परिणाम

1. भुकंपामुळे जिवीत व वित्त हानी होते.
2. वाहतुकीचा संपर्क तुटतो.
3. रोग निर्माण होतात.
4. नदीच्या प्रवाहाची दिशा बदलते.

पूर्व सुचना-

1. भुकंपाच्या संभवनीय प्रदेशात जास्त मजल्यांच्या इमारती बांधण्यावर नियंत्रण करणे.
2. या ठिकाणी हलक्या वस्तूपासून निर्माण करणे.
3. भुकंपात सापडलेल्या लोकांना मुलभूत सुविधा देणे.
4. भुकंप प्रारंभ झाल्यावेळी तीव्र गतीने विद्युत संपर्क तोडणे.

भूगोल
प्रकरण 13 (कार्ड-1)
भारताची लोकसंख्या

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) a) उत्तरप्रदेश
- 2) b) बिहार
- 3) c) केरळ
- 4) b) 10 वर्षे

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) 2011 च्या जनगणनेप्रमाणे भारताची लोकसंख्या 121 कोटी होती.
- 2) मूळ ठिकाणापासून लोकांचे झालेले कायमचे स्थलांतर करणे म्हणजे निर्वासित होय.
- 3) लोकांच्या संबंधित संख्या व त्यांच्या जीवनाला संबंधित सर्व आकड्यांच्या संग्रहाला व विश्लेषनाला जनगणती म्हणतात.
- 4) एका चौरस कि. मध्ये राहणाऱ्या लोकसंख्येस लोकसंख्येची घनता म्हणतात.
- 5) एका देशातून दुसऱ्या देशात जाऊन कायमचे राहणाऱ्या व्यक्तीला आंतरराष्ट्रीय निर्वासित म्हणतात.
- 6) एका देशात एकाच प्रदेशातून दुसऱ्या प्रदेशात जाऊन राहणाऱ्या व्यक्तीला आन्तरिक निर्वासित म्हणतात.

ब) दोन-तीन वाक्यात

- 1) लोकसंख्या वाढीची कारणे पुढीलप्रमाणे
 1. गरीबी व दारिद्र्य
 2. निरक्षरता
 3. अंधविश्वास
 4. बेरोजगारी

भूगोल
प्रकरण 13 (कार्ड-2)
भारताची लोकसंख्या

अ) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) 1911 ते 1921 या वर्षात भारतीय लोकसंख्येत घट दिसून आली.
- 2) अरुणाचल प्रदेश हा भारतात लोकसंख्येची घनता सर्वात कमी असलेले राज्य होय.
- 3) बिहार हे भारतात लोकसंख्येची घनता सर्वात जास्त असलेले राज्य होय.
- 4) शहरातील मूळ सुविधा रस्ते, पिण्याचे पाणी, नळ वाचनालय शिक्षण सुविधा खेड्यात व शहरात विस्तारीत करणे यालाच पूरयोजना म्हणतात.

ब) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) निर्वासितांचे प्रकार
 1. आंतरिक निर्वासित
 2. आंतरराष्ट्रीय निर्वासित
- 2) लोकसंख्येची घनता कमी असण्याची कारणे
 1. पूर
 2. भुकंप
 3. वाळवंट
 4. वादळे
 5. पाण्याचे दुर्भिक्ष
- 3) लोकसंख्या वाढीवर सरकारने कोणते उपाय
 1. कुटुंब नियोजन
 2. महिला कल्याण योजना
 3. बालमृत्यूचे नियंत्रण
 4. क्षेत्र योजना
 5. जाहिरात
 6. कुटुंब योजना शिबिरे
- 4) आंतरीक व आंतरराष्ट्रीय निर्वासितांमध्ये यातील फरक
 1. आंतरिक निर्वासित-एका देशात एकाच प्रदेशात दुसऱ्या देशात केलेले कायमचे स्थलांतर
 2. आंतरराष्ट्रीय निर्वासित- एका देशातून दुसऱ्या देशात केलेले कायमचे स्थलांतर

5) निर्वासितांवर नियंत्रण मिळविण्यासाठी पुढील उपाय

1. उद्योग शहराबाहेर निर्माण करणे.
2. शहरातील सर्व प्रकारच्या सुविधा जसे पाणी रस्ते गटारी शिक्षण, वाचनालय खेड्यात निर्माण करणे.
3. ग्रामीण व शहरी भागात जोडणाऱ्या वाहतुकीची सुविधा उपलब्ध करणे.
4. नगराजवळ उपनगरे निर्माण करणे.

6) लोकसंख्या वाढीचे परिणाम पुढीलप्रमाणे

1. बेकारी व निरोद्योग
2. अन्नधान्याची टंचाई
3. कमी दरडोई उत्पन्न
4. मंद अर्थिक विकास
5. राजकीय व सामाजिक क्षेत्र
6. दहशतवाद
7. गरीबी व दारिद्र्य

भूगोल
प्रकरण 13 (कार्ड-3)
भारताची लोकसंख्या

अ) खालील प्रश्नांची उत्तरे द्या.

- 1) निर्वासितांपासून होणाऱ्या समस्या पुढीलप्रमाणे
 1. ग्रामीण भागातून शहरी भागात जाणारे निर्वासित मजुरांना घर नसते. त्यामुळे झोपडपट्ट्या निर्माण होतात.
 2. वेशावृत्ती वाढीला लागते.
 3. पाणी, वीज, रस्ते, शिक्षण इ. मुलभूत समस्यांवर भार पडतो.
 4. लोकसंख्या व लोकसंख्येची घनता वाढते.
- 2) लोकसंख्येच्या विभागणीवर परिणाम करणारे घटक
 1. भौगोलिक, आर्थिक, राजकीय, सामाजिक घटक कारणीभूत
 2. पावसाची विभागणी, उष्णता, माती, खनिजे
 3. उद्योग व विकास, वाहतुक सुविधा
 4. व्यापार व वाणिज्य समस्या
- 3) लोकसंख्येची घनता असणारे विभाग खालीलप्रमाणे
 1. सर्वाधिक लोकसंख्येच्या घनतेचा प्रदेश
 2. मध्यम लोकसंख्येच्या घनतेचा प्रदेश
 3. कमी लोकसंख्येच्या घनतेचा प्रदेश
- 4) भारतात लोकसंख्येच्या घनतेवर आधारीत प्रमुख तीन प्रदेश आहेत.
 1. अधिक लोकसंख्येच्या घनतेचा प्रदेश
बिहार (1102 लोक प्रति चौ.कि.मी.) प.बंगाल (1029 लोक प्रति चौ.कि.मी.)
केरळ (859 लोक प्रति चौ.कि.मी.) उ. प्रदेश (828 लोक प्रति चौ.कि.मी.)
 2. मध्यम लोकसंख्येच्या घनतेचा प्रदेश आसाम (397 लोक प्रति चौ.कि.मी.)
गुजराथ (308 लोक प्रति चौ.कि.मी.) कर्नाटक (319 लोक प्रति चौ.कि.मी.)
 3. कमी लोकसंख्येच्या घनतेचा प्रदेश मध्यप्रदेश (236 लोक प्रति चौ.कि.मी.)
राजस्थान (201 लोक प्रति चौ.कि.मी.) अरुणाचल प्रदेश (17 लोक प्रति चौ.कि.मी.)

अर्थशास्त्र
प्रकरण 1 ले (कार्ड-1)
विकास (प्रगती)

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) a) दरडोई उत्पन्न
- 2) b) 75.60

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) पुरुषाप्रमाणेच पुरुषांच्या बरोबरीनेच स्त्रीयाना सामाजिक, आर्थिक आणि राजकीय निर्णय घेण्याच्या देण्याच्या कृतीस महिला सबलीकरण म्हणतात.
- 2) 65.4 वर्षे इतकी भारताची अपेक्षित आयुर्मर्यादा आहे.
- 3) 80.85% इतका कर्नाटकाचा पुरुष साक्षरता दर आहे.
- 4) 2011 च्या मानव विकास अहवालीतला सर्वात प्रगती अमेरिका या देशाची आहे.
- 5) देशाच्या एका वर्षाच्या कालावधीत उत्पन्न झालेल्या सर्व वस्तू आणि सेवांच्या एकूण किंमतीला राष्ट्रीय उत्पन्न असे म्हणतात.

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) कर्नाटक, केरळ व बिहार या राज्यांचे साक्षरता दर खालीलप्रमाणे
कर्नाटक - 75.60%
बिहार - 63.82%
केरळ - 93.91%
- 2) मध्यम उत्पादनाचे देश
1. चीन 4. इजिप्त
2. भारत 5. इराण
3. कोरिया

अर्थशास्त्र
प्रकरण 1 ले (कार्ड-2)
विकास (प्रगती)

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) b) HDI
- 2) c) 82.14%

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) HDI चा विस्तार Human Development Indicators असा आहे.
- 2) देशातील लोकजीवित राहण्याच्या सरासरी वयाला अपेक्षित आर्युमर्यादा असे म्हणतात.
- 3) मध्यम आणि कमी उत्पन्न असलेल्या देशांना विकसनशील देश असे म्हणतात.
- 4) उत्पन्न विकासाच्या सूचकांची नांवे
1. राष्ट्रीय उत्पन्न 2. दरडोई उत्पन्न
- 5) देशातील राष्ट्रीय उत्पन्नाच्या सतत आणि सुस्थिर वाढीला आर्थिक विकास असे म्हणतात.
- 6) 2011 च्या शिरगणतेप्रमाणे देशात महिला साक्षरतेचे प्रमाण 65.46% आहे.

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) मानवाचे आयुष्य वाढविण्यासाठी सहाय्यक असलेले घटक
1. पौष्टिक आहाराची सुविधा
2. उत्तम आरोग्य आणि शुध्द वातावरण
3. शुध्द परिसर
- 2) लोकांचे राहणीमान उंचावण्यासाठी पुढील सुविधांची आवश्यकता असते.
1. सर्व लोकांना पौष्टिक आहार हवा.
2. पुरेसे वस्त्र, निवारा आणि गुणवत्तेचे शिक्षण हवे.
3. शुध्द हवा आणि शुध्द पिण्याचे पाणी असावे.
4. उत्तम परिसर आणि निःपक्षपाती न्याय यांची सुविधा असावी.

अर्थशास्त्र
प्रकरण 1 ले (कार्ड-3)
विकास (प्रगती)

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) अविकसित देशाची लक्षणे खालीलप्रमाणे
 1. मागासलेला विकास न झालेला किंवा विकासाच्या दिशेने वाटचाल न करणारा देश म्हणजे मागासलेला देश होय.
 2. तेथील लोकांचे व देशाचे उत्पन्न कमी असते.
 3. तेथील लोकांना अन्न, वस्त्र, सुविधा या मुलभूत सोयी सुध्दा मिळत नाही.
 4. रोगराईने त्रस्त आणि कोणत्याही नागरी सुविधा मिळालेल्या नसतात.
- 2) मानवाचे आयुष्य वाढविण्यासाठी सहाय्यक असलेले घटक
 1. देशातील लोक जीवंत राहण्याच्या सरासरी वयाला अपेक्षित आयुर्मर्यादा असे म्हणतात.
 2. पौष्टिक आहाराची सुविधा, उत्तम आरोग्य आणि शुध्द वातावरण, शुध्द परिसर याच गोष्टी मानवाचे आयुष्य जास्त करण्यास सहाय्यक घटक ठरतात.
- 3) मानवी विकासाचे सूचक
 1. अपेक्षित आयुर्मर्यादा
 2. शैक्षणिक साधणे
 3. दरडोई उत्पन्नअशा तीन गोष्टींवर मानवी विकासाचे सुचक आहेत.

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1)
 1. एखाद्या देशाचे राष्ट्रीय उत्पन्न जास्त झाल्याने त्याआधारे विकासाचे मोजमाप करणे योग्य ठरत नाही.
 2. राष्ट्रीय उत्पन्नाबरोबर दरडोई उत्पन्नही घ्यावे लागते.
 3. त्या बरोबरच दरडोई शिक्षण, आरोग्य आणि सामाजिक घटक गणनेत येत नाहीत.
 4. लोकांना मुलभूत सुविधा मिळतात किंवा नाही ते पाहिले जाते.
 5. राष्ट्रीय उत्पन्नाबरोबरच दरडोई उत्पन्न वाढते तेव्हाच विकासाचे मोजमाप वापरून विकास झाला किंवा नाही ही गोष्ट ठरविली जाते.

अर्थशास्त्र
प्रकरण 2 रे (कार्ड-1)
अर्थव्यवस्था आणि सरकार

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) b) 1952
- 2) a) 1951-56
- 3) c) 1995
- 4) d) 1950

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) शेतीच्या उत्पादनात झालेली अचानक मोठी वाढ म्हणजे हरितक्रांती होय.
- 2) NDB चा विस्तार National Development Board (राष्ट्रीय विकास मंडळ)
- 3) राष्ट्रीय विकास मंडळ ही पंचवार्षिक योजनेला परवानगी देणारी संस्था आहे.
- 4) इ.स. 1966-67 पहिली पंचवार्षिक योजना सुरु झाली.
- 5) 10 वी पंचवार्षिक योजना 31 मार्च 2017 रोजी समाप्त होणार आहे.

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) पंचवार्षिक योजनेचे उद्देश
 1. जास्तीत उत्पादनात वाढ करणे.
 2. उद्योगांची जास्त संधी अधिक करणे.
 3. आर्थिक असमानता कमी करणे.
 4. आर्थिक स्थिरता आणणे.
- 2) पहिल्या चार पंचवार्षिक योजना

पहिली योजना	-	1951-56
दुसरी योजना	-	1956-61
तिसरी योजना	-	1961-66
चौथी योजना	-	1969-74

अर्थशास्त्र
प्रकरण २ रे (कार्ड-२)
अर्थव्यवस्था आणि सरकार

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) b) नॉरमन बोरलॉक
- 2) c) 60
- 3) a) 01.04.2012 ते 31.04.2017
- 4) a) 1929

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) सर एम. विश्वेश्वरय्या हा भारतातील आर्थिक नियोजनाचा पिता होय.
- 2) जास्तीतजास्त उत्पादनाची वाढ करणे हा पंचवार्षिक योजनेचा एक उद्देश होय.
- 3) भारताची अर्थव्यवस्था जगाच्या अर्थव्यवस्थेसोबत जोडण्याच्या प्रक्रियेला जागतिकीकरण असे म्हणतात.
- 4) विदेशातील तयार वस्तूवरील आयात निर्यातीवर कर लादला जात असे अशा कराला कोटा पध्दत असे म्हणतात.
- 5) पंचवार्षिक योजनांचे प्रमुख यश म्हणजे हरित क्रांती होय.

क) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) पंचवार्षिक योजनेच्या सफलतेची यादी
 1. आहार आणि धान्याच्या उत्पादनात भारत स्वावलंबी बनला.
 2. विज्ञान आणि तंत्रज्ञानाच्या क्षेत्रात अपार प्रगती झाली.
 3. विकासांचे इतर मानदंड पाहिल्यास खूप सुधारणा दिसून येते.
 4. लोकांची अपेक्षित आयुर्मर्यादा आणि साक्षरतेचे प्रमाण वाढत असल्याचे जाणवते.

अर्थशास्त्र
प्रकरण २ रे (कार्ड-३)
अर्थव्यवस्था आणि सरकार

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) 1. २० व्या शतकात कल्याणकारी राज्यांच्या उदयापासून सरकारी कार्यक्षेत्र विस्तारले.
2. सरकार लोकांच्या आर्थिक प्रक्रिया भाग घेऊन आर्थिक विकासाच्या आणि दळवळण विद्युत, शिक्षण, आरोग्य अशा मूलभूत सुविधा प्राप्त करून देण्याचे कार्य करित असल्याने हे सरकारी कार्यक्षेत्र विस्तारले आहे.
- 2) पंचवार्षिक योजनेचे उद्देश खालीलप्रमाणे
 1. जास्तीत जास्त उत्पादनाची वाढ करणे.
 2. उद्योगधंद्याची संधी उपलब्ध करणे.
 3. आर्थिक असमानता कमी करणे.
 4. आर्थिक स्थिरता राखणे.
 5. अर्थव्यवस्थेचे अधुनिकीकरण करणे.

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) हरितक्रांतीला प्रेरक असलेले घटक पुढीलप्रमाणे
 1. हरितक्रांती ही जास्त उत्पादनाच्या बी-बीयाणांच्या उपयोगाचा परिणाम आहे.
 2. १९६५-६६ च्यअ कालावधीत भारतात पडलेल्या दुष्काळामुळे शेती उत्पादनात घट निर्माण झाली.
 3. सुरवातीला फक्त गव्हाच्या उत्पादनात सुधारीत तंत्राचा वापर झाला.
 4. नंतर याचा वापर करून भारताने तांदूळ, ज्वारी, नाचणी, ऊस याचे सुधारीत बी-बीयाने निर्माण केले.
 5. अशाप्रकारे १९८० च्या दरम्यान भारत अन्नधान्याच्या बाबतीत स्वावलंबी बनला.

- 2) 1. सुधारीत तंत्रज्ञानाचा उपयोग केवळ श्रीमंत व मोठ्या शेतकऱ्यांना झाला.
2. यावर उपाय म्हणून सहाय्यधन दिले गेले.
3. बी-बीयाणे, खते, जंतुनाशके, यंत्रोपकरणे यांना यांना कमी दरात विकण्यात आले.
4. बँकाकडून सहकारी संस्थाकडून कमी दरात कर्ज देऊ केले.
5. शेतकऱ्यांना सेंद्रीय शेती करण्यास प्रोत्साहित केले गेले.

अर्थशास्त्र
प्रकरण 3 रे (कार्ड-1)
ग्रामीण विकास

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) b) गांधीजी
- 2) a) ग्रामीण भागातील लोकांचे राहणीमान उंचावणे
- 3) c) 1993

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) भारतीय लोकसंख्येच्या 68.84 टक्के लोकसंख्या खेड्यात राहते.
- 2) खेड्यात गरीबी, निरुद्योग, निरक्षरता इ. मूळ समस्या आहेत.
- 3) ग्रामीण प्रदेशांना नगरातील सुविधा देणे म्हणजे पुरा होय. (PURA)
- 4) स्त्रीयांचे घरातील काम (गृहिणी) श्रम म्हणून विचाराधीन नाही.

अर्थशास्त्र
प्रकरण ३ रे (कार्ड-२)
ग्रामीण विकास

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) जागतिकीकरणामुळे मिळणाऱ्या संधीचा उपयोग शहरवासियांना झाला. तसा खेड्यातील लोकांना झाला नाही. तेथे गरिबी तशीच राहिली. कुटिरोद्योगांचा नाश झाला. सुमारे 60% लोक प्राथमिक क्षेत्रात काम करीत असून राष्ट्रीय उत्पन्नाला या क्षेत्राची देणगी अत्यंत कमी आहे.
- 2) कोणत्याही दोन निवास योजनांची नांवे पुढीलप्रमाणे
 1. इंदिरा आवास योजना
 2. आंबेडकर वाल्मिकी निवास योजना
 3. आश्रय योजना
 4. घरकुल योजना
- 3) भारताच्या आर्थिक विकासात ग्रामीण विकासाचे अधिक महत्व आहे. जवळपास 70% लोक खेड्यात राहतात. गरीबी, निरुद्योग, अनारोग्य इ. समस्या खेड्यात आहेत. या समस्या निवारण्यासाठी ग्रामीण विकासासारख्या कार्यक्रमाचे नियोजन करणे गरजेचे आहे. शिक्षण तांत्रिक प्रशिक्षण, शेती पुरक व्यवसाय, लघु आणि कुटिरोद्योगांचा विकास, वाहतुक दळणवळण, बाजारपेठ इ. सुविधा खेड्यात होणे आवश्यक आहे.
- 4) ग्रामीण विकासात खेड्यातील लोकांचे राहणीमान उंचावण्यासाठी पंचायत राज संस्थेची भूमिका महत्वाची आहे. ती खेड्यांना रस्ते, नाले, पिण्याचे पाणी, शौचालय, शाळा, दवाखाने, बाजारपेठा इ. मूळ सुविधा पुरवितात. प्राथमिक, माध्यमिक, तांत्रिक, व्यावसायिक शिक्षणाला प्रोत्साहन देण्यासाठी पंचायत संस्था महत्वाची भूमिका बजावतात. शेतीपुरक व्यवसाय निर्माण करण्यासाठी प्रशिक्षण, शिबिरे आयोजित करतात. लघु आणि कुटिरोद्योग धंदे विकसित करतात.

अर्थशास्त्र
प्रकरण 3 रे (कार्ड-3)
ग्रामीण विकास

अ) चार-पाच वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) विकेंद्रीकरणामुळे प्रत्येक खेड्याच्या प्रशासनाचे अधिकार, खेड्यांच्या विकासाची जबाबदारी खेड्यांच्या लोकांना सोपवून देण्यास विकेंद्रीकरण म्हणतात. विकेंद्रीकरणामुळे स्वावलंबी, स्वयंपूर्ण आणि समृद्ध खेड्यांचा विकास केला जातो. विकेंद्रीकरणामुळे शोषण रोखले जाते. मानवाची स्वतंत्रता, सहकारा आणि सहानुभूती या गोष्टी वाढतात.
- 2) स्त्रीशक्ती संघ ग्रामीण भागातील महिलांना संघटित करतात. त्यांना आर्थिक स्वावलंबी बनविण्यास मदत करतात. या संघात काम करणाऱ्या महिला कर्ज घेऊन उत्पादनाच्या प्रक्रियेत सहभागी होतात. महिलांना बचत संग्रह करण्यास स्त्रीशक्ती संघ महत्वाची भूमिका बजावत आहे. त्यामुळे खेड्यात स्त्रीया संघटित होवून कुटुंबाचे पालन पोषण करत आहेत.

अर्थशास्त्र

प्रकरण 4 थे (कार्ड-1)

सार्वजनिक अर्थव्यवस्था आणि अंदाजपत्रक

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) b) सरकारचा पैसा
- 2) a) वैयक्तिक उत्पान्नावरील कर
- 3) a) सेवा कर

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) सरकारी उत्पन्न, खर्च, कर्ज यांच्या निर्वहनाच्या अभ्यासाला सार्वजनिक अर्थव्यवस्था असे म्हणतात.
- 2) सरकारचे एका वर्षातील उत्पन्न आणि खर्चाबद्दलचे अंदाजे यादीला उत्पन्न खर्च किंवा अंदाजपत्रक म्हणतात.
- 3) जेव्हा जनतेच्या मिळकतीवर कर बसविला जातो. आणि तेच लोक जर कर भरत असतील तर त्या कराला प्रत्यक्ष कर म्हणतात.
- 4) आर्थिक तुट = (महसूल उत्पन्न + कर्जेतर भांडवलाचे उत्पन्न) एकूण खर्च

अर्थशास्त्र
प्रकरण 4 थे (कार्ड-2)
सार्वजनिक अर्थव्यवस्था आणि अंदाजपत्रक

अ) पाच-सहा वाक्यात उत्तर द्या.

1) वैयक्तिक अर्थव्यवस्था	सार्वजनिक अर्थव्यवस्था
1. व्यक्ती किंवा कुटुंबाच्या उत्पन्न खर्चाला संबंधित आहे.	1. सरकारच्या उत्पन्न खर्चाला संबंधित आहे.
2. व्यक्ती आपल्या उत्पन्नाचे अंदाजपत्रक तयार करून त्याप्रमाणे खर्च करतो.	2. सरकार आपल्या खर्चाचे अंदाजपत्रक तयार करून त्याप्रमाणे खर्च करते.
3. व्यवहार गुप्त राखले जाऊ शकतात.	3. व्यवहारांची चर्चा केली जाते. व प्रचार केला जातो.
- 2) 1. सरकार सार्वजनिक उत्पन्नाचा पैसा, आर्थिक निती नुसार देशाच्या प्रगतीकरिता खर्च करते.
2. उपलब्ध नैसर्गिक साधन संपत्ती श्रम, भौतिक भांडवल यांची माहिती करून उत्पादन कमाल स्तरावर नेण्याचा प्रयत्न करते.
3. देशात उत्पादन होणारे उत्पन्न जनतेला समान रितीने वाटणी करते.
4. समाजातील सर्व प्रकारचे लोक शांती आणि सुखाने जगण्याचा प्रयत्न करतात.
- 3) केंद्रसरकार योजना खर्चाच्या आंतर्गत 3 प्रकारच्या सेवांची व्यवस्था आणि विकासासाठी पैसा खर्च करते.
1. आर्थिक सेवा : शेती, उद्योग, वाहतुक, दळणवळण, इंधन, विज्ञान, ग्रामीण विकास
 2. सामाजिक सेवा : शिक्षण, आरोग्य, शुध्द वातावरण, पाणी, कुटुंब नियोजन, गृहनिर्माण
 3. सामान्य सेवा : देशात शांती आणि सुव्यवस्था राखण्यासाठी केलेला खर्च

अर्थशास्त्र

प्रकरण 4 थे (कार्ड-3)

सार्वजनिक अर्थव्यवस्था आणि अंदाजपत्रक

अ) पाच-सहा वाक्यात उत्तर द्या.

1) सरकार करांना सोडून इतर मूळ आधारांपासून उत्पन्नाचा संग्रह करते याला करेतर उत्पन्न म्हणतात. केंद्र सरकारने संग्रह करणारे प्रमुख करेतर उत्पन्न म्हणजे-

1. भारतीय रिझर्व्ह बँकेचा निव्वळ नफा
2. डाक आणि दूरवाणी सेवांचे उत्पन्न
3. सार्वजनिक कंपन्यांचे उत्पन्न
4. भारतीय रेल्वेचा निव्वळ नफा
5. विविध नाणी आणि टंकसाळपासून येणारे उत्पन्न
6. विविध प्रकारचे शुल्क आणि दंड

2) सरकार आपल्या उत्पन्नापेक्षा अधिक खर्च करत असेल तर त्याला तुटीची अर्थव्यवस्था असे म्हणतात.

तुटीच्या अर्थव्यवस्थेचे चार प्रकार आहेत.

1. तुटीचे उत्पन्न खर्च
2. तुटीचे महसूल
3. आर्थिक तुटी
4. प्राथमिक तुटी

3) केंद्र सरकारचे 2013-14 या आर्थिक वर्षातील अंदाजे उत्पन्न (%) प्रमाण

1. कर्जेतर भांडवलाचे उत्पन्न : 3%
2. सेवाकर आणि इतर कर : 9%
3. कर्जेतर उत्पन्न : 9%
4. आयात - निर्यात कर : 9%
5. केंद्र अबकारी कर 10%
6. उत्पन्नाचा कर : 12%
7. कंपन्यांचे कर : 21%
8. कर्ज आणि इतर कर्जफेट : 27%

‘व्यवहार अध्ययन’

प्रकरण-1 कार्ड-1

बँकेचे व्यवहार

अ) योग्य पर्याय निवडून उत्तर लिहा.

- 1) c) रिझर्व्ह बँक
- 2) b) रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडीया

ब) एका वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) बँक ही संज्ञा बँको (banque) या शब्दापासून बनली आहे.
- 2) पैशाशी निगडीत असणारी कोणतीही कृती किंवा खात्यावरील पैशाची अदलाबदल याला बँक व्यवहार असे म्हणतात.
- 3) बँकाशी नियमितपणे व मोठ्या प्रमाणावर व्यवहार करणारे व्यावसायिक किंवा उद्योजक हे खाते उघडतात.

क) पाच ते सहा वाक्यात उत्तरे द्या.

1) 1. क्रेडिट कार्ड्स	5. व्यवसाय कर्ज
2. खाजगी कर्ज	6. सेफ डिपॉझिट लॉकर्स
3. गृह व वाहन कर्ज	7. विश्वस्त सेवा
4. म्युच्युअल फंड	8. सहांची खाती किंवा हमी

- 2) 1. राष्ट्रीय बचत पत्रके
2. पोस्ट ऑफीस बचत बँक
3. किसान विकास पत्र
4. मासिक रिकरिंग डिपॉझिट (RD)
5. पोस्टल लाईफ इन्शुरन्स (PLI)
6. निवृत्ती वेतन
7. पैसे पाठविणे

‘व्यवहार अध्ययन’

प्रकरण-1 कार्ड-2

बँकेचे व्यवहार

अ) योग्य पर्याय निवडून उत्तर लिहा.

1) b) चालू खाते

2) d) चालू खाते

ब) सहा ते आठ ओळीत उत्तरे द्या.

1) कांही महत्वाच्या बँकचच्या प्रकारांची नांवे पुढीलप्रमाणे

रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडिया

व्यापारी बँका

औद्योगिक बँक

भूविकास बँका

इंडिजिनस बँका

सहकारी बँका

2) पैशाची सुरक्षितता

पगार देणेकरिता

पैसे गोळा व साठवणेकरिता

कर्जप्राप्तीकरिता

आर्थिक व्यवहार सुलभ करणेसाठी

सेफ डिपॉझीट लॉकर्स लाभ घेण्यासाठी

‘व्यवहार अध्ययन’

प्रकरण-1 कार्ड-3

बँकेचे व्यवहार

अ) योग्य पर्याय निवडून उत्तर लिहा.

1) a) चालू खाते

ब) सहा ते आठ ओळीत उत्तरे द्या.

1) बँकेची ठळक वैशिष्ट्ये खालीलप्रमाणे

1. पैशाशी संबंधित व्यवहार
2. ठेवी स्विकारतात.
3. कर्ज देतात.
4. पैसे काढता येऊ शकतात.
5. उपयोगिता व दलाली सेवा

6. नफा व सुरक्षितता

7. कायम काढणारी कार्ये

8. जोडणारा दुवा

9. नावाची ओळख

2) बँकाची कार्ये पुढीलप्रमाणे

1. जनतेकडून व इतरांकडून ठेवी स्विकारणे
2. कर्ज देणे (जनतेला व संस्थांना)
3. एका ठिकाणाहून दुसऱ्या ठिकाणी पैसे पाठविणे.
4. चेक, ड्राफ्टस् व बिलाद्वारे पैसे वसूल करणे.
5. बिलामध्ये सूट देणे.
6. सेफ डिपॉझिट लॉकर्स भाड्याने देणे
7. परदेशी चलन अदलाबदल
8. मौल्यवान वस्तू सुरक्षित

9. बँकेतील शिल्लक रकमेची व हमी देणारी पत्रे पाठविणे.
10. सरकारी व्यवहार करणे.
- 3) 1. कोणत्या बँकेत खाते उघडायचे ते ठरविणे.
 2. बँक अधिकाऱ्यांना भेटणे
 3. बँक खाते उघडण्याचा फॉर्म भरणे
 4. बँक खाते उघडण्यासाठी संदर्भ देणे.
 5. पूर्ण भरलेला फॉर्म सादर करणे.
 6. फॉर्म अधिकाऱ्याकडून पडताळणी करणे
 7. प्रारंभीची ठेव ठेवणे.

‘व्यवहार अध्ययन’

प्रकरण-2 कार्ड-1

विमा

अ) योग्य पर्याय निवडून उत्तर लिहा.

- 1) a) विमा कर्ता
- 2) a) जीवन विमा

ब) एका वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) विमा म्हणजे निर्धारित काळानंतर अथवा एखाद्या दुर्घटनेमुळे झालेली नुकसान भरपाई देणेसाठी केलेला करार होय.
- 2) जीवन विम्याचे प्रकार 1.मुदत वीमा 2. संपूर्ण जीवन देणगी विमा 3. रक्कम परतावा विमा 4. बाल विमा 5. निवृत्ती योजना विमा
- 3) विमाकर्ता व विमाधारक यांच्यात झालेला लेखी करार म्हणजे विमापत्र होय.
- 4) विमा धारकाची जोखीम घेण्याबद्दल त्याच्याकडून ठराविक कालावधीमध्ये विमा देणारा ठराविक रक्कम वसूल करतो याला विम्याचा हप्ता म्हणतात.

‘व्यवहार अध्ययन’

प्रकरण-2 कार्ड-2

विमा

अ) दोन-तीन वाक्यात उत्तरे द्या.

1)	जीवन विमा	सामान्य विमा	
	1. जीवन विमा व्यक्तीच्या जीवनाचा विमा आहे.	1. सामान्य विमा जीवन विरहित विमा आहे.	
	2. जीवन विमा विमाधारकाच्या मृत्यूनंतर वारसाला रक्कम देतो.	2. सामान्य विमा नुकसानीची किंवा मोड तोडीची हमी देतो.	
	3. दिर्घकालीन असतो.	3. छोट्या काळासाठी येतो.	
2)	1. सुरक्षिततेची भावना देतो.		
	2. रोजगाराची संधी उपलब्ध करून देतो.		
	3. मालमत्तेचे रक्षण करतो.		
	4. गरीब व श्रीमंताना समान हप्ते असतात.		
	5. नुकसानीची जोखीम दूर करतो.		
3)	1. विमा, मृत्यू, अपंगत्व इ. जोखमीना संरक्षण देतो.		
	2. शक्तीची बचत करण्यास प्रोत्साहन देतो.		
	3. खात्री दिलेल्या जीवनाचा हेतू साध्य करतो.		
	4. जीवनाची व मालमत्तेच्या संरक्षणाची हमी देतो.		
	5. निधी गुंतविण्यास हातभार लावतो.		
4)	1. हक्कांची मागणी	2. वारसांची नेमणूक	3. विम्याची रक्कम
	4. कालावधी समाप्तीनंतर दिली जाणारी रक्कम		

‘व्यवहार अध्ययन’

प्रकरण-2 कार्ड-3

विमा

अ) पाच-सहा वाक्यात उत्तरे द्या.

1) विम्याची मुलभूत तत्वे खालीलप्रमाणे

1. प्रामाणिकपणा व श्रद्धेचे तत्व	2. नुकसान भरपाईचे तत्व
3. गोपनीयतेचे तत्व	4. जवळच्या दाव्याचे तत्व
5. विम्याची आवड असणारे तत्व	6. योगदानाचे तत्व

2) 1. एखाद्या व्यक्तीला अनपेक्षितपणे मृत्यू किंवा अपंगत्व आल्यास त्याच्या कुटुंबाला आर्थिक आधार देण्याची हमी देणे.

2. मुलांच्या शैक्षणिक आणि इतर गरजांसाठी अर्थपुरवठा करणे.

3. भविष्यातील बचतीसाठी अशी योजना करणे की जेणेकरून त्या व्यक्तीला त्याच्या निवृत्तीनंतर सतत उत्पन्नाचा स्रोत मिळेल.

3) विम्यामुळे खालील फायदे होतात.

1. सुरक्षिततेची भावना देतो.

2. अनेक लोकांना रोजगाराच्या संधी उपलब्ध करून देतो.

3. मालमत्तेचे रक्षण करतो.

4. सामाजिक प्रश्न सोडवितो.

5. गरीब व श्रीमंताना समान हप्ता

6. संशोधनासाठी सुविधा देण्यास मदत करतो.

7. संरक्षणाची हमी देतो.

व्यवहार अध्ययन
प्रकरण 3 (कार्ड-1)
उद्योजकता

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) b) प्रताप रेड्डी
- 2) d) अजीज प्रेमजी
- 3) a) नरेश गोयल

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) इंफोसिस टेक नारायण घोडके सुरु केले
- 2) Father of white revolution (धवल क्रांतीचे जनक) वर्गिस कुरियन होय.
- 3) उद्योजकता हा शब्द एन्टरप्रेन्डे या फ्रेंच शब्दापासून आला आहे.
- 4) रिलायन्स कंपनीचे फाऊंडर धिरुबाई अंबानी हे होय.

ब) चार वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1) उद्योजकांची वैशिष्ट्ये पुढीलप्रमाणे
 1. सृजनात्मकता
 2. समस्यांचे निराकरण
 3. जोखीम घेणे
 4. संघटन कौशल्य
 5. वचन बध्दता
 6. नेतृत्व
- 2) आर्थिक विकासासाठी स्थापलेल्या संस्था
 1. डिस्ट्रीक्ट इंडस्ट्रिज सेंटर्स
 2. स्मॉल इंडस्ट्रिज डेव्हलपमेंट ऑर्गनायझेशन
 3. दि नॅशनल स्मॉल इंडस्ट्रिज कार्पोरेशन लिमिटेड
 4. स्मॉलस्केल इंडस्ट्रिज बोर्ड

व्यवहार अध्ययन (कार्ड-2)

उद्योजकता

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) c) एकता कपूर
- 2) d) किरण शहा

ब) एका वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) उद्योजकांची कार्ये पुढीलप्रमाणे
 1. आपला उद्योग स्थापन करणेसाठी उद्योजक जी प्रक्रिया हाती घेतो त्यास उद्योजकता असे म्हणतात.
 - 2) डिस्ट्रिक्ट इंडस्ट्रीज सेंटर्स इ.स. 1978 साली स्थापन करण्यात आली.

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) उद्योजकांची कार्ये खालीलप्रमाणे
 1. व्यवसायाचे नियोजन
 2. उत्पादनाच्या सर्व घटकांचे संयोजन
 3. उत्पादन रोजगार तंत्रज्ञान बाजारपेठ इ. निर्णय घेणे.
 4. वस्तूंची योग्य जमवाजमव करणे.
 5. खर्चाचा आराखडा मांडणे
 6. धोक्यांचा अंदाज घेणे.
- 2)
 1. प्रचंड दुग्ध व्यवसाय निर्मिती
 2. अमूल दूध व दुधाचे पदार्थ
 3. आनंद दूध प्रकल्प-गुजराथ (कैरा)
 4. भारतातील सर्वात मोठा दुग्ध व्यवसाय.

- 3) डिस्ट्रिक्ट इंडस्ट्रीज सेंटर्स पुढील सुविधा प्रदान करतात.
 1. प्रकल्प रिपोर्टसाठी तांत्रिक आधार
 2. यंत्रसामुग्री व उपकरणांची माहिती देणे.
 3. नवीन औद्योगिक वसाहती स्थापना करणे.
 4. प्रशिक्षण देणे
 5. कच्चा माल पुरविणे इ.
- 4) स्वयंरोजगारासाठी पुढील वित्तसंस्था स्थापन केल्या आहेत.
 1. इंडस्ट्रियल डेव्हलपमेंट बँक ऑफ इंडिया
 2. नॅशनल बँक फॉर अॅग्रिकल्चर आणि सरळ डेव्हलमेंट
 3. एक्सपोर्ट इंपोर्ट बँक ऑफ इंडिया
 4. इंडस्ट्रियल इन्व्हेस्टमेंट बँक ऑफ इंडिया
 5. इंडस्ट्रियल फायनान्स कॉर्पोरेशन ऑफ इंडिया
 6. युनिट ट्रस्ट ऑफ इंडिया

व्यवहार अध्ययन
प्रकरण 3 (कार्ड-3)
उद्योजकता

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) d) इंफोसिस

ब) पाच ते सहा वाक्यात उत्तरे द्या.

- 1) डिस्ट्रीक्ट इंडस्ट्रीज सेंटर्सची उद्दिष्टे खालीलप्रमाणे
1. प्रकल्प रिपोर्ट (अहवाल) तयार करणेसाठी तांत्रिक आधार
 2. यंत्रसामुग्री आणि उपकरणांबद्दल माहिती देणे.
 3. नवीन औद्योगिक वसाहती स्थापना करणे.
 4. विशेष प्रकारच्या प्रकल्प अहवालांना मंजुरी देणे.
 5. उद्योजकीय विकास कार्यक्रमाद्वारे प्रशिक्षण देणे.
 6. कच्चा माल पुरविणे.
 7. आधुनिकीकरणासाठी आर्थिक मदत पुरविणे.

व्यवहार अध्ययन

प्रकरण 4 (कार्ड-1)

व्यवसायाचे जागतिकीकरण

अ) योग्य पर्याय निवडा

- 1) b) जिनिव्हा
- 2) d) 1995

ब) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) आंतरराष्ट्रीय नाणेनिधीने केलेली व्याख्या- आर्थिक विकासाकरीता जगभारतील राष्ट्रांचे वाढणारे परस्परावलंबत्व, देशांच्या सीमारेषा ओलांडून वस्तू व सेवांच्या देवाणघेवाणीचे व्यवहार करणे व आंतरराष्ट्रीय स्तरावर आधुनिक तंत्रज्ञानाचा प्रसार करणे.
- 2) जागतिकीकरणाचे फायदे खालीलप्रमाणे
 1. आर्थिक विकास वृद्धीगत होतो व उत्पादन सेवांची व्याप्ती वाढते.
 2. लोकांचे राहणीमान वाढते.
 3. एखादी वस्तू संपूर्ण जगभरात कोठेही उपलब्ध होते.
 4. राष्ट्राचे जी.डी.पी. वाढते.
 5. लोकांचे उत्पन्न वाढते.
 6. लोकांना वस्तू व सेवा घेणेकरीता पसंतीची व्याप्ती वाढते.
 7. व्यापाऱ्यांवर नियम लावल्यामुळे वस्तूंच्या किंमती कमी राहतात.

व्यवहार अध्ययन
प्रकरण 4 (कार्ड-2)
व्यवसायाचे जागतिकीकरण

अ) योग्य पर्याय निवडा

1) c) जागतिक व्यापार संघटना

ब) दोन-तीन वाक्यात उत्तर द्या.

1) जागतिकीकरणाचे तोटे

1. जागतिकीकरणामुळे बालकामगार व गुलामांची संख्या वाढली आहे.
2. जागतिक बाजारपेठेत तीव्र स्पर्धा सुरु आहेत.
3. दहशतवाद्यांना व गुन्हेगारांना सहाय्य मिळत आहे.
4. जागतिक प्रदुषणात प्रचंड वाढ झाली आहे.
5. लोक फास्ट फुडच्या मागे लागले आहेत.
6. श्रीमंत व गरीब असा भेदभाव निर्माण झाला आहे.

2) जागतिकीकरणाची वैशिष्ट्ये

1. आंतरराष्ट्रीय व्यापाराला संरक्षण देवून जागतिक अर्थव्यवस्था वृद्धींगत करते.
2. आंतरराष्ट्रीय व राष्ट्रीय भांडवलाच्या ओघाला संरक्षण देते.
3. जागतिकीकरण जागतिक व्यापारी संस्था आणि तेल उत्पादन आणि निर्यात करणाऱ्या संस्था यासारख्या संस्थांशी करार करण्यास खतपाणी घालते.
4. जागतिक अर्थव्यवस्थेचा विकास करते.
5. बहुराष्ट्रीय कंपन्याद्वारे अर्थव्यवस्था बळकट करते.
6. आंतरराष्ट्रीय देवाण-घेवाण वाढविते.

व्यवहार अध्ययन
प्रकरण 4 (कार्ड-3)
व्यवसायाचे जागतिकीकरण

अ) चार-पाच वाक्यात उत्तर द्या.

- 1) जागतिकीकरण ही एक आर्थिक चळवळ आहे याचे समर्थन खालीलप्रमाणे केले आहे.
 1. आर्थिक विकास होतो आणि उत्पादनाच्या दर्जात वाढ होते.
 2. राष्ट्राच्या जी.डी.पी. वाढते.
 3. लोकांचे उत्पन्न वाढते.
 4. भांडवलात वाढ होते.
 5. उत्पादनाची विशेषतः वाढते.
 6. जागतिक आर्थिक योजनेत वाढ होते.

- 2) पारंपारीक अन्न सेवनावर जागतिकीकरणाचा परिणाम
मॅकडोनल्डस् सारख्या फास्ट फूडचा प्रसार होत आहे.
लोक जंक फूडच्या मागे लागले आहेत.
आरोग्यावर विपरीत परिणाम
रोगराई पसरत आहे.